

**Львівський національний університет імені Івана Франка
Кафедра теорії та історії політичної науки філософського факультету**

МЕТОДОЛОГІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ
Матеріали Всеукраїнської наукової конференції
(Львів, 19 грудня 2008 р.)

Перші методологічні читання

Львів-2010

УДК 30:32+321(9)

Рекомендовано до друку Вченою Радою філософського факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка

Методологія політичної науки: матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Перші методологічні читання /Укл. Денисенко В.М., Угрин Л.Я. –Львів: ЛНУ 2010. - 130 с.

Відповідальний за випуск: В.П.Мельник

Редакційна рада: Іван Бідзюра, доктор політичних наук, професор; Іван Варзар, доктор політичних наук, професор; Микола Гетьманчук, доктор історичних наук, професор; Володимир Горбатенко, доктор політичних наук, професор, Валерій Денисенко, доктор філософських наук, професор (відп. редактор); Володимир Мельник, доктор філософських наук, професор, Світлана Наумкіна, доктор політичних наук, професор; Анна Світа, кандидат філософських наук, професор, Леся Угрин, кандидат політичних наук, доцент, Олена Шерман, доктор політичних наук.

19 грудня 2008 р. з ініціативи кафедри теорії та історії політичної науки філософського факультету Львівського національного університету імені Івана Франка була проведена Всеукраїнська наукова конференція «Методологія політичної науки». Конференція була проведена за напрямками:

1. Політологія як наука та навчальна дисципліна. Становлення та розвиток методології політичної науки. Предмет, методи, функції дослідження політичних явищ.
2. Принципи, закони та категорії політичної науки.
3. Інституалізація політичної науки в Україні. Особливості становлення національної політичної школи. В обговоренні цих наукових напрямів взяли участь науковці-політологи Львова, Києва, Івано-Франківська, Одеси, Дніпропетровська, Ужгорода, Чернівців.

У пропонованому виданні вміщені матеріали виступів учасників конференції.

© Львівський національний університет імені Івана Франка, 2010

З М І С Т

ПОЛІТОЛОГІЯ ЯК НАУКА ТА НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК МЕТОДОЛОГІЇ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ. ПРЕДМЕТ, МЕТОДИ. ФУНКЦІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ЯВИЩ

<i>Міхал Голось, Богдан Ярош. Проблема «предмету» і «змісту» в польській політичній науці та вищій школі.....</i>	<i>6</i>
<i>Ірина Миколаєнко. Компаративістика як метод політології.....</i>	<i>9</i>
<i>Марина Остапенко. Синергетичний підхід при дослідженні політичного плюралізму.....</i>	<i>12</i>
<i>Ольга Маруховська. Конфліктний та безконфліктний підходи як витoki становлення методології етнополітичної конфліктології.....</i>	<i>14</i>
<i>Юрій Косьмій. Методологічний аспект етнополітологічних досліджень.....</i>	<i>16</i>
<i>Наталія Пробийгорова. Методологічні засади аналізу процесу трансформації політичної культури на постсоціалістичному просторі.....</i>	<i>18</i>
<i>Анатолій Ключкович. Методологічні аспекти аналізу взаємодії політичних партій і органів державної влади.....</i>	<i>21</i>
<i>Оксана Глод. Методологічні проблеми аналізу сучасних правих партій.....</i>	<i>23</i>
<i>Тарас Радь. Методологічні засади дослідження популізму як соціально-політичного явища.....</i>	<i>25</i>
<i>Ольга Анісімович-Шевчук. Політичне життя суспільства: питання методології.....</i>	<i>30</i>
<i>Василь Веренько. Теоретико-методологічні підходи до дослідження поняття «політична опозиція».....</i>	<i>34</i>
<i>Оксана Ярош. Методологія та поєднання класичних і новітніх методів гендерного аналізу політичних систем.....</i>	<i>36</i>
<i>Ольга Сурніна-Далекорей. Методологічні підходи до аналізу проблематики політичного представництва жінок.....</i>	<i>38</i>
<i>Леся Угрин. Неінституціоналізм як методологія вивчення міжнародних організацій.....</i>	<i>40</i>

<i>Олександр Шнайдер.</i> Перспектива використання феноменологічного підходу як складової частини методологічної бази політичної науки.....	43
<i>Богдан Горбай.</i> Герменевтичний аналіз як методологічна основа дослідження політичної реальності.....	45
<i>Микола Буник.</i> Комп'ютерне моделювання як метод дослідження соціальних систем.....	49

ПРИНЦИПИ, ЗАКОНИ ТА КАТЕГОРІЇ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

<i>Олександр Токовенко.</i> Політична епістемологія: перспективи міждисциплінарного дослідження...	51
<i>Іван Монолатій.</i> Категорія інтераціоналізму в системі інструментарію сучасної політичної науки.....	53
<i>Віра Бурдяк.</i> Сучасні підходи до інтерпретації поняття «громадянське суспільство».....	55
<i>Олександр Шишолік.</i> Громадянське суспільство в контексті філософії політики.....	57
<i>Федір Медвідь.</i> Категорія „національні інтереси” в системі політичної науки.....	59
<i>Ганна Малкіна.</i> Парадигма відповідальності у політичній науці.....	62
<i>Софія Буртак.</i> Відповідальність як об'єднуючий принцип стратегічної та комунікативної раціональності.....	64
<i>Володимир Трачук.</i> До питання про відповідальність політичного класу.....	68
<i>Олександр Трухачов.</i> Моральна відповідальність політичних партій.....	70
<i>Олександр Новосад.</i> «Політична відповідальність» як категорія політичної науки у дослідженнях політичних партій України.....	71
<i>Анна Білоус.</i> Моральна відповідальність політологів та політиків: проблема взаємозв'язків.....	73
<i>Ольга Воляннюк.</i> Культура суспільної пам'яті як складова політичної культури.....	76
<i>Святослав Стець.</i> Історико-теоретичний аналіз трансформації поняття «політичне лідерство»...	78
<i>Алла Медвідь.</i> Категорія „риторична спадщина” в системі політичної науки.....	82
<i>Олена Щурко.</i> Ідентичність та образ держави: проблема співвідношення.....	84

Віталій Мельник. Безпека особи в умовах транзитного суспільства: особливості аналізу.....87

**ІНСТИТУЦІАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ.
ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ПОЛІТИЧНОЇ ШКОЛИ**

Алла Фатуллаєва. Політична наука в Україні: стан та перспективи.....92

Світлана Лозниця. Маніпулятивні практики: історія та сучасність.....94

Володимир Велигорський. Роль громадянської освіти у формуванні громадянськості в Україні....96

Ганна Рутар. Україні потрібна нова модель державного управління.....99

Марія Саврук. Політична регіоналізація України.....103

Ігор Мамонтов. Методологічні особливості вивчення боротьби українського націоналістичного руху в сер. ХХ ст.....106

Михайло Гордієнко. Консервативне розуміння природи людини як методологічна основа побудови політичної теорії.....108

Валерій Майданюк. Ідея демократії в політичних концепціях українського і зарубіжного консерватизму.....111

Леся Парно. Ідеологічна заангажованість політології як одна з причин гальмування розвитку політології як науки.....116

Данило Галико. Політична деідеологізація в Україні як чинник неможливості ідеологічної заангажованості політології.....119

ПОЛІТОЛОГІЯ ЯК НАУКА ТА НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК МЕТОДОЛОГІЇ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ. ПРЕДМЕТ, МЕТОДИ. ФУНКЦІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ЯВИЩ

ПРОБЛЕМА «ПРЕДМЕТУ» І «ЗМІСТУ» В ПОЛЬСЬКІЙ ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ ТА ВИЩІЙ ШКОЛІ

Міхал Голось, Богдан Ярош

Наукове осмислення предмету політичної науки в Польщі має давню і цікаву історію, оскільки польська політична наука мала постійну і майже вільну можливість опертись на світові досягнення політичної теорії. Дискусійні проблеми широко висвітлювалися в масових виданнях Польщі у міжвоєнний період і навіть у період соціалістичного авторитаризму. Польська політична наука успішно запозичувала світові надбання і активно прогресувала, набуваючи усе виразнішого міждисциплінарного і комплексного характеру.

Важливим стимулом розвитку науки про політику був вступ Польщі у 1950 році до Міжнародного Товариства Політичних Наук (IPSA). Суттєво поліпшилися умови для розвитку політології після 1956 року. Вже у 1957 році в ПНР створено Польське товариство політичних наук (PTNP) у формі федерації спеціалізованих відділень, що займалися дослідженнями політичних процесів.

Загострення політичного протистояння у 80-х роках ХХ століття ще більше посилило увагу польської еліти й суспільства до проблем політичної науки, її трансформаційних можливостей. На одне з чільних місць виходить проблематика «предмету» і «змісту» науки про політику.

Найбільше уваги викликала тривала дискусія стосовно того, який термін використовувати: науки політичні чи наука політична? Загалом дискусія серед науковців не завершилася й досі, оскільки часто в науці назва явища або предмету не співпадає із семантикою означення. Науковці англосаксонських країн говорять про науку політики (political science); французи ж натомість під цим терміном розуміють політичні науки (sciences politiques).

Відома міжнародна конференція політологів, проведена в Парижі під егідою ЮНЕСКО, рекомендувала вживати цей термін в однині як термін „політична наука” [4, с. 20]. Зокрема, було визначено таке коло головних дослідницьких проблем цієї галузі: а) політична теорія; б) політичні інституції; в) партії, групи і суспільна думка; г) міжнародні стосунки.

У Польщі тривалий час вживали поняття «політичні науки», відносячи до нього більшість суспільних дисциплін, які тією чи іншою мірою займаються аналізом політики. До таких наукових дисциплін традиційно відносять: історію політичної думки; політичну історію; політичну психологію; політичну географію; політичну

філософію; державне (конституційне) право; політичну економіку; геополітику тощо. Кожна з цих дисциплін досліджує окремі політичні сфери, явища і процеси, застосовуючи свої специфічні методи і прийоми, ґрунтуючись на загальних політологічних підходах. Тому більшість польських дослідників відносить і сьогодні ці дисципліни до політичних [1, s. 9].

У польській політологічній літературі 80-х років минулого століття до предмету політичної науки передусім відносили такі головні проблеми науки про політику, як теорія політики, історія і сучасні політичні доктрини, політичні системи і методи їх функціонування, конкретні політологічні напрями (економічна, екологічна, регіональна тощо); міжнародні відносини [3, s. 14].

Професор Варшавської вищої економічної школи Маріуш Гульчинський в академічному виданні «Наука про політику. Академічний підручник» дотримується думки, що вироблення узгоджених підходів гальмувалося відсутністю єдиного бачення в наукових колах та урядових структурах.

Відомий польський дослідник предмету політології Єжі Мушинський, констатує відсутність єдності в термінології, зазначає, що більшість фахівців вживають як рівнозначні такі поняття, як політологія, політичні науки, науки про політику, наука про політику [5, s. 261]. Професор Шльонського університету (Катовіце) Хенрик Пшибильський у другому виданні вузівського підручника не вбачає підстав протиставляти терміни «політологія» і «наука про політику». Водночас, уточнюючи предмет науки, він вважає, що останній термін точніше визначає його як «політику» в широкому розумінні [6, s. 25].

Деяко з інших позицій підходить до цього питання група гданських фахівців, які вважають, що головним у предметі та змісті науки про політику мають бути загальна теорія політики, методологія політичної науки, проблеми функціонування політичної системи суспільства, історія та актуальні проблеми політичної думки, теоретичні засади міжнародних стосунків, аналіз політичних явищ та процесів [2, s. 18].

Не додавала єдності у виробленні спільних підходів і офіційна політика державних структур. Так, Міністерство народної освіти і спорту на початку 2003 р. своїм розпорядженням констатувало, що в навчальних стандартах знаннями про політику займається «політологія» і визначало основні напрями й зміст програм та планів для навчання на суспільних напрямках. Того ж року постанова Польської Комісії у справах наукових ступенів і звань кваліфікувала знання про політику в множині як «політичні науки», віднісши її до гуманітарного напрямку.

Розпорядженням Міністерства народної освіти і спорту Республіки Польщі від 18 квітня 2002 р. до обов'язкового переліку предметів навчання на магістерському рівні було включено такий перелік: політична думка; вступ до науки про державу, право і політика; теорія політики; суспільне управління і комунікація; сучасні політичні системи; партії і партійні системи; політична система РП; самоврядування і локальні спільноти; економічна і суспільна політика; міжнародні відносини; європейська інтеграція; методологія політологічних досліджень.

Міністерство вищої школи Республіки Польщі з 2008-2009 навчального року суттєво змінило перелік і структуру предметів політологічного циклу. Збільшено також кількість навчальних годин порівняно з попереднім навчальним роком. Сьогодні в польських державних і недержавних вузах на першому рівні напрямку

політологія лише в базовому формуючому блоці має чотири основні курси: наука про державу і право, наука про політику, політична думка; сучасні політичні системи.

Крім того, навчальний план підготовки на політологічних напрямках передбачає засвоєння ще низки навчальних дисциплін, що суттєво розширюють політологічне наповнення: політична соціологія, політична і господарча географія, політична історія, сучасна політична історія Польщі, політична система Польщі, політичні партії і партійні системи, самоврядування і локальна політика, політичний маркетинг, екологічна політика. Розширена і міжнародна складова за рахунок таких предметів, як основи міжнародних відносин, європейська інтеграція, зовнішня політика, територіальне самоуправління в Європі і США.

Сучасні вимоги Міністерства вищої школи Республіки Польщі стосуються і конкретної наповненості вузівського навчального курсу «Наука про політику», що значною мірою формує предмет навчальної дисципліни. Зміст навчання, на нашу думку, значною мірою виходить за «предмет», оскільки, крім предмету політичної науки, включає методи і технологію політологічних досліджень, поняття війни і миру, європеїзації і глобалізації. Як кінцевий результат підготовки студентів передбачено отримання студентами знань та вмінь щодо аналізу та узагальнення політичних явищ, використання політичної теорії в практичній і дослідницькій діяльності, прогнозування розвитку політичних процесів і трансформації політичних інституцій.

-
1. *Chodubski A.* Wstęp do badań politologicznych. – Gdańsk: Uniwersytet Gdański, 1995. – 151 s.
 2. *Cieselski C., Piasecki B., Podoski K., Sobociński A.*, Nauka o polityce. – Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 1989.
 3. *Korubski A., Szeliga Z., Zmigrodski M.* Współczesne państwowe systemy polityczne. – Lublin, 1997.
 4. *Łuszczynski A.* Podstawy metodologicznych badań politologicznych. – Rzeszów, 2005.
 5. *Muszyński J.* Podstawy teorii i praktyki polityki. – Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2007.
 6. *Przybylski H.* Politologia. Zarys problematyki / Wydanie drugie. – Katowice–Warszawa: Wyd. „Śląsk”, 2004.

КОМПАРАТИВІСТИКА ЯК МЕТОД ПОЛІТОЛОГІЇ

Ірина Миколаєнко

Ускладнення політичних процесів, що відбуваються в сучасному світі, багатоманітність форм політичного життя на теоретичному рівні можна пізнати лише за умови їх порівнювання й зіставлення, побудови аналітичних порівняльних моделей, які б давали змогу групувати і класифікувати політичні явища за певними ознаками. Це досягається використанням *компаративістики* – порівняльного методу у політології. Саме цей метод орієнтує дослідження на розкриття спільних і відмінних рис політичних систем та їхніх елементів у різних країнах, різних народів та епох. Так, інституційний підхід полягає у виборі для аналізу аналогічних інститутів, а також виявленні нормативного стану предмета вивчення і зумовлених цим рис схожості або відмінності. Функціональний підхід наголошує на практичній діяльності, тобто виявленні інтересу й імпульсу діяльності суб'єктів політичного життя, що істотно різняться.

Метод порівняння існував завжди, оскільки людина постійно розмірковувала про суспільство, про поведінку людини, про успіхи і невдачі різних племен і націй. Порівняння стояло біля колиски соціальних наук, і політичної думки також: саме ним користувався Арістотеля, коли разом зі своїми учнями досліджував суспільно-політичний устрій 158 давньогрецьких міст-полісів.

Особливого поширення цей метод набув в історії. Опис давніх подій автоматично наштовхував вчених на порівняння, багато підказував інший історичний час. Освальд Шпенглер зауважував: “Навряд чи коли-небудь, обговорювали поведінку Наполеона, на зачіпаючи при цьому Цезаря й Олександра...Сам Наполеон виводив своє походження від Карла Великого. Конвент говорив про Карфаген, маючи на увазі Англію, а яacobінці називали себе римлянами. Порівнювали – далеко на завжди правомірно – Флоренцію з Афінами, Будду з Христом, первісне християнство із сучасним соціалізмом, римських фінансових магнатів часів Цезаря з янкі»[3, с.183].

Найбільшого поширення компаративістика набуває після Другої світової війни. З'являються інститути і школи, метою яких стало вивчення не тільки стану справ у своїй країні, але і у всьому світі. Стала доступнішою інформація про політичні процеси на різних континентах, з'явилися міжнародні журнали і центри політологічних досліджень, розширилася мережа наукових конференцій, частішають особисті контакти вчених. Падіння політичних режимів у закритих суспільствах, Інтернет зробили інформацію про політичні процеси у світі ще доступнішою, дозволили відкрито порівнювати явища.

В цілому *компаративістика* – це універсальний метод, «придатний і для порівняння поведінки жителів Заходу і Сходу, гір і долин, континенту та узбережжя однієї країни, і політичних смаків виборців у різні роки. Методом порівняння можна знайти відсутні елементи, високу і низьку якість, кращу і гіршу

функціональність. Пізнаючи іншого, вдається краще довідатись про власні переваги і недоліки. Це розширює кругозір, дозволяє ніби збоку глянути на навколишній світ, не себе, прищеплює почуття і прагнення до відновлення»[1, с.371].

Проте головне, чому вчить метод порівняння, – звільнення від етноцентризму. Замкнуті системи більше схильні до консерватизму, застою, неефективності. Націоналізм, різного роду персональні культу легко виростають на такому соціальному ґрунті. Почуття власної величі і переваги в умовах відсутності порівняння можуть стати всепоглинаючими. Використовуючи цей метод, компаративісти здатні з досить високою мірою вірогідності пророкувати явища, що відбудуться, оскільки вони вже відбулись на аналогічному етапі розвитку в інших країнах, що знаходилися в подібних умовах. Тому компаративісти активно використовують такі категорії, як простір і час, а також методи: збільшення числа досліджуваних ситуацій і ретроспективи, сегментації, бінарного аналізу, додання концептуальної однорідності неоднорідній області дослідження, інші способи порівняння схожих і контрастних країн.

У теорії компаративістики можна виділити наступні методологічні компоненти: 1) *об'єкт порівняльного аналізу* – політичні системи, елементи політичних систем, досвід модернізації політичних режимів, внутрішньополітичні фактори суспільного розвитку, взаємодія основних політичних сил; 2) *параметри порівняння* – стабільність, ефективність, ступінь адаптації, відкритість, структура і функції, способи досягнення цивільної згоди при виробленні державних рішень, ступінь демократичності, соціальна політика, ідеологія; 3) *способи порівняння* – історико-генетичний, структурно-функціональний, порівняння зовнішніх систем і факторів; 4) *види порівняння* – вертикальний (зіставлення однотипних структур всередині країни на різних рівнях політичної ієрархії), горизонтальний (зіставлення однорівневих елементів у різних регіонах однієї країни і різних країн).

Порівняльному дослідженню властиві етапи: 1) збирання і опис фактів; 2) виявлення та опис тотожності та розходжень; 3) аналіз причин походження різних явищ; 4) верифікація попередніх висновків у інших об'єктах і за даними інших досліджень; 5) установлення відсутності факторів у системах, що розвиваються, порівняно з розвинутими; 6) висновки щодо демократії і соціального прогресу; 7) вироблення державної політики для становлення відсутніх факторів, формування умов з метою досягнення вищого рівня і запобігання кризам; 8) прогнозування.

Порівняння у політичних дослідженнях – це не лише один із рядових методів дослідження, а й дослідницька стратегія, орієнтація на яку дала змогу політичній науці отримати визнання загалом. Цей ефект було досягнуто працями, що розвинули теорію порівняльного методу: Д. Лернер. «Порівняльний аналіз політичних систем» (1951-1952); Р. Макрідіс «Порівняльне дослідження систем правління» (1954); Г. Екстайн, Д.Ч. Аптер. «Порівняльна політологія: хрестоматія» (1963); Зб. Бжезинський, С. Хантінгтон. «Політична влада: США/СРСР» (1964); П. Шаран. «Порівняльна політологія». Частина I. (1992); Голосов Г. Порівняльна політологія (1995); Чилкот Р. Теорії порівняльної політології. У пошуках парадигми (2001).

В Україні компаративний метод набуває дедалі більшої популярності в рамках становлення вітчизняної школи порівняльної політології. На нинішньому етапі цю школу найповніше репрезентують наукові студії, започатковані на базі Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. “Використання цього методу дало змогу осягнути політичну систему сучасної України в її цілісності, показати трансформацію політичних систем у країнах СНД і Балтії, Центральної і Східної Європи порівняно із тим, як відбувається цей процес в Україні”[2, с.612].

-
1. *Шпенглер О.* Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории. 1. Гештальт и действительность / Пер. с нем., вступ. ст. и примеч. *К. А. Свасьяна.* – М.: Мысль, 1993. – 663, [1] с.
 2. *Обушний М. І., Коваленко А. А., Ткач О. І.* Політологія//Довідник. – К.: Довіра, 2004. – 599 с.
 3. Політологічний словник: Навч. посібн. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. *М.Ф. Головатого та О.В. Антонюка.* – К.: МАУП, 2005. – 792 с.

СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ ПОЛІТИЧНОГО ПЛЮРАЛІЗМУ

Марина Остапенко

Важливим засобом у методологічному арсеналі політології є діалектичний метод. Проте, останнім часом поряд з діалектичним методом у політологічних дослідженнях набуває поширення синергетичний метод (від *грец. sinergetikos* — спільний, узгоджено діючий), який передбачає багатоваріантність, альтернативність вибору шляхів суспільно-політичного розвитку. *Синергетика* – галузь наукового знання, в якій засобом міждисциплінарних досліджень виявляються загальні закономірності самоорганізації, становлення стійких структур у відкритих системах. Значний внесок у виникнення і розвиток синергетики зробили І. Пригожин, І. Стенгерс, Г. Ніколіс, Г. Хакен, О. Князева, С. Курдюмов, Р. Баранцев та інші [2, с.322].

На відміну від наукових підходів, які склалися в межах класичної і неklasичної науки, синергетика має певні переваги в тому сенсі, що вона ґрунтується на більш глибокому розумінні єдності і різноманітності світу, осмисленні загальних механізмів виникнення і розвитку нового на основі процесу самоорганізації, виявленні протилежних, але взаємозв'язаних тенденцій в розвитку самоорганізованого світу, які переходять одна в одну, виявляючи свій динамічний характер. Синергетичний синтез знання і нове бачення світу, що виникає на його основі, пов'язане з пізнанням процесів самоорганізації, розкриттям глибокого зв'язку між порядком і хаосом, зворотними і незворотними процесами, випадковістю і необхідністю, лінійністю і нелінійністю, мікро- і макрорівнями середовища. Він вносить істотні доповнення і зміни в сучасну наукову картину світу, в перебудову світоглядних і методологічних основ сучасної науки, в межах якої відбувається становлення нелінійного стилю мислення. Останній закріплює переконання в тому, що суто науковий спосіб підходу до розв'язання суспільних і природничонаукових проблем не може засновуватися виключно на детермінізмі, оскільки наука може бути суто науковою без цієї передумови.

Оцінюючи значення цього наукового напрямку, відомий вітчизняний науковець В. Горбатенко зазначає: «...Синергетика передбачає фундаментальний перегляд ролі науки і зорієнтована на адекватне і глибинне розуміння складних соціальних явищ, що відбуваються на планеті, починаючи з другої половини ХХ ст., а також на забезпечення передумов виживання конкретного суспільства через пізнання можливостей його вдосконалення» [1, с.27].

Зважаючи на те, що головною метою синергетики є вивчення колективних явищ, то видається перспективним, використання синергетичного методу для дослідження політичного плюралізму.

Для ефективного використання синергетичного підходу необхідно:

- виділити та охарактеризувати (у поняттях формальної логіки) складну систему або процес, які потребують синергетичного впливу;
- дослідити стратегію її розвитку, описати можливі рівні її свободи, тобто

© Марина Остапенко 2010 р.

рівноможливі напрями і шляхи її розвитку;

- здійснити факторний аналіз можливих шляхів її самоорганізації;
- визначити мету або бажаний результат (у яких конкретно аспектах необхідно змінити стан даної системи);
- розробити номенклатуру (перелік) слабких впливів, що сприятимуть самоорганізації хаотичної системи, а також тактику їх застосування;
- правильно визначити критичний момент біфуркації досліджуваної системи.

Відповідно до зазначених вище умов у випадку дослідження політичного плюралізму можна:

- виділити складові політичного плюралізму: політичний плюралізм як *ідея, вчення, теорія* (теорія плюралістичної демократії); політичний плюралізм як *принцип* демократичної організації суспільного життя; політичний плюралізм як *цінність* суспільного життя;
- дослідити реалізацію вищезазначених елементів політичного плюралізму в умовах стабільних і нестабільних демократій, описати можливі його межі реалізації («дикий» - «організований, поміркований» плюралізм);
- проаналізувати мету або бажаний результат політичного плюралізму (спроба віднайти баланс динамічного узгодження тенденцій диференціації (урізноманітнення) та інтегративності (цілісності) при реалізації політичного плюралізму на засадах збереження їх обох);
- визначити основні чинники, що впливають на формування, становлення, реалізацію усіх елементів політичного плюралізму.

Особливого значення при використанні синергетичного підходу до аналізу політичного плюралізму набуває виділення і визначення двох протилежних його підвалин — сприяння множинності, з одного боку, і підтримці цілісності суспільства — з іншого, які є однаково необхідними для саморозвитку суспільства. Відповідно мета політики визначається на підставі знання про те, яку з його підвалин — першу чи другу — можливо й необхідно за конкретних умов розвитку суспільства інтенсифікувати, як усунути або обмежити їхні наслідки для збереження відносної стабільності суспільства та його структур.

1. Горбатенко В.П., І. О. Бутовська. Політичне прогнозування: Навч. посібник. - К.: МАУП, 2005. – 152 с.

2. Політологічний енциклопедичний словник: Навчальний посібник для студентів вищ. навч. закладів / за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна. – К: Генеза, 1997. – 400 с.

КОНФЛІКТНИЙ ТА БЕЗКОНФЛІКТНИЙ ПІДХОДИ ЯК ВИТОКИ СТАНОВЛЕННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ЕТНОПОЛІТИЧНОЇ КОНФЛІКТОЛОГІЇ

Ольга Маруховська

Аналізуючи еволюцію конфліктологічних поглядів в історії розвитку суспільної, зокрема етнополітичної, думки, слід зазначити, що вже на ранніх етапах історії людської цивілізації почали формуватися дві діаметрально протилежні точки зору, *два підходи – конфліктний та безконфліктний*.

В епоху Античності одним із найвідоміших *прихильників конфліктного підходу* був давньогрецький філософ Геракліт. Він одним з перших вказав на боротьбу протилежних сил як на загальний закон, що діє і в природі, і в суспільстві. Конфлікт загалом і війну зокрема Геракліт розглядав як постійний і необхідний атрибут, важливу передумову і рушійну силу суспільного розвитку, стверджуючи що “народжена протилежність збирає разом, із окремих музикальних звуків виникає досконала гармонія, всі речі відбуваються завдяки конфлікту”. “Слід знати, – писав він, – що війна загальна, і правда – боротьба, і що все відбувається через боротьбу і за необхідністю”. “Війна, – продовжував він, – батько всього і цар всього. Одним вона визначила бути богами, а іншим – людьми, одних вона зробила рабами, інших – вільними”.

У часи Середньовіччя *конфліктний підхід* підтримували відомий християнський теолог Августин Блаженний, який висунув ідею “одвічної битви двох царств (градів) – Божого та земного”, а також італійський політичний мислитель Нікколо Макіавеллі, котрий вважав війну – “справою природною і звичайною”, якої “не можна уникнути”. Н. Макіавеллі одним із перших намагався застосувати системний підхід у вивченні й осмисленні конфліктів. Він вважав конфлікт універсальним перманентним станом будь-якого суспільства. Він відстоював точку зору, що конфлікт виконує не лише деструктивну, а й конструктивну функції. Після мислителів античності він зробив найбільший внесок у вивчення і розуміння етнополітичних конфліктів. Зокрема, в його працях неодноразово ставилися і вирішувалися питання етновизвольної боротьби, збирання та об’єднання етнічно близьких земель, національно-державного будівництва, врегулювання етнополітичних конфліктів та ін.

Одночасно і паралельно з конфліктним підходом народжувався і утверджувався *безконфліктний підхід*. Одним з перших на його користь висловився давньогрецький історик Геродот. Описуючи безліч тогочасних війн, він неодноразово засуджував їх, попереджаючи про трагічні наслідки і заохочуючи до миру. Він, зокрема, стверджував: “...Ніхто не розсудливий, щоб дати перевагу війні над миром. Адже в часи війни батьки ховають дітей, в часи ж миру – діти батьків”.

Досить активним прихильником *безконфліктного підходу* і опонентом війни був давньогрецький філософ Демокріт. Мріючи про мир і засуджуючи війну, він наголошував, що “і для переможців, і для переможених вона однаково згубна”.

У часи Середньовіччя про *безконфліктне суспільство* і мир мріяв відомий філософ, теолог Тома Аквінський, який вважав, що “війна і насилля є завжди гріхом”. Щоправда, це не заважало йому освячувати хрестові походи. Окрім того, він обґрунтував ідею “священної війни” на захист церкви і віри та благословляв хрестоносців на походи до Палестини з метою завоювання “святої землі”. Отже, є достатньо підстав вважати Фому Аквінського одним із перших дослідників етнорелігійних та міжцивілізаційних конфліктів.

Помітний внесок у розуміння сутності й характеру конфліктів в епоху Відродження вніс відомий гуманіст Еразм Роттердамський. Він, по-перше, вказав на наявність власної логіки у розвитку будь-якого конфлікту. По-друге, відзначив ланцюговий характер динаміки конфлікту, тобто його здатність втягувати в орбіту свого впливу нові сили, спільноти, країни. По-третє, він звернув увагу на складність примирення конфліктуючих сторін. Еразм Роттердамський був переконаним ворогом війни, будь-якого збройного конфлікту. Війна, на його думку явище протиприродне, потворне, суперечне етиці. Еразмові заклики до миру, засудження війни як злочину проти людства знайшли яскраве висвітлення у його творах “Війна мила тим, хто її не зазнав”, “Скарга Миру” та в багатьох листах. Однак попри всю щирість критики війни Еразм Роттердамський, як і всі тодішні гуманісти, по суті, не розумів причин збройних конфліктів і війн, і через те не міг вказати на реальні шляхи і методи їх запобігання. З огляду на це, його твори, присвячені викриттю зазначених конфліктів і війн як величезного суспільного лиха, мають утопічний характер.

Дещо пізніше активними прихильниками безконфліктного підходу стали чеський педагог Я.А. Коменський, французький просвітитель Ж-Ж. Руссо німецькі філософи І. Кант, Й. Фіхте, Й. Гердер та ін. Саме їхніми зусиллями був зроблений великий внесок у справу засудження збройних конфліктів і війн та поворот громадської думки до схвалення ідеї “вічного миру”, яку у кристалізованому вигляді сформулював Імануїл Кант у своєму трактаті “До вічного миру”. В цьому трактаті І. Кант сформулював конкретні умови угоди про вічний мир між народами, підкреслюючи що “жодна держава не має права шляхом насилля втручатися в управління інших держав”. При цьому він наголошував: “Стан миру між людьми, які живуть по сусідству, не є природним станом... Останній, навпаки, є станом війни, тобто, якщо і небезперервні ворожі дії, то постійна загроза. Отже, стан миру повинен бути встановлений”. Не важко помітити, що ця думка І. Канта тісно пов’язана з ідеями французького філософа епохи Просвітництва Жан-Жака Руссо про “суспільний договір”, який потрібно укласти для того, щоб люди знову могли набути втрачену гармонію суспільних відносин, “вічний мир” і злагоду.

Так народжувалися і формувалися *конфліктний та безконфліктний підходи* щодо розвитку суспільства. Саме ці два підходи лягли в основу двох світоглядних парадигм, зокрема конфліктної та безконфліктної. Зазначені парадигми з часом перетворилися на теоретико-методологічні засади етнополітичної конфліктології – нової науки та мистецтва управління і розв’язання конфліктів в етнополітичній сфері суспільного життя.

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ЕТНОПОЛІТОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Юрій Косьмій

Методи етнополітології як науки, що вивчає політичну суб'єктність етнопонаціональних утворень (етносів, націй, національних (етнічних) меншин тощо), їхні взаємовідносини, відносини з державою та її органами [2, с. 112], а також питання розробки й становлення методологічного аспекту етнополітологічних досліджень є нагальною проблемою, оскільки нестача етнополітологічної теоретичної бази може зумовити вироблення невідповідних підходів у розробці і здійсненні етнополітики в будь-якій державі, а особливо в такій поліетнічній, як Україна.

На сучасному етапі відчувається потреба у виробленні таких етнополітологічних методів, які б дали змогу ефективно і об'єктивно аналізувати будь-яку етнополітичну ситуацію, завважувати різноманітні загрози й передконфліктні ситуації.

Вітчизняні дослідники здійснюють спроби систематизувати етнополітологічні методи. Так, український дослідник О. Картунов подає таку класифікацію етнополітологічних методів: *світ-системний аналіз* (World-System Analysis); *етнологічний підхід*; *етносоціологічний підхід*; *етнофілософський підхід*; *етноісторичний підхід*; *етнодержавологічний підхід* (розроблений і запропонований Ю.І. Римаренком); *етнотехнологічний підхід*; *етнокомунікативний підхід*; *етноекологічний підхід*; *метод багатовимірної сутнісно-змістовної типологізації і періодизації*; *етнополітологічний метод*.

Вагомість етнополітологічного методу полягає, з одного боку, в тому, що він дає змогу вивчати закономірності розвитку етнополітичних процесів і робити прогнози, а з іншого – визначати межу запозичень чужого етнополітичного досвіду, зокрема формування націй, державного будівництва, розробки конституцій, підготовки державних концепцій етнопонаціональної політики тощо [1, с. 38-41].

Вітчизняний дослідник О. Антонюк етнополітологічні методи умовно поділяє на три групи: *загальнологічні* (аналіз і синтез, індукція та дедукція, діагноз і прогноз, визначення та класифікація, порівняння та аналогія, абстрагування, моделювання, спостереження та експеримент, статистичний аналіз, логіко-математичне моделювання); *теоретичні* (системний, історичний, порівняльний, діалектичний, структурно-функціональний); *емпіричні або біхевіористичні* (безпосереднє спостереження, контент-аналіз документів та інформаційних потоків, експеримент, анкетне опитування, інтерв'ю тощо). На думку дослідника, найважливіше місце посідають системний, історичний, порівняльний і діалектичний методи [1, с. 18].

Однак наведені класифікації не дають змоги повністю досягнути предмет і особливості етнополітології як науки.

Розглядаючи способи дослідження етнополітологічних явищ і процесів, не можна ігнорувати суто соціологічних методів (експертне опитування, глибинне інтерв'ю і шкала толерантності Богардуса) та методів моделювання (математичне,

комп'ютерне), які дають змогу врахувати саме етнічні особливості процесів та явищ, а також спрогнозувати їх розвиток.

До різноманіття методів, що застосовує етнополітологія, необхідно внести і зафіксувати метод, а точніше підхід, який „відповідав” би за дослідження етнополітичної безпеки, тобто за допомогою якого можна було б відстежувати прояви нестабільності в етнополітичній сфері, загострення міжнаціональних відносин та розробляти заходи протидії. Цей підхід виконував би роль своєрідної ланки, що пов'язувала б етнополітологію, етнополітику та національну безпеку.

Підсумовуючи наведені твердження, необхідно зазначити:

– не потрібно шукати якогось універсального методу, який би міг вирішити будь-які проблеми; потрібно працювати над розробкою групи нових суто етнополітологічних методів, які були б „мобілізаційною групою” і використовувались для ефективного та об'єктивного аналізу будь-якої етнополітичної ситуації, попередження різноманітних загроз і конфліктних ситуацій. Стосовно розробки даних методів на прикладі України потрібно робити акцент на поєднанні системного, історичного, порівняльного методів та моделювання саме в рамках безпекового підходу;

– розвиток етнополітології та її теоретико-методологічної бази має бути спрямований на вироблення відповідної до ситуації концепції етнополітики як України, так і будь-якої держави, а не на з'ясування істинності певних методів чи підходів;

– розвиток методологічної бази етнополітології має йти на один крок попереду розробки державної концепції здійснення етнополітики;

– розробка всіх методів та підходів має проводитись неодмінно з розробкою понятійно-категоріального апарату етнополітології (особливо таких понять як „нація”, „етнос”, „національна меншина”, „етнополітична безпека”).

Запропонований безпековий підхід передбачає дослідження складних соціальних систем, зокрема використання методів системного аналізу.

-
1. *Картунов О.В.* Вступ до етнополітології: науково-навчальний посібник. – К.: Крок, 1999. – 300 с.
 2. Малий етнополітологічний словник / *Антонюк О.В., Волобуєв В.І., Головатий М.Ф.* – К.: МАУП, 2005. – 288 с.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ ПРОЦЕСУ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ НА ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНОМУ ПРОСТОРІ

Наталія Пробийголова

Зруйнування соціалістичного табору і розпад СРСР ознаменували собою новий етап у розвитку Східної Європи. В країнах регіону розпочалася трансформація політичних систем, не оминули ці процеси й України. Для країни, що багато років була складовою Радянського Союзу, на початку 90-х років минулого століття став актуальним перехід від авторитарно-тоталітарної до демократичної політичної системи.

Навіть поверхневе порівняння тоталітарної та авторитарної політичної культури з демократичною дає змогу зробити висновок про їх органічну несумісність і, відповідно, про великі труднощі переходу від недемократичної політичної культури до демократичної. Це підтверджує і світовий досвід. Загалом тематика політичної культури посідає важливе місце в науковій літературі багатьох держав. Процеси становлення демократичної політичної культури в кожній державі відбувалися за власним сценарієм, залежно від історично сформованих національних умов і міжнародних обставин, проте були й спільні риси. Тому для виявлення закономірностей переходу від недемократичної політичної культури до демократичної великий інтерес становить порівняння різноманітних варіантів, конкретних ситуацій формування демократичної політичної культури.

Науковцями для аналізу трансформаційних процесів з кінця 70-х рр. ХХ ст. у країнах Латинської Америки було введено в обіг термін "демократичний перехід". Це дало напряму, який вивчає перехідні суспільства, назву "транзитології". Проте трансформаційний процес слід відрізнити від переходу в соціально-політичному перевлаштуванні суспільства. На думку Т.І. Заславської, "перехід припускає наявність суб'єкта, що знає кінцеву мету руху і який користується довірою тих, кого він веде у вибраному напрямі" [3, с. 162-164]. На сьогодні в пострадянських державах відбувається процес здебільшого стихійної трансформації суспільного устрою, а глобальні політичні трансформації охоплюють різні сфери суспільства. Так, на думку американського вченого Т.Н. Кларка, результатом цих трансформацій стала "нова політична культура" [с. 78], якій притаманні особливі риси. Це передусім спрямованість на вирішення соціальних проблем, а не на традиційні питання політики, по-друге, соціальні питання вирішуються соціальними підходами й методами і мають більшу вагомість порівняно з економічними та фінансовими питаннями. В сучасних суспільствах відбувається процес децентралізації й активної участі громадян у політичному житті суспільства. Велику роль у формуванні громадської думки відіграють ЗМІ [с. 78].

Політологічний підхід до вивчення політичної культури в західній науці застосовували такі дослідники, як М. Маршалл, А. Сміт, Л. Пай, Р. Такер, Р. Інглехарт, В. Розенбаум, К. Феннер, А. Николау, Д. Дівайн, Т.Н. Кларк, В. Гофман-Мартинот.

Серед класичних концепцій та моделей переходу до демократії слід виокремити такі теорії: "економічна теорія модернізації" (А. Хіршман, О.

Гершенкрон, У.Ростоу), «динамічна модель» Д. Растоу, «хвильова» теорія та «статистська модель» С.Хантінгтона. Вивчення якісних характеристик процесу переходу до демократії зумовило появу «делегативної» теорії (Г. О'Доннелл), «дефектної» (В. Меркель та А. Круасан), «бюрократичної або популістської» (В. Моммсет) та інші.

Останнім часом з'явилося чимало робіт, присвячених цій проблемі. Так, сучасний вчений Ю. Левада, досліджуючи процес трансформації російського суспільства, зазначав, що зміна внутрішніх орієнтацій політичної культури радянського типу відбувається дуже повільно. Консервативні елементи у складі політичної культури конфліктують з новими елементами, які виникають у процесі трансформації [4, с. 140-143].

Інші сучасні вчені В.М. Бебик, М.Ф. Головатий та В.А. Ребкало в праці "Політична культура сучасної молоді" розглядають політичну культуру як якісну характеристику політичного життя суспільства та дієвий інструмент демократичних перетворень. У роботі наголошується на важливості й необхідності формування демократичного типу політичної культури для становлення демократії в Україні [1, с.50-55].

В умовах трансформації політичної системи суспільства зростає значення політичної соціалізації, результатом якої повинна стати "нова політична культура", для формування якої важлива не лише інституційна трансформація (зміна інститутів політичної влади і т.д.), а й створення іншої системи культурних цінностей.

Трансформація соціальної системи й зокрема трансформація політичної культури можуть призвести до перетворення інституційних основ, значних змін у системі зайнятості, зниження рівня життя певної частини населення, а також до політичної аномії, фрагментарності, розколу, розшарування, зумовити появу різних політичних субкультур тощо [с. 40-42].

За роки трансформації значна частина українського суспільства змогла сприйняти основні демократичні ідеали. За роки незалежності зазнали істотного оновлення всі структурні елементи – цінності, навички, орієнтації, методи і прийоми політичної діяльності. Суспільство поступово звикає до політичного плюралізму, до значної диференціації підходів, відкритого висловлювання думок. Відроджуються такі традиційні риси української політичної культури, як народоправство, толерантність. Демократичні тенденції підтверджують і результати парламентських виборів 2004 та 2006 років.

1. *Бебик В. М., Головатий М. Ф., Ребкало В. А.* Політична культура сучасної молоді. – К.: Укр. НДІ проблем молоді, 1996. – 112 с.
2. *Кларк Т.Н., Гофман-Мартинот В.* Новая политическая культура. – М., 2000. – 145 с.
3. *Куда пришла Россия? Итоги социетальной трансформации / Под общ. ред. Т.И. Заславской.* – М.: МВШСЭН, 2003. – 415 с.
4. *Левада Ю.* От мнений к пониманию: Социологические очерки 1993-2000. – М.: Московская школа политических исследований, 2000. – 235 с.
5. *Мачкув Е.* Преобразование коммунистического тоталитаризма и посткоммунистическая трансформация: трансформация, концепции,

периодизация // Политические исследования. 2000. – № 4. – С. 38-60.

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ ВЗАЄМОДІЇ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ І ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Анатолій Ключкович

Проблематика системного дослідження взаємодії органів влади з політичними партіями перебуває в полі зору багатьох наукових дисциплін (політологія, державне управління, юридичні науки), що підкреслює багатоаспектність даної проблеми та необхідність міждисциплінарного синтезу. Зважаючи на багатовимірність моделей взаємодії політичних партій і органів державної влади, дослідники аналізують передусім історичні, інституційні, функціональні та інші особливості розвитку політичних інститутів.

Методологічна логіка аналізу проблеми передбачає насамперед з'ясування понятійного змісту і співвідношення базових елементів в структурі партійно-владної взаємодії (політична партія, багатопартійність, партійна система, політична влада, державна влада, органи державної влади та ін.).

Наступним етапом аналізу механізму взаємодії органів державної влади і політичних партій є встановлення елементів, які визначають структурні властивості партійної системи. Від наявності та стійкості цих властивостей залежить зрілість партійної системи і стабільність партійно-владних відносин. Зміна структурних елементів призводить до зміни конфігурації партійної системи, до зміни характеру владно-партійної взаємодії. До елементів, які визначають структурні властивості партійної системи, слід віднести: а) партії, пов'язані з механізмом здійснення державної влади; б) партії, що займають домінуюче положення в системі партійно-владних зв'язків; в) відносини між суб'єктами партійної системи як між правлячими та опозиційними партіями, так і між партнерами по коаліції.

У партіології вироблено чимало підходів до вивчення структурних властивостей партійних систем, що дає змогу поєднувати як специфічні теоретичні, так і емпіричні методи. Залучення системи індексів та індикаторів (індекси ефективної кількості партій, агрегації, урядової істотності та ін.) для дослідження кількісної сторони владно-партійної взаємодії дозволяє емпірично коректно формулювати висновки щодо впливу окремих партій та розвитку партійної системи загалом.

Важливим аспектом дослідження проблеми є встановлення умов та факторів, що визначають характер партійно-владної взаємодії. Для аналізу механізму взаємозв'язку між партійною та державною системами першочерговим є залучення таких інституційних факторів: форма правління в країні, форма державного устрою, характер політичного режиму, структура парламенту, тип виборчої системи, норми правового регулювання. Це дасть змогу з'ясувати ступінь взаємовпливу між партійною та виборчою системами, розкрити специфіку відносин між партіями та органами влади, відтворити стиль міжпартійних взаємин, проаналізувати особливості партійного представництва в органах влади. Серед відомих моделей вивчення взаємовпливу партійної системи та державно-владних факторів слід виділити: вплив

політичних партій на розподіл державної влади (М. Дюверже), вплив форми правління і виборчої системи на структуру партійної системи (М. Уоллерстайн), вплив партій на формування уряду (Дж. Сарторі), вплив партійного представництва на функціонування двопалатних парламентських систем (Дж. Сарторі, Г. Лембрух) та ін.

Основні теоретичні моделі, формалізовані методики розроблені на основі узагальнення досвіду функціонування політичних систем передусім демократичних країн Заходу. Це створює певні труднощі для їх адаптації і застосування при вивченні партійно-владної взаємодії в Україні й водночас актуалізує узагальнення вітчизняної державотворчої практики.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ АНАЛІЗУ СУЧАСНИХ ПРАВИХ ПАРТІЙ

Оксана Глод

Кінець ХХ ст. характеризується значними успіхами у діяльності крайніх правих партій, хоча їх участь у парламентських виборах національного та загальноєвропейського рівня розпочалася ще у 1980 р. [1, с. 3]. Досі цей напрям у політичному житті Західної Європи досліджували лише з соціологічної та економічної точок зору. Політологічні ж аспекти цього явища залишалися маловивченими.

Передусім вимагають обґрунтування причини поділу на «старі» та «нові» праві партії. Так, Д. Белл стверджує, що «нові» праві партії - це ті, які сформувалися в постіндустріальному суспільстві. Г. Кітшелт вважає їх сукупністю проринкових і авторитарних тенденцій. На думку Р. Таггарта, вони є протестними не лише стосовно традиційних партій, а й стосовно «старих» правих; вчений виводить їх із руху зелених. «Криза у 1970-х створила базу для протестних рухів, якими характеризуються 80-ті та 90-ті роки. Перші протести виникли у лівому крилі на основі Зелених партій і сформували Нову Політику. Сьогодні ми є лише свідками подібного процесу серед правих. Об'єднавшись навколо податків, імміграції і радикального регіоналізму, нові праві партії Західної Європи виступають не лише проти традиційної політики, а й проти старих партій. Цей Новий Популізм у усіх його виявах є відображенням Нової Політики, причиною зародження якої стали кризи в повоєнному суспільстві» [2; с. 205-207].

Наступна проблема, з якою стикаються науковці, це відсутність єдиного поняття, якими можна охарактеризувати нову сім'ю крайніх правих партій. К. Мудд у праці «Популістські радикально-праві партії в Європі» («Populist Radical Right Parties in Europe») наводить низку назв, які використовують для характеристики цього різновиду партій починаючи від 1991 року. Ці партії іменуються як «неофашистські», «крайні праві», «праві», «антиімміграційні», «націонал-популістські», «популістсько-націоналістичні», «етно-націоналістичні на основі ксенофобії», – стверджує К. Мудд [3; с. 11-12]. Причиною цього є не помилкове розуміння сутності «нових» крайніх правих партій, а проблема розуміння самих термінів, їх змістового навантаження.

Відсутність єдності у назвах зумовлює й різне розуміння походження нових крайніх правих партій. Найбільший здобуток у розробці цього аспекту політичної соціології належить М. Феннемі. На його думку, існують три ознаки, за якими партію правого крила можна зарахувати до сучасних крайніх правих: по-перше, реальне, або вдаване, походження із довоєнного фашистського руху; по-друге, існує чітко зафіксоване несприйняття імміграційної політики уряду власної країни і бажання радикально обмежити зовнішню імміграцію; по-третє, ідеологія і партійні програми є доволі популістськими.

Відтак М. Феннема вживає назву «антиімміграційні», оскільки «вони у майбутньому можуть об'єднатися з радикально-правим рухом, але, як побачимо далі, єдиним прагматичним джерелом усіх радикальних (сучасних. – О. Глод) партій є всеохопне невдоволення іммігрантами та імміграційною політикою. Тому назва «крайні праві» є помилковою. Ми будемо їх називати «антиімміграційні»» [2; с. 3]. Він поділяє партії на три гілки – крайні праві,

расистські та популістські. Ці три ознаки мають бути присутні у вигляді «матрьошки» - крайні праві є расистськими і популістськими, а расистські – популістськими [2; с. 4].

Наступною проблемою є з'ясування, ідеологія якої партії має найбільший вплив. Серед партій, які претендують на лідерство, – “Список Піма Фортайна” (Lijst Pim Fortuyn - Нідерланди), Норвезька Партія Прогресу (Norwegian Fremskrittspartiet), італійські крайньо-праві партії.

Важливим моментом у вивченні цього напрямку є проблема генези “нових” правих партій. На сьогодні з цього приводу існують дві точки зору. Частина вчених на чолі з П. Ігназі предтечею цього різновиду партій вважають Італійський Соціальний Рух (Sociale Italiano) [4; с. 28], а Є. Ридгрєн розвинув теорію, що саме французький Національний Фронт Ле-Пена (Front National) сформував «обличчя» крайніх правих партій після Другої світової війни [6; с. 14].

Узагальнивши проблеми, з якими стикаються дослідники крайніх правих партій, їх можна згрупувати таким чином: термінологічна невизначеність; відсутність чітко визначених класифікаторів для зарахування партії до родини «нових» правих партій; хто або що репрезентує партію загалом; присутність протиставлення «якість-кількість». Очевидно, саме над розкриттям цих методологічних проблем працюватимуть найближчим часом дослідники сучасних правих партій, що дасть змогу адекватніше зрозуміти їх природу, місце та роль у системі політичних взаємин.

-
1. *Cole A.* Old right or new right? The ideological positioning of parties of the far right // *European Journal of Political Research*. – Vol. 44. – # 2 (March, 2005). – p.203-230.
 2. *Fennema M.* Populist Parties of the Right // *ASSR Working paper*. Vol. 04/01 (February 2004) – 34 p.
 3. *Mudde C.* *Populist Radical Right Parties in Europe*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2007. – 385 p.
 4. *Ignazi P.* *The Extreme Right: Defining the Object and Assessing the Causes// Shadows over Europe: The Development and Impact of the Extreme Right in Western Europe/ Edit. By M.Schain, A.Zolberg & P.Hossay*. – PALGRAVE MACMILLAN, 2002. – P.21-37.
 5. *Rydgren J.* *The Populist Challenge: Political Protest and Ethno-Nationalist Mobilization in France/* -New York: Berghahn Books, 2003.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОПУЛІЗМУ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ЯВИЩА

Тарас Радь

Розгляд феномену популізму доцільно розпочати з означення суті самого явища. У науковій літературі не існує однозначного трактування явища популізму, що повною мірою відповідає основним етапам розвитку цього поняття. У повсякденному розумінні популізм набув негативного значення і сприймається як щось тотожне демагогії чи індоктринації, або ж маніпуляції свідомістю. Наприклад, можна згадати означення популізму як „політичної практики фашизму і сталінізму”, яке є помилковим в такому тлумаченні. З іншого боку, несамодостатніми є спроби дати визначення популізму як самостійної політичної доктрини, попри безумовну наявність у нього відповідних ознак. Незважаючи на правдивість таких суджень, вони все ж таки обмежені, оскільки висвітлюють лише частину поняття, а подекуди підміняють об'єктивну дійсність. Такі підходи, крайні та неактуальні з погляду сучасної політичної науки, сформувались під впливом політичної практики ХХ століття. Ближчим до реалій життя нам видається визначення популізму в «Енциклопедії демократії» як політичного руху, що акцентує увагу на інтересах, культурних ознаках і спонтанних суспільних переживаннях суспільства, формується у протистоянні із привілейованою елітою, правлячим класом, а також у конфронтації з консервативними елементами [4, р.985].

Як і будь-яке політичне явище ставлення до популізму формувалося головню на основі специфіки застосування його на практиці. Саме тому сьогодні у науковій літературі накопичилось багато підходів, які подекуди суперечать один одному. Складно сформулювати єдино правильне визначення популізму, проте, якщо підсумувати основний доробок, то можна виділити два основні підходи до його інтерпретації: 1) як політичної риторики; 2) як стилю політики. Якщо перший міститься в сфері етики, то другий – в сфері технології. З позиції політичної риторики популізм визначають як „особливий політичний феномен, що ґрунтується на засадах інспіраційного лідерства та політичної демагогії типу міфологізації, маніпулювання масовою свідомістю і громадською думкою через вираження повсякденних, а відтак обмежених і тимчасових інтересів, потреб народу для досягнення визначеної політичної мети, зазвичай пов'язаної із завоюванням або утриманням влади” [2]. Наступним і невід'ємним етапом популізму виступає політична практика, яка становить „певний тип ідеології, що сповідує сильну державну владу з безпосередньою участю народу в управлінні, враховує національні традиції народу, його специфічні інтереси” [1]. Це саме та реальність, в якій популізм часто проявляє свої недоліки, що формують негативну побутову оцінку самого явища. Одночасно це домінуючий підхід сьогодення, який можливо стане одним із етапів в історії становлення феномену популізму.

Метою дослідження є співвідношення ідейно-політичних основ популізму із суспільно-політичною дійсністю. У розгляді явища популізму більшою мірою

використовуються загальнонаукові методи, що зумовлено переважно практичним доробком вивчення даного феномену. За допомогою історичного, порівняльного і системного методів був напрацьований основний науковий матеріал з проблем популізму. Формування явища популізму, наскільки ми мали змогу в цьому пересвідчитись, відбувається у взаємозв'язку теоретико-світоглядних позицій і політичної практики. Об'єктом наукового дослідження популізм став лише в другій половині ХХ ст. Дослідники М. Дуглас, Р. Хофстадтер, Л. Філер, Дж. Маккен, І. Доннеллі, С. Хофман, Г. Іонеску, Е. Геллнер, Д. Макрай, М. Баранов та ін. аналізували сутність політичних режимів і рухів ХХ ст. з погляду теорій, які сформували ідейно-світоглядну основу популізму. Мова йде про марксизм (К. Маркс, О. Бауер, К. Реннер), анархізм (М. Бакунін, П. Кропоткін), елітизм (В. Парето, Г. Моска, Р. Міхельс), соціалістичний утопізм (А.. Сен-Сімон, Ш.Фур'є, Р. Оуен), теорії справедливості. Первинним завданням цих наукових пошуків було прагнення відповісти на питання, чим насправді є популізм – феноменом, ідеологією, доктриною, рухом, політикою, чи можливо, усім одночасно. В англосаксонській та російській традиції популізм розглядається в основному як рух, яскравими представниками якого були селянські виступи очолювані братами Гракхами у Стародавньому Римі, рухи левеллерів, чартистів та дігерів в Англії в середині ХІХ ст., фермерські об'єднання півдня і заходу США кінця ХІХ ст., народники в Росії („християнський соціалізм” О. Герцена) та в Україні другої половини ХІХ ст., рух соціальної довіри 20-30-х рр. ХХ ст. в Англії і Канаді, а також „гандизм” в першій половині ХХ ст. З іншого боку, негативний досвід тоталітарних і авторитарних режимів ХХ століття дозволив говорити про популізм як про доктрину, певний тип політики та ідеології. Власне порівняльний аналіз кількох десятків популістських, не завжди авторитарних, режимів до сьогодення залишається найбільш актуальним об'єктом дослідження популізму. Серед найбільш наочних прикладів режими Ж. Варгаса, Х.Д. Перона, В. Р. Айя де ла Торре, Л. Карденаса. Проте не існує жодної класифікації популістських режимів, тоді як усі дослідники визнають, що ставити в один ряд варгацізм, перонізм, апризм, аграризм, пужадизм, новий курс Ф.Д. Рузвельта, політику М. Каддафі, Г.А. Нассера, А. Сукарно тощо не коректно. В той же час в «Енциклопедії демократії» такий поділ можна знайти стосовно популістських партій. Запропонована класифікація поділяє їх на чотири види: 1) міжкласова інтегративна партія, прикладом якої є Мексиканська революційна партія, Індійський конгрес М.К. Ганді і військовий націонал-популістський режим А. Нассера; 2) соціальна революційна партія, яка ґрунтується на марксистсько-ленінській ідеології і домінує в більшості країн Латинської Америки; 3) популістська партія середнього класу – апристська партія Перу, Національна ліберальна партія Коста-Ріки, Демократичний рух у Венесуелі і Націоналістичний революційний рух Болівії; 4) популістська партія робітничого класу – варгацізм, який більше подібний до міжкласової інтегративної партії і перонізм подібний до партії середнього класу [4].

У відповіді на запитання, чим є популізм, розглянуте вище приводить до двох висновків. По-перше, між усіма означеннями немає суперечностей, оскільки усі вони визначають те, чим популізм власне є. І лише в цьому можуть виникати розбіжності. По-друге, політична практика доводить, що вони можуть бути елементами одного ланцюжка, заміщуючи один одного, оскільки достатньо

прикладів, коли платформа руху суспільного невдоволення ставала основою доктрини нового політичного режиму після здобуття влади популістською партією.

Попри синтетичний характер популізму, який поєднав у собі елементи різних теорій, вчень і доктрин, разом з тим він сформував власні первинні риси, з якими ототожнюється і асоціюється. Необхідно зазначити, що саме вони створюють переважно негативний образ популізму. Серед таких загальних рис можна виділити „загравання з народом”, політику мас (плебсу і люмпену), спрощення політичної дійсності, „демократизацію вулиці”, мобілізацію мас, прості гасла, маніпуляцію свідомістю (індоктринацію), демагогічну риторичку, месіанське лідерство і «батька нації». Популізм є продуктом модернізації, лібералізації і демократизації. Проте дещо неоднозначний характер мають демократичні спрямування популізму, які на рівні практики реалізуються переважно цілком протилежно, адже несумісність із демократією закладена у самій природі феномену популізму. Саме з цієї причини популістськими видаються заклики і обіцянки безпосередньої участі народу в управлінні і прийнятті рішень, оскільки як популізму, так й іншим політичним практикам не вдалося і навряд чи вдасться реалізувати принцип прямої демократії. Вирізняючи основні ознаки популізму, приходимо до таких висновків: 1) попри те, що популізм є інтелектуальним продуктом, по суті він залишається антиінтелектуальним; популізм ідеалізує маси і протиставляє їх еліті; 2) формально популізм засновується на демократичних засадах, в той час як в дійсності він не є і не може таким бути; 3) популізм постійно апелює до „золотого віку”, який виступає ідеалізованим образом кращого минулого; 4) популізм дає власне й інше трактування минулого і майбутнього; 5) популізм пропонує „третій шлях” суспільного розвитку, який поєднує найкраще з існуючого і власні погляди; в реаліях ХХ століття переважна більшість популістських режимів намагалася побудувати відмінну від капіталізму і соціалізму, систему; 6) популізму властива націоналізація державної власності і вороже ставлення до іноземного капіталу; 7) абсолютизація народних цінностей, культури і звичаїв; з іншої боку популізм вступає у конфронтацію з консервативними елементами; 8) ірраціональна природа популізму: апеляція до почуттів та емоцій маси; 9) популізм надає перевагу рухам (і в переважній більшості зароджується в них) перед політичними партіями, опираючись на широку соціальну базу. Основну масу послідовників популізму становлять селяни, міська біднота і середній клас, тоді як лідером і проводом популістського утворення часто бувають представники вищих прошарків суспільства.

В результаті аналізу діяльності фермерського руху і Народної партії (People's Party) США, руху соціальної довіри (Social Credit movement) в Англії та Канаді і пужадизму у Франції кінця 1950-х рр. виокремлено наступні принципи популізму: 1) категорична боротьба з безмежним розростанням державного апарату (vampire state), плутократією, владою грошей (money power), монополізацією влади правлячим класом („приватизації держави”) і бюрократизацією суспільства (корупція); 2) виступ проти надмірного індивідуалізму, „дикого” капіталізму, конфронтація з модернізацією економіки, урбанізацією і демократизацією; 3) політика протекціонізму, розвитку внутрішніх потужностей і потенціалу, націоналізація майна, упереджене ставлення до іноземних інвестицій; 4) аграризм (agro-business) у конфронтації з індустріалізмом, підтримка малого і середнього бізнесу (family-run farms), ставка на дрібну буржуазію (petty bourgeoisie); 5) проведення фінансово-монетарної реформи, реформування системи соціального захисту; 6) теорія

суспільної змови (conspiracy theory), яка передбачає апріорне протистояння і боротьбу правлячого класу та еліти з народом, втручання зовнішніх суб'єктів у внутрішні справи держави [3].

В контексті розглянутого, очевидним є висновок про неоднозначний характер феномену популізму. Хоча це не є предметом даного розгляду, проте можна припустити, що причини цього закладені в природі самого явища. Як результат суперечностей можна виділити декілька антагонізмів популізму. Перший і основний, полягає у непокінченості заклику захисту традицій „маленької людини” (little man) супроти змін, коли становище простої людини вважається головним критерієм позитивного змісту реформ з його колективістською природою (так званий колективістський популізм), тоталітарною практикою та неможливістю побудови егалітарного суспільства. Другий антагонізм полягає у розходженні демократичних закликів і задумів із не завжди демократичною, а часто насильницькою практикою досягнення цілей. Третій антагонізм лежить в площині „ліво-правої” політичної орієнтації. Намагаючись відстояти свої принципи і ознаки в нових і ворожих суспільно-політичних умовах, популізм відноситься до сили правого спрямування. Проте його прагнення побудови справедливого суспільства, повернення „золотого віку”, апеляції до мас тощо видає його ліві орієнтації. Саме тому через відсутність класифікації та індикаторів популізм часто порівнюють або ототожнюють із фашизмом і націонал-соціалізмом, з одного боку, та соціалізмом і анархізмом, з іншого. Разом з тим, при поясненні популізму часто вживають такі історичні зразки як націонал-популізм, колективний популізм, популістсько-романтичний націоналізм, цезаризм, бонапартизм, що є нерівнозначними, а подекуди несумісними і залежать від контексту вживання.

Попри переважно негативну оцінку популізму, якому закидають культурну деградацію і порушення status quo, його позитивна роль проявляється у стабільних суспільствах і полягає у винесенні на порядок денний суспільно важливих, проте важко досяжних або нереальних за даних умов питань. Про цілком інший бік популізму ми можемо говорити у випадку їх демагогічного значення. Окрім цього, вагання відносно можливого негативного значення зміни наявного балансу сил має дихотомічний характер, який можна зняти, якщо пригадати антикризову природу популізму.

Практика показує і на цьому настоюють більшість дослідників, що популізм виникає або видозмінюється в умовах кризових суспільних явищ. Усі популістські рухи, партії та режими були реакцією на складну суспільно-політичну ситуацію в політичній системі, мали за мету її реформування. Якщо забрати гасла, політичні програми і платформи, то стане зрозумілим, що будь-яка практика популізму виступає безумовною реакцією на кризові процеси, і набуває того чи іншого перебігу в залежності від конкретного періоду, ситуації чи країни. Хоча популізм існував завжди і всюди, проте як показує досвід Латинської Америки, для якої популістська практика стала закономірним і згубним явищем, особливо вразливими є перехідні суспільства та країни, що розвиваються. Це стан, коли свобода слова вже існує, а фінансові можливості і знання ще відсутні. Саме ця обставина актуалізує дослідження даної проблеми для України, яка перебуває у перехідному періоді, ситуації трансформацій і змін, затяжної політичної кризи і перманентних виборів.

1. Політична наука. Словник: категорії, поняття, терміни / За ред. Кухти Б., Романюк А. та ін. – Львів: Кальварія, 2003 – 498 с.
2. Філософія політики. Короткий енциклопедичний словник / Авт.-упоряд. Андрущенко В.П. та ін. – К.: Знання, 2002. – 670 с.
3. Ideals and Ideologies of Modern Politics. Mark N. Nakopian. Longman. New York and London, 1985, p. 198-210.
4. The Encyclopedia of Democracy. Edc. H.Linz, A.Lejphart, A.W.Finifter, S.Lipset, L.Diamond, S.E.Hantington etc., III Volum. New York, Washington. - p. 985-988.

ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ СУСПІЛЬСТВА : ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ

Ольга Анісімович-Шевчук

Складність і динамізм політичного життя створюють у процесі його дослідження чимало труднощів. Існують не лише різні погляди на шляхи вивчення та способи отримання нових знань про політичне життя суспільства через багатоваріантність розвитку ситуації, а й різні визначення площини політичного: політичний простір, політична сфера, поле політики, політичне життя. Всі ці поняття мають певне підґрунття та своє тлумачення.

Введення у науковий обіг у кінці 50-х рр. та наступне активне використання поняття “політичне життя” дозволяє розглядати політику в нерозривній єдності інституційного і поведінкового аспектів буття (Р. Лейн) [8], пропонує вийти за межі традиційної інтерпретації політики як єдності politics (науки і мистецтва правління), policy (доцільної діяльності) і polity (форми або процесу правління, суспільства як організованого стану, держави, інтересів та ідеології як інтелектуального їх вираження). Використання терміну “політичне життя суспільства” дозволяє представити політичні відносини як різноманіття взаємовідносин та обґрунтувати ідею про те, що політика твориться передовсім людьми і залежить від їхньої активності. На цьому наголошують такі науковці як Б. Барбер, Р. Даль, Р. Деггер, Р. Лейн, Й. Масуда, Е. Тоффлер та ін., ставлячи на перше місце не державу, а особу.

У літературі виділяють три аспекти дослідження політичного життя: структурний (статистичний), функціональний (процесуальний) і динамічний (еволюційний). Два останні аспекти пов’язані з рухом, розвитком політичного життя. І якщо процес функціонування значною мірою обумовлений механізмом відтворення функцій, то еволюційний та революційний розвиток загалом визначаються змінами якості елементів та інститутів, властивостями і функціями.

Особливою рисою політичного життя є те, що воно не може бути розкладене на частини, зведене до обмежених елементів, хоч і має складну структуру, адже включає внутрішньополітичне життя і зовнішньополітичне життя. Кожний його прояв у тій чи іншій мірі містить всі інші феномени, підтримується за рахунок їх присутності та взаємодії. Відповідно політичне життя суспільства – це форма суспільного життя, суттєвий аспект якої полягає у виробництві, відтворенні політичних зв’язків і відносин між людьми. Джерелом виникнення політичних зв’язків та відносин є суб’єктивна діяльність людей з приводу влади на основі усвідомлення ними своїх інтересів. Результатом чи своєрідним продуктом діяльності різних соціальних сил і виступає політичне життя. Одночасно політичне життя є спільним продуктом активності різноманітних політичних суб’єктів, на відміну від діяльності, що її спричинює, носить об’єктивний характер. У ньому проявляються політичні інтереси людей, пов’язані з використанням влади, політичних інститутів для реалізації своїх життєвих потреб. У такому скеруванні політичної діяльності людей на державну владу полягає суть політичного життя суспільства у його різноманітних проявах. Адже суб’єктом політичної дії є “функція, яка передусім реалізує владну дію, а потім людину. Це вже не знання, не титул, а історично та

соціально визначена функція покликання, що серед ряду інших стала найважливішою” [3, с. 104].

Російський професор О. Демідов зазначає, що категорія “політичне життя” має своє специфічне значення, може слугувати ефективним методологічним інструментом для виміру людської складової сучасної політики, для “каталогізації” всього ірраціонального в політиці” [2, с. 156]. Дослідження цього аспекту має велике значення для демократичного суспільства та становлення його інститутів. Адже політичне життя пов’язане з конкретно-історичною, свідомою та цілеспрямованою діяльністю людей, їх політичних структур щодо виявлення і реалізації соціально-політичних інтересів та потреб у процесі формування і здійснення політичної влади в суспільстві. Владні відносини регулюються нормами, але специфіка цієї регуляції в легальному плюралізмі – множинності та протиріччях норм, яким суспільство реально підпорядковується, що може відбуватися лише при ефективному функціонуванні політичної комунікації у суспільстві. Нові межі феномену, що аналізується, дозволяють висвітлити методологію постструктуралізму, де влада – важливий аспект життя, вона розмита і всюдисуща, а її концентрація в певних точках соціального простору залежить від силового потенціалу і взаємодіючих у ньому суб’єктів (Ф. Фуко, П. Бурд’є та інші).

Отже, на мікрорівні суспільство постає як сукупність взаємодіючих індивідів у їхніх зв’язках і відносинах. Не випадково практика сучасного політичного життя (особливо, демократичного суспільства) свідчить про зростання в ньому індивідуального начала. Саме від особистих якостей людини залежать суспільно значущі наслідки її діяльності, нерідко в граничних проявах. Це пояснюється тим, що особа існує в певній системі, яка має свої закони функціонування й існування, хоча в основі її виникнення і відтворення лежить індивідне начало. Індивід може реалізуватись як особистість лише у взаємодії з іншими особистостями. Існування індивіда як одиниці, окремої ізольованої частки неможливе.

Міжіндивідна взаємодія передбачає наявність регулятивів, правил, форм її здійснення. Взаємини індивідів кожного разу породжують різні варіанти, нюанси, неповторні особливості. Для того, щоб відтворити взаємодію як таку, між безліччю неповторних індивідів має бути досягнута певна узгодженість, взаєморозуміння, типізована форма контракту. Остання стосується не лише міжіндивідуальних стосунків, але й предметів, зовнішніх об’єктів, навколишнього світу загалом, які опосередковують їхні дії. Форми індивідуальної взаємодії “осідають” у вигляді умов діяльності, утворюючи соціальні закони.

Політичне життя суспільства складається не лише зі своїх елементів (окремих осіб), але й з макроструктурних одиниць. Всі макроструктури певним чином співвідносяться між собою. Отже, суспільство можна охарактеризувати як самоорганізовану систему поведінки і взаємин осіб між собою і середовищем. Адже метою політики є підтримка (стабілізація) або порушення (дестабілізація) динамічної рівноваги інтересів суб’єктів соціальної взаємодії, що досягається через комунікацію, взаємообмін тощо, і завдяки чому забезпечується нормальне функціонування всього політичного життя суспільства і тим самим – задоволення політичних інтересів усіх соціальних груп і спільностей.

Очевидно тому професор Гарвардського університету К. Дойч, ґрунтуючись на працях своїх попередників (Г. Ласвелла, Н. Вінера), запропонував надзвичайно сміливий системно-кібернетичний підхід до функціонування політичного життя –

інформаційно-комунікаційну теорію, у якій важливого значення надав взаємозв'язкам та комунікаційній підсистемі. Адже саме комунікаційна підсистема політичного життя суспільства становить сукупність відносин і форм взаємодії, які складаються між індивідами (особами), соціальними групами, націями з приводу їхньої участі в організації, здійсненні і реалізації політичної влади у зв'язку з виробленням та проведенням у життя певної політики [7].

Аналіз політичного життя дозволяє зрозуміти, що можна назвати життєвими процесами політичних систем. Всі політичні системи, оскільки вони наділені певною живучістю, обов'язково виконують дві функції. По-перше, вони повинні пропонувати суспільству цінності і, по-друге, змушувати більшість його членів визнавати їх як обов'язкові. Ці дві властивості, на думку Д. Істона, вирізняють політичні системи серед інших типів соціальних систем [4]. Відповідно ці дві відмінні властивості – пропозиція цінностей і відносна частота їх визнання суспільством є суттєвими змінними (*essential variables*) політичного життя. Їх наявність можна вважати необхідною умовою його існування. “Від того, щоб зберегти і можливість розвитку, і демократію, політичні системи повинні перейти на нову стадію, як це відбувається і в економіці. Від того, як буде зустрінутий цей грандіозний виклик, залежить, до чого приведе остаточне зміщення у владі, яке вже дуже близько, – до захисту або ж закабалення окремої людини”, – стверджує Е. Тоффлер [6, с. 470].

Сьогодні в методології суспільних наук, і в політології також, важливе значення надається синергетиці як науці про процеси, які самоорганізуються, самостворюються і є випадковими [5]. Синергетика дозволяє по-науковому підійти до випадкового в політиці як до явища, яке має характеристики загальні для випадкового у всіх сферах людського буття. А. Венгеров зазначає: “І нехай таке прочитання можливе лише на рівні найзагальніших методологічних підходів, а не модельного відображення, конкретних рекомендацій, прогнозів – все ж і такий рівень пізнання може бути цілком корисним. Адже у сфері політики все буквально кипить від зіткнення необхідних і випадкових процесів, діють синергетичні нерівноважні соціальні інститути. Задумане і сплановане часто під час здійснення обертається прямо протилежним, починає розвиватися цілком по іншому, підпорядковується своїм, самоорганізаційним початкам, що думаєш: а не з'явилася взагалі політика як сфера виникнення, зіткнення і об'єднання інтересів, організацій і реалізації державної влади, існування партій, національних рухів та інших атрибутів політичного життя ще й для того, щоб спеціально демонструвати торжество синергетичного світосприйняття.

Адже саме в політиці якісь, нібито за історичними масштабами і незначні, випадкові політичні акції (наприклад, витік інформації, загибель політичного лідера) призводять до потрясінь державних основ і навіть світового порядку. І не завжди просто вирішити: чи тінезначні, іноді випадкові впливи, є всього ж лише пусковим гачком тих тенденцій, закономірностей, які так або інакше знайшли б свою траєкторію і ціль, або ж саме ці незначні впливи на мікрорівні і виступають фактором, який так сильно впливає, аж до макрорівня, на всю політичну систему” [1, с. 58].

Отже, політичне життя суспільства – це цілісний (системний) комплекс взаємопов'язаних елементів мікро-, макро та мезосередовищ, що знаходяться у взаємозв'язках та взаємодії, сам себе тлумачить, розвивається (адаптується) на основі

чинних або створених норм, законів, політичної культури; є результатом узгоджених дій двох механізмів – управління (підпорядкованого законам кібернетики) та самоорганізації (синергетики). Механізмом функціонування політичного життя суспільства є система комунікаційних процесів, що складається із множинності подій або практик, в яких певною мірою та формою бере участь все суспільство. Головним підсумком його функціонування є відтворення (або аутопойезіс) політичної системи. Політична комунікація є регулюючим та координуючим механізмом, який забезпечує стабільність та ефективність функціонування суспільства.

1. Венгеров А. Синергетика и политика //Общественные науки и современность. – 1993. – № 4. – С. 55 – 69.
2. Демидов А. И. Категория “политическая жизнь” как инструмент человеческого изменения политики // Полис. – 2002. – № 3. – С. 156–162.
3. Денисенко В. М. Проблеми раціоналізму та ірраціоналізму в політичних теоріях Нового часу європейської історії – Львів: ПАІС, 1997. – 274 с.
4. Истон Д. Категории системного анализа политики //Режим доступа: <http://www.politnauka.org/library/teoria/iston/html>
5. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой/ Пер. с англ./ Общ. ред. В. И. Аршинова, Ю. Л. Климонтовича и Ю. В. Сачкова. – М.: Прогресс, 1986. – 432 с.
6. Тоффлер Э. Метаморфозы власти / Пер. с англ.. – М.: ООО “Издательство АСТ”, 2002. – 669, [3] с.
7. Deutsch K. The nerves of government: models of political communication and control / Karl Deutsch. – London : Free Press of Glencoe, 1963. – 316 p.
8. Lane R. Political life. Why people get involved in politics / Robert E. Lane. – Illinois : Free Press, 1959. – 374 p.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ „ПОЛІТИЧНА ОПОЗИЦІЯ”

Василь Веренько

Політичні події останніх років в Україні засвідчують актуалізацію проблеми опозиції як складової політичного процесу та необхідність її нормативного визначення і у межах державного законодавства, і в межах політичної науки. Одне з перших міркувань про поняття „політична опозиція” належить англійському лордові Болінбруку, який ще у 1749 р. зазначав, що опозиція це – політичні партії, які програли вибори. Даний підхід заклав традиційне розуміння політичної опозиції як інституційно оформленого елемента політичної системи, функціональна діяльність якого об’єктивно служить ефективності та раціональному підпорядкуванню соціуму.

Попри те, що політична опозиція вже давно визнається як важливий і необхідний атрибут будь-якої політичної системи, що претендує на відповідність основоположним демократичним принципам, її сутнісне розуміння у політологічних дослідженнях залишається неоднозначним. Пояснюється це відмінностями методологічних підходів у визначенні сутності політичної опозиції. Перший з них умовно можна позначити як політологічний, в рамках якого під опозицією розуміють лише інституційно оформлені політичні суб’єкти, які проводять лінію політичного протистояння, спротиву, опору пануючим поглядам, політиці та практиці більшості. Водночас даний підхід так само поділяється на два підтипи. Перший підтип, у межах якого розвивалися дослідження опозиції це, – біхевіоризм [1]. Одним з напрямів у біхевіоризмі, який мав пряме відношення до дослідження проблем політичної опозиції, був плюралізм, який започаткував вивчення поділу влади у західних демократіях. Найважливіші роботи у сфері вивчення політичної опозиції у період занепаду біхевіористського підходу (1970-1980-ті рр.) пов’язані із девелопменталізмом [2, с. 375]. Згодом ці теорії інтегрувалися з попередніми підходами і сформували неінституціональний підтип, який став основою для аналізу розвитку політичної опозиції у 90-х роках ХХ ст. [3].

Другий концептуальний підхід, який визначається як соціологічний, акцентує на ширшому розумінні терміна „політична опозиція”. Під опозицією тут розуміється будь-яке суспільне невдоволення чи інакодумство, яке може мати організовані форми протидії владі або ж бути не організованим у політичні інститути. Розробляючи окремі аспекти проблеми політичної опозиції, зарубіжні вчені здебільшого діяли у межах політологічного підходу щодо предмета свого дослідження.

Водночас таке широке визначення політичної опозиції певною мірою ускладнює проблему, оскільки змішуються різні поняття. Соціологічна складова даного підходу доцільна в розумінні витоків і коріння опозиції, однак суспільні опозиційні настрої та багатоманітність інтересів, із яких випливає опозиція, це ще не політична опозиція. Різноманітні протестні настрої та опозиційні політичні переконання на рівні суспільної свідомості логічніше визначати терміном „опозиційність”, а власне політичну опозицію слід розуміти саме як її інституційну оформленість.

Отже, під „опозиційністю” слід розуміти найширші форми соціального інакодумства, масове невдоволення, форми протидії владі, не оформлені в організаційно-інституційні межі. Опозиційність може виявлятися через діяльність політичної протидії окремих осіб, неформальних соціальних груп чи виражатися у вигляді стихійних антиурядових масових акцій.

Поняття „політична опозиція” має дещо вужче змістовне значення, вказуючи на партійно-політичний рівень та організаційно-інституційну складову опозиційності, формалізовану у функціональні рамки політичної системи. Політична опозиція – це концентрована опозиційність, формалізована в межах політичних інститутів.

Таким чином, становлення політичної опозиції у межах суспільства, яке трансформується, передбачає наступні етапи: 1) етап формування соціальної опозиційності; 2) етап концентрації соціальної опозиційності та її трансформації у політико-організаційні форми протистояння владі до утвердження формалізованих основ їх діяльності. Загалом цей етап характеризується існуванням організованої неформальної опозиції; 3) етап легалізації організованої опозиції без формалізації правових можливостей та інституційних гарантій її діяльності. Цей етап характеризується існуванням організованої формальної опозиції; 4) етап чергових поступок влади та створення правових і інституційних основ діяльності організованої формальної опозиції у межах представницького органу. Характеризується появою політичної опозиції як формалізованого політичного інституту, який виступає елементом політичної системи суспільства – парламентської опозиції.

1. *Даль Р. А.* Поліархія. Участь у політичному житті та опозиція / Пер. з англ. О. Д. Білогорського. – Х.: Каравела, 2002. – 216 с.

2. *Apter E.* Comparative Politics, Old and New/R.Apter //A New Handbook of Political Science/Ed. by R.E. Goodin and H. – D.Klingemann. – Oxf., 1998. – 583 p.

3. *Шмиттер Ф.* Неокорпоратизм // Полис. – 1997. – № 2. – С. 14-26.

МЕТОДОЛОГІЯ ТА ПОЄДНАННЯ КЛАСИЧНИХ І НОВІТНІХ МЕТОДІВ ГЕНДЕРНОГО АНАЛІЗУ ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМ

Оксана Ярош

Становлення і розвиток гендерних досліджень у вітчизняній політичній науці вимагають пошуку необхідного інструментарію. Методи та методологія дослідження є основою об'єктивного наукового аналізу і найважливішою проблемою сучасної політології.

Теза 1. У гендерному аналізі політичних систем важливим є поєднання основних політологічних методологічних підходів та комплексного гендерного підходу. Проблема просування наукового знання гендерних досліджень спричинена відсутністю поєднання цих двох складових.

Основними підходами до гендерного аналізу політичних систем традиційно є структурно-функціональний, інституційний, біхевіористський та теорія раціонального вибору. Проте ці методологічні підходи неодмінно мають враховувати ще й комплексний гендерний підхід, в основі якого гендерний аналіз. Гендерний аналіз – це процес оцінки різного впливу, спричиненого на жінок і чоловіків чинними нормативно-правовими актами у всіх сферах життя суспільства і держави. Це збір кількісної і якісної інформації для розуміння гендерних тенденцій у державі та суспільстві, використання цих знань для виявлення потенційних проблем і пошуку оптимальних рішень. Водночас це інструмент для розуміння соціальних процесів, оскільки дає змогу побачити й порівняти, як саме політичні, економічні, соціальні та інші фактори впливають на жінок та чоловіків. Аналіз, що ґрунтується на гендерному підході, визначає, як державні заходи та політика загалом можуть впливати на жінок, чоловіків і до яких наслідків це призводить.

Програма „Звіт щодо розвитку людства” ПРООН, розроблена в 1995 р., запропонувала використовувати два індекси: гендерний індекс розвитку (GDI) та індекс гендерної довіри (GEM) [1, с. 210]. Гендерний індекс розвитку – це здобутки країни у сферах людського розвитку. Найважливішими показниками тут є прибутки, освіта, тривалість життя. Коли показники GDI ідуть на спад або спостерігається зростання диспропорції, передбачається накладання штрафу на країну за наявність у ній гендерної нерівності. Індекс ступеня довіри визначається за такими складовими: прибуток на душу населення й забезпечення рівних можливостей споживання для жінок і чоловіків, сфера зайнятості й частка парламентських місць, які посідають жінки й чоловіки.

Теза 2. Вивчення сучасних політичних процесів і явищ у політології неможливе без використання міждисциплінарного підходу, який дає змогу розширити пошук наукового знання.

Для гендерного аналізу політичних систем доцільно використовувати новітні методи, зокрема такі, як гендерна статистика, бенчмаркінг, аналіз гендерного впливу, метод «3-х „Р”», планування, що орієнтується на людей, гарвардський метод аналізу, складання гендерних мап тощо. Ці методи політична наука може запозичити з

економічних, соціологічних та інших теорій і практики. Ці методи подані в таблиці 1 з відносним поділом їх на кількісні та якісні елементи.

Таблиця 1.

	Кількісні елементи	Якісні елементи
Гендерна статистика	X	
Бенчмаркінг	X	
Аналіз гендерного впливу	X	X
Метод «3-х „Р”»	X	X
Планування, що орієнтується на людей	X	X
Гарвардський метод аналізу	X	X
Складання гендерних мап		X

Дані методики дають змогу об'єктивно оцінювати поточну політику та приймати компетентні рішення. Розглянувши міжнародні методики гендерного аналізу в світовій практиці, можна констатувати відсутність їх використання у вітчизняній практиці.

Отже, у гендерному аналізі політичних систем, крім основних методологічних підходів, має застосовуватися комплексний гендерний підхід. До аналізу поточної політики вітчизняна політологія може застосовувати новітні методи дослідження, зокрема міждисциплінарний підхід.

1. Грицяк Н.В. Формування гендерної політики в Україні: проблеми теорії, методології, практики: Моногр. – К.: Вид-во НАДУ, 2004. – 384 с.
2. Економічний розвиток громади: навч. посібн./ Алмазі І., Белінська В., Борейко Л. та ін. – Ужгород: ПП Данилко, 2007. – 198 с.
3. Основні стратегії та методології гендерного інтегрування. Керівництво з використання методології „3-х „Р”/ Авт. кол. Н.Карбовська, Т.Литвинова, Т.Мельник, О.Суслова. - К.: УЖФ, 2008. – 57 с.
4. Практичний посібник для тренерів з розвитку громади / Дж. Бопп, Т. Березовський, С. Пчеліна, О. Горева, Т. Вахненко. – К.: „Ай-Бі”, 2004. – 80 с.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМАТИКИ ПОЛІТИЧНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА ЖІНОК

Ольга Сурніна-Далекорей

Дослідження проблематики представництва жінок в політиці в сучасних умовах набули поширення на Заході. Загальна література з проблем жінок і політики включає три основні кластери змінних до пояснення національних варіацій у рівні представництва жінок в законодавчій владі: політичні, соціально-економічні та культурні (А.С. Александр, Г. Сведлунд, Д. Шміт, А.М. Гоетц, П. Норіс, Р. Інлегарт, Дж. Баллінгтон, Р. Метленд, Дж. Куртін, М.М. Сінгер, С.І. Ліндберг).

Серед соціально-економічних факторів, що впливають на жіноче політичне представництво, науковці виділяють такі змінні: склад робочої сили, рівень освіти та показники ВВП (Г. Сведлунд, Дж. Вітерна, К.М. Фелон, Дж. Бекфілд, А.С. Александр). Більшість дослідників вбачають позитивну взаємодію між рівнем залучення жінок до робочої сили і рівнем жіночого політичного представництва. Це припущення (на основі аналізу 146 країн світу) ствердили американські дослідники Л. Кентворфі та М. Маламі, зауваживши, що кар'єра не лише забезпечує економічну життєздатність, а й сприяє самовпевненості, незалежності та більшому рівню комунікації. Інші англійські дослідники, зокрема Т. Іверсен та А. Розенблюм, також знаходять емпіричні докази того, що професійна освіта та управлінські навички перетворюють жінок на вірогідних політичних кандидатів.

Другою групою змінних, що істотно впливають на політичне представництво жінок, є культурні чинники. Серед найвпливовіших культурних змінних зазвичай виділяють «міру (силу) національного егалітарного мислення» та домінуючу національну релігію (Г. Сведлунд, Дж. Вітерна, М. Фелон, Дж. Бекфілд). З подібними аргументами згоджуються П. Норіс, Р. Інлегарт та К. Волзел. Науковці стверджують, що природа національних традицій та релігії відіграє важливу роль у рівнях жіночої емансипації. Як з'ясували дослідники, протестантська релігійна спадщина зберігає традиції, що відверто сприятливі демократичним цінностям, як-то повага до індивідуалізму, співробітництва та народного суверенітету. Іслам, навпаки, наполягає на спадщині авторитарної організації, яка передбачає традицію, менш прихильну до демократичних цінностей, а відтак і до жіночого уповноваження. За таких умов, стверджують П. Норіс, Р. Інлегарт та К. Волзел, характер спадщини країни може відіграти роль негативного модератора позитивних впливів модернізації стосовно жіночого політичного представництва.

Третьою групою чинників, що відіграють велику роль у процесі залучення жінок до представницьких органів, виступають політичні. Різноманітні політичні змінні, як-то виборча система, партійна композиція парламенту та рік, коли жінки отримали право голосу, позиціонуються визначальними стосовно збільшення кількості жінок у парламенті. З огляду на це, політичні чинники зазвичай розглядаються дослідниками важливішими за культурні або ж соціально-економічні (Дж. Баллінгтон, Р.Е.

Метленд, К.А. Мантгомері, С.І. Ліндберг, К.В. Дрейк, К. Гелехер, П. Норіс, М.К. Кіттілсон, Дж. Кап, С.А. Бандуччі, М.П. Джонс та ін.). Найвпливовішою змінною є національна виборча система. З високою долею вірогідності встановлено, що в країнах, де використовуються системи пропорційного представництва, кількість жінок у законодавчих органах влади вища, ніж у країнах, де використовуються системи простої або абсолютної більшості (Л. Кентворфі, М. Маламі, К.А. Мантгомері, Р.С.Метленд, С.І. Ліндберг, Дж. Куртін). Роль політичних партій також не обділена увагою у порівняльних дослідженнях. Дослідники логічно аргументують, що на жіноче представництво безпосередньо впливає партійна композиція парламенту. Ліві партії (соціал-демократичні партії та партії зелених) більшою мірою тяжіють до егалітарної ідеології, зокрема до гендерної рівності.

Отже, дослідження проблеми участі жінок у політиці набули великого поширення на Заході. Порівнянно низький рівень політичної участі жінок дослідники пов'язують і з пануючими культурними нормами, і з низкою соціально-економічних факторів (зокрема, рівня розвитку жіночого руху) та набором політичних чинників. У порівняльних кроснаціональних дослідженнях було виявлено позитивне взаємовідношення на користь більшості змінних зазначених груп чинників.

НЕОІНСТИТУЦІОНАЛІЗМ ЯК МЕТОДОЛОГІЯ ВИВЧЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Леся Угрин

В сучасному світі міжнародні організації впливають на життя людей та діяльність національних урядів більше, ніж коли-небудь в історії їхнього функціонування. Обмеження, які вони накладають на поведінку державних та недержавних акторів, зумовлюють наукові дискусії щодо нової природи міжнародних організацій. Вони покликані заповнити прогалини між теорією та емпіричною реальністю і з'ясувати, чи залишаються міжнародні організації інструментом держав, що їх створили, чи форумами для взаємодії держав, чи стали вони відносно автономними акторами з повноваженнями регулювати та регламентувати поведінку держав, ухвалювати обов'язкові до виконання національними урядами рішення, що загрожують суверенітету.

Міжнародні організації є об'єднаннями держав, національних громадських організацій та індивідуальних членів з метою вирішення цілей регіонального або глобального характеру, а також спільних цілей у політичній, економічній, соціальній, культурній, гуманітарній та інших сферах. В резолюції Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 лютого 1950 р. міжнародні організації визначаються як «організації, створені за угодою між державами, членами яких є самі держави». Загалом міжнародною організацією визнається будь-яка група чи асоціація, яка у своїй діяльності виходить за межі однієї держави і має постійну організаційну структуру. Інституціональний підхід розглядає міжнародні організації як інститут багатосторонніх міжнародних відносин, що створюється державами або іншими сторонами (агентами) і має погоджені учасниками цілі, компетенцію, постійні органи та специфічні політико-організаційні норми (статут, процедура, членство, порядок роботи та прийняття рішень і т.п.).

Аналіз міжнародних організацій, концептуалізація їх місця й ролі в міжнародній політиці традиційно опиралися на принципи однієї з парадигм в теорії міжнародних відносин: реалізм або лібералізм. Реалісти та неореалісти розглядали міжнародні організації як інструмент реалізації стратегічних інтересів та зовнішньої політики держав за межами національних територій, спосіб збереження та посилення домінування великих держав. Г. Моргентау назвав їх ще однією ареною боротьби за вплив у світі. Відповідно всередині міжнародних організацій відображалися і зберігалися принципи розподілу впливу й сили між державами в рамках міжнародної системи.

Опоненти реалістів – ліберали розглядали міжнародні організації як самостійні та впливові «актори постміжнародної політики» (Дж. Розенау). Неолібералізм обґрунтовує зростання ролі міжнародних організацій посиленням комплексної взаємозалежності у глобалізованому світі та акцентує увагу на тому, що в рамках міжнародних організацій відбувалася інституалізація функціональної кооперації та інтеграції держав. Вони стали основою функціонування міжнародних режимів (ГАТТ-СОТ, МВФ, ОПЕК та ін.), розвитку систем колективної безпеки.

Іншими словами, неолібералізм вбачав причини виникнення і зростання ролі міжнародних інститутів у зростаючій взаємозалежності держав в умовах анархії й непевності. Ліберали підкреслюють такі функції міжнародних інститутів: зниження трансакційних втрат в міждержавних взаємодіях, контроль досягнутих домовленостей, визначення напрямів співробітництва. Р. Кеохейн та Р. Аксельрод вважають, що свідомий вибір державами інститутів, а не сили, в досягненні своїх егоїстичних інтересів, веде до скорочення анархії в міжнародній системі. В цьому сенсі ще однією важливою функцією міжнародних організацій є формування правил поведінки в рамках анархічного міжнародного суспільства. Взаємозалежність, що посилюється, формує прагнення держав до співпраці та формування правил гри і створення бюрократичних структур для їх вироблення й підтримання. Такими структурами визнаються передовсім міжнародні (міждержавні) організації, здатні через делегування повноважень легітимізувати свій вплив на держави. Роль міжнародних організацій зводиться до нагляду за дотриманням правил гри у відносинах між державами. Представники англійської школи (Х. Булл, Б.Бузан) також підкреслюють роль міжнародних організацій у підтримці міжнародного порядку через вироблення спільних конвенційних цінностей та норм.

Правила, норми та процедури розглядаються й як основа міжнародних режимів (О. Янг). В теорії міжнародних відносин класичним стало визначення міжнародного режиму С. Краснера як сукупності принципів, норм, правил і процедур прийняття рішень, навколо яких зосереджуються очікування акторів. В такому сенсі режим є організаційною формою регулювання міжнародних відносин, в рамках яких формуються норми та правила поведінки суб'єктів, а також процедури прийняття рішень в певній сфері міжнародного співробітництва. Проте в рамках теорії міжнародних режимів відсутня однозначна позиція щодо співвідношення міжнародного режиму та міжнародної організації. Думки коливаються від позиції, що міжнародний режим не передбачає створення міжнародних організацій, а лише домовленостей та чітких фіксованих правил взаємодій учасників режиму, до твердження, що міжнародні організації є найрозвинутішою формою міжнародного режиму (Дж. Раггі).

Нечіткість визначення поняття «режим» зумовило активне залучення в дослідження міжнародних відносин принципів неоінституціоналізму, результатом якого стало формування ліберального інституціоналізму. Прихильники цієї течії опираються на теорію раціонального вибору і розглядають акторів міжнародних відносин як раціональних суб'єктів, що діють в умовах непевності. Інститути дають змогу акторам обмежувати непевність. «Норми» та «процедури» формують правила, що обмежують егоїстичну поведінку акторів, роблять її прогнозованою. Таким чином, на відміну від неореалізму, в рамках якого розглядалися структурні обмеження поведінки акторів, ліберальні інституціоналісти акцентували увагу на інституційних обмеженнях, які б гарантували підтримання міжнародного порядку. Дж. Анкенбері в роботі «Після перемоги: інститути, стратегічна стриманість і перебудова порядку після великих воєн» обґрунтував, що створення інститутів як механізмів політичного контролю визначається відмінностями в силовому потенціалі і типах правління. Чим більша відмінність в силовому потенціалі, тим більше бажання великих держав закріпити status quo за допомогою інститутів, і одночасно тим виразніше бажання інших держав обмежити поведінку держава-гегемона рамками інститутів. Демократичні форми правління держав-засновників міжнародних

інститутів (організацій) полегшують їх становлення та сприяють формуванню конвенційних правил взаємодій, а також зразків поведінки суб'єктів міжнародних відносин, які повторюються та закріплюються при їхній взаємодії. Створення системи міжнародних інститутів зі сферами компетенцій, що взаємно накладаються, створює спільні моделі поведінки, в рамках яких суб'єкти міжнародних відносин можуть реалізувати свої інтереси.

Ще однією особливістю неоінституціонального аналізу міжнародних організацій є увага до неформальних норм – традицій, цінностей, ідентичностей, які у взаємодії з формальними нормами-інститутами і творять правила взаємодії акторів на міжнародній арені. В рамках інших методологічних систем вони зазвичай залишаються за межами наукового аналізу. Організаційне оформлення та нормативне закріплення (інституціоналізація) таких правил і здійснюється в рамках міжнародних організацій.

Неоінституціоналізм також вивчає внутрішні правила і норми міжнародних інститутів, які лежать в основі прийняття рішень та впливають на формування статусів та ідентичностей членів організацій. Цей аспект функціонування міжнародних організацій пов'язаний з формування потужної бюрократії в міжнародних організаціях, що нерідко переслідує власні корпоративні цілі і сприяє «переплавленню» інтересів членів організації під кутом зору її цілей та правил.

Отже, неоінституційний підхід розглядає міжнародні організації передовсім як сукупність правил, норм та процедур прийняття рішень. Їхній вплив на міжнародні відносини та зовнішню політику держав зумовлюється: 1) участю у формуванні правил міжнародних взаємодій всіх акторів, які або обмежують їхню егоїстичну поведінку, або ж сприяють реалізації цілей; 2) здатністю здійснювати контроль за збереженням досягнутих домовленостей акторів аж до застосування санкцій, змінювати результати взаємодії держав; 3) посилювати прозорість політики держав-членів, 4) впливати на правила та норми внутрішньополітичних відносин.

**ПЕРСПЕКТИВА ВИКОРИСТАННЯ ФЕНОМЕНОЛОГІЧНОГО
ПІДХОДУ ЯК СКЛАДОВОЇ ЧАСТИНИ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ БАЗИ
ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ**

Олександр Шнайдер

Передусім необхідно з'ясувати сутність феноменологічного підходу. Розглянемо, як Едмунд Гуссерль визначив суть цього підходу, відштовхуючись від його відмінності від дискриптивної психології. Важливе поняття «вдивляння сутності» Гуссерль називає спогляданням, яке дається з «першоджерела». Цим він хоче підвести до того, що модифікація уваги може відбуватися лише за умови безпосередньої присутності предмета для нас, саме тому споглядання є безпосередньою відкритістю предмета свідомості, данність предмета свідомості. Свідомість, незалежно від своїх емпіричних модусів, є просто спосіб данності речі. Якщо, за словами Гуссерля, неупереджено підійти до свідомості, то споглядання відкривається як безпосереднє «бачення» [2, с. 53]. Таке споглядання є просто оригінальна данність предмета і очевидність; воно ніби становить сутнісну структуру будь-якого емпіричного акту свідомості. В цьому значенні в будь-яких своїх модусах – сприйнятті, уявленні – свідомість є безпосереднім спогляданням предмета: річ тут, вона безпосередньо присутня, доки на неї спрямована свідомість [1, с. 67]. У свідомості всякий предмет ніби присутній: буття предмета ніби «приклеєне» до нього. Звісно, тут ідеться не про реальні, чуттєві, дійсні речі, а про предмети свідомості. Це шлях від фактів свідомості до їх сутностей, тому предмети свідомості є предметами, які існують для свідомості і в свідомості [5, с. 97].

Отже, свідомість і є безпосередня данність предмета, а не наявність образів, не репрезентація: людина сприймає сам предмет, а не його образ. Предмет безпосередньо для неї наявний сам. Сприймання як данність предмета – це така конституція свідомості, в якій предмет даний сам по собі як тут-сутий. Свідомість є тетичним актом у своїй спрямованості. В цьому і полягає «принцип усіх принципів» феноменології [3, с. 412-413].

Феноменологічний підхід до свідомості починається тоді, коли починаємо «вдивлятися» у саму свідомість. Можна стверджувати, що феноменологія принципово змінює смисл свідомості, яка починає розглядатися не як емпіричне явище, а як «чиста» свідомість [4, с. 219]. Саме тому феноменологічний підхід є не просто зміна наявної свідомості, а сутнісне вдивляння самого феномена свідомості.

Отже, можна зробити припущення про перспективність використання феноменологічного підходу в сфері політичного буття. Звичайно, за даного підходу необхідна модифікація в напрямі зміни предмета аналізу. Поряд із виокремленням «чистої» свідомості феноменологічний метод дасть змогу виокремити «чисті» форми понять політичної сфери, без прив'язування їх до певних особистісно-часово-просторових характеристик, які є продуктами існування «чистої» свідомості.

1. *Вальденфельс Бернхард*. Вступ до феноменології. – К.: Альтерпрес, 2002. – 176 с.
2. *Гуссерль Э.* Идеи к чистой феноменологии и феноменологической философии / Пер. с нем. – М.: Дом интеллектуальной книги, 1999. – Т. 1. – 428 с.
3. *Комаров С. В.* Метафизика и феноменология субъективности: Исторические пролегомены к фундаментальной онтологии сознания. – СПб.: Алетейя, 2007. – 736 с.
4. *Серкова В. А.* Феноменологическая дескрипция. – СПб.: Изд-во С.-Петерб. гос. ун-та, 2003. – 320 с.
5. Феноменологія і філософський метод: Щорічник Українського феноменологічного товариства. – К.: Тандем, 2000. – 228 с.

ГЕРМЕНЕВТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Богдан Горбай

Проблема трактування (тлумачення) особливо заторкує ті сфери соціального буття людини, які найбільше спрямовані на «розмову», на різну інтеракцію – політику, ідеологію, релігію, мистецтво і передусім літературу. В цих сферах кожна людина спрямована на подання себе, своєї ідеї назовні з метою викликати в інших розуміння, бажання заглибитися, певну реакцію – кожен «подає» себе іншим, володіє інтенцією втручання в структуру інформаційного простору, деформує той простір, бере участь у його творенні [2]. На міжособистісному рівні суб'єкт виступає радикальною стороною в протистоянні іншому суб'єктові, але водночас із впливом експансіоністської характеристики його мислення проходить процес нібито пасивного «пропускання» через себе інформації ззовні – процес інтерпретації [6]. Результатом такого процесу є власна рефлексія суб'єкта на реальність, специфіка якої зумовлена такими соціальними характеристиками, як вік, стать, походження, освіта, культура, професіоналізм тощо. Політичний суб'єкт, спрямований на здобуття, утримання і реалізацію влади, намагається ввести і утвердити свою думку в політичний дискурс як загальну (сутність категоричного імперативу Канта), що, по суті, є ствердженням власної інтерпретації світу в соціальному середовищі як єдиної (домінуючої).

Відтак у науковому дослідженні соціальної реальності виникає потреба застосування такого методу, який надав би можливість «розкодовувати» значення соціальних імпульсів, утілених в текстах, жестах, стратегіях поведінки. Такий метод отримав назву герменевтичного (від грец. *hermeneia* – тлумачення). Герменевтичний метод спрямований на аналіз значень, прихованих у «повідомленнях», на відшукування їхнього смислу і запобігання хибного тлумачення й невизначеності. В дослідженні політичної реальності герменевтичний метод застосовують здебільшого при аналізі політичних текстів, поведінки політичних акторів, у генералізації окремих знань, отриманих за допомогою інших методів. Проте насправді герменевтичний метод присутній у будь-якій іншій методологічній розробці дослідження політики, адже аналітик займається перенесенням смислу через власний словниковий запас, власну психологію і власні цінності.

Сутність проблеми герменевтичного аналізу найповніше можна розкрити через аналіз явища інтерпретації, або ж тлумачення, трактування. Саме поняття походить від лат. *interpretatio*, що буквально перекладається як «пояснення», «тлумачення». Застосування цього терміна спостерігається ще з Античності, водночас у грецькій мові існував аналогічний термін «герменевтика». Феномен інтерпретації тісно пов'язаний із соціальною сутністю людини, що добре проілюстровано О.Агаповим : «...вона (інтерпретація) розглядалася як певного виду традиція «замінювати імена чужих богів іменами своїх власних», ідентифікуючи при цьому їхніх носіїв» [1]. Іншими словами, психологічною основою інтерпретації є людський мотив підкорення простору, нехай лишень у віртуальній мовній площині. Якщо ґрунтуватися у

визначенні герменевтичного аналізу на явищі інтерпретації, можна виділити такі суттєві ознаки першого, як: а) інтенційність (спрямованість на об'єкт), б) суб'єктивність (результат аналізу обов'язково матиме обмежений характер), в) абсолютність (кожне з трактувань тяжіє до самоствердження як єдино можливого), г) конструктивність (інтерпретація має на меті побудову із розпорошеної маси інформаційних імпульсів стійкої інтегрованої системи знання), д) заміщення (інтерпретація, що значно доступніша зацікавленим, аніж сам об'єкт, і може заміщати останній).

Відтак герменевтичний аналіз у широкому розумінні можна визначити як процес, спрямований на виявлення значення, смислу, впорядкування системи знань людини про досліджувану проблему, що має характер абсолютного методу і є суб'єктивно обмеженим.

У контексті розгляду герменевтичного аналізу суттєвим є виділення його структурних аспектів, під якими розуміють певні площини смислу, отриманого внаслідок інтерпретації, які якісно вирізняються з-посеред отриманого загального смислового знання. Виділення таких структурних аспектів зумовлено диференціацією самого знання на певні семантичні рівні, що лише в системі утворюють завершений смисловий концепт. Такі семантичні рівні детерміновані насамперед соціально, адже виділення кожного з них є відображенням соціального ракурсу. Для прикладу, вирізнення філологічного аспекту спричинене соціальною потребою класифікації текстів, структурне виділення елементарної побудови висловлювання, виділення лінгвістичного аспекту – потребою введення в контекст соціального процесу часткового виділеного тексту, а виділення історичного аспекту – потребою виведення самого історичного контексту із конкретного «свідчення» епохи. Відповідно можна виділити такі структурні аспекти політичного аналізу, як:

1) семіотичний – виділення окремих символічних елементів тексту і способу їх поєднання в межах єдиного об'єкта (на соціальному рівні цей процес конституюється формуванням семіотичних структур аналогії);

2) лінгвістичний – комплексне закріплення феномену тексту за допомогою підведення його під певну лінгвістичну традицію (соціально наслідком цього процесу є розкриття специфіки певного типу мислення);

3) філологічний – аналіз мовних форм висловлювання у поєднанні із дослідженням композирики тексту (формування мовно-літературного канону);

4) історичний – численні співставлення тексту з іншими формами соціальної інтеракції і виведення соціального контексту народження певного смислового значення (поглиблення знання історичної епохи через відслідковування тенденцій і законів зв'язку в соціальній реальності);

5) логіко-філософський – відслідковування вживання логічної термінології та ідейної структури мислення через текст (вивчення світогляду через знаходження форми вияву реальності в тексті) [5].

Аналіз конкретних методологічних розробок аналізу політики в межах герменевтичного підходу, вимагає розгляду загальних питань суб'єкта, об'єкта і процесу герменевтичного аналізу. Суб'єктивною стороною у герменевтичному аналізі виступає аналітик-інтерпретатор, що володіє якостями теоретичної «грамотності» в політичних науках, стратегічним мисленням і здатністю до

креативного творення знання. Такий тип аналітика обов'язково повинен мати поряд із «відкритим розумом» мисленнєву здатність узагальнення і композиції.

Специфіка об'єкта зумовлюється суттєвими ознаками політичного процесу, який: 1) складається із сукупності дій і взаємодій політичних акторів; 2) є впорядкованою системою елементів; 3) відбувається у актуальному часі й просторі, але водночас має історичну протяжність, минуле – теперішнє – майбутнє; 4) є абстрактним процесом соціального розвитку. Відповідно для дослідження такого об'єкта, як політичний процес, потрібен підхід, який дав би змогу розкривати суть і окремого політичного феномену, і ситуації при «відбуванні» певної події, явища, процесу, а також ретроспективу досліджуваної проблеми. Саме такий підхід до дослідження політичного процесу формує засади вироблення конкретних удосконалених моделей соціально-політичного розвитку на рівні політичної системи.

Суб'єктно-об'єктний аспект політичного процесу викликає методологічну проблему поєднання суб'єктивної та об'єктивної сторони і вміщення цього поєднання у соціально-історичний контекст, яка спрямовує дослідника на пошуки актуалізації одиничного політичного факту поряд із ретроспективною систематизацією цього факту в межах єдиного політичного процесу. Таку проблему можна вирішити лише із застосуванням герменевтичного методу як способу побудови взаємопереходу між суб'єктивно-частковим і об'єктивно-загальним рівнями політичного дослідження [5].

Отже, герменевтичний підхід до соціально-політичної реальності застосовується усіма методиками подібного дослідження. Насамперед це виявляється в інтерпретації як способі «перенесення» смислу об'єкта дослідження на вищий рівень, рівень узагальнення і систематизації знань. Метою будь-якого герменевтичного аналізу є виявлення тих структур політичної реальності, які досі не включені в структуру людського досвіду [7]. Способом такого «включення» є підпорядкування особливостей об'єкта категоріям соціально-політичного знання. Але оскільки в явищі інтерпретації закладений елемент креативності, то саме конструювання знання в герменевтичному аналізі постає водночас і конструюванням реальності. Дослідження проблеми застосування герменевтичного аналізу у вивченні політичного життя виявило синкретизм між теоретичним знанням і практичною частиною політичної науки.

1. Агапов О.Д. Герменевтический и феноменологический подходы к пониманию интерпретации // Режим доступа: www.tisbi.ru/science/vestnik/2003/issue3/Kult1.html

2. Азаренко С.А. Символическое пространство власти// Режим доступа: <http://ihtik.lib.ru/politology>

3. Богачов А.Л. Філософська герменевтика. Навч. посіб. – К.: Видавництво «Курс», 2006. – с. 44-141.

4. Пацельт Вернер Й. Методы политической науки// Методологические подходы политического исследования и метатеоретические основы политической теории. Комментированное введение / Сост. Н.Конеген, К.Шуберт. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2004. – с.133-

5. *Кузнецов В.* Герменевтика и ее путь от конкретной методики до философского направления // Режим доступа: <http://www.lib.rin.ru/doc/i/16288p.html>.
6. *Падучева Е.В.* Режим интерпретации как контекст, снимающий неоднозначность // Режим доступа: www.russian.slavica.org/article8390.html.
7. *Рикёр П.* Герменевтика и метод социальных наук // Режим доступа: <http://avorhist.narod.ru/publish/ricoeur.html>.

КОМП'ЮТЕРНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ЯК МЕТОД ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ СИСТЕМ

Микола Бунік

Комп'ютерне моделювання як метод наукових досліджень традиційно лише вважається прерогативою точних наук принципово непридатним для гуманітарних. Однак останні експерименти з використанням цього методу дослідження соціальних процесів ставлять під сумнів неможливість його застосування в гуманітарних науках, як і сам поділ на точні й гуманітарні науки.

Під комп'ютерним моделюванням розуміємо не використання статистичних даних макрорівня для прогнозування розвитку деяких тенденцій, а моделювання загальних суспільних процесів на основі індивідуальної взаємодії окремих суспільних акторів (agent-based modeling – АВМ). Через надання деяких властивостей окремим акторам на мікрорівні моделюється суспільний процес макрорівня.

Класичним прикладом АВМ є модель сегрегації Томаса Шеллінга. Беручи за основу чітке розмежування американських міст за етнічною ознакою, Т. Шеллінг пропонує модель, яка пояснює цей макрофеномен через незаплановану поведінку на мікрорівні [2]. Комп'ютерна модель Т. Шеллінга є моделлю міста, що складається з визначеної кількості мешканців, частина яких «червоні», а частина – «сині», які випадково живуть по сусідству на всій території міста. Задається умова, що «червоні» почуватимуться щасливими, якщо не менше ніж третина сусідів будуть так само «червоними», а якщо менше – випадково переїжджатимуть на нове місце, аж поки опиняться серед «своїх». Теж саме стосується «синіх». Запускається програма і через деякий час можна спостерігати, що місто з неструктурованого поселення перетворюється в структурований простір, який складається з кількох гомогенних районів «червоних» і «синіх». Змінюючи рівень толерантності окремих індивідів (менше третини, менше половини сусідів будуть чужими), можна спостерігати зміну структури розселення в місті.

Окрім теоретичного спекулювання, типовим варіантом використання АВМ-методики є фіксування станів реальних соціальних спільнот через певний проміжок часу, а відтак через моделювання мотивацій окремих індивідуальних чи групових акторів перевіряють гіпотези щодо причин зміни ситуацій. Так, Л. Цедерман [1] розглядає кількість держав Європи 1500 року наприкінці ХХ століття. Якщо п'ять століть тому їх було біля п'ятисот, то зараз їх кілька десятків. Як можна пояснити таку зміну? Л. Цедерман будує комп'ютерну модель, що складається з 200 різних за розмірами держав. Виходячи з припущення, що основним фактором змін кордонів були війни, він задає умови, за яких починаються війни. Наприклад, одна країна нападає на сусідню і завойовує її провінції за умови переваги над нею удвічі. Перевага вимірюється величиною власної території. Запускається програма. Кінцевим результатом

«воєн» між державами є встановлення мирної рівноваги між державами, що залишилися. Здебільшого жодна держава не може захопити всю територію, а залишається більше ніж 15 держав, приблизно рівних за територіями. Умови, які впливають на завоювання і які можуть перевірятися в такий спосіб, можна змінювати й доповнювати, аж доки буде досягнута реалістична модель і, відповідно, побудоване прийнятне пояснення.

Моделювання такого типу набувають дедалі більшого поширення. Програмами-платформами для такого моделювання є Swarm, AgentSheets, Repast / Repast Symphony, MASON, Netlogo, MASS, AnyLogic. Визнаними центрами такого моделювання є університети та інститути в Кобленці, Бремені, Сюрреї, Дубліні, Маастріхті, Цюріху, Будапешті та ін. Європейський Союз фінансує програму NEMO, спрямовану на розвиток комп'ютерного моделювання суспільних процесів.

Наскільки науково обґрунтованим і корисним для практики можна вважати використання АВМ у дослідженнях політичних систем?

З одного боку, побудовані досі моделі занадто прості, щоб бути аналогом реальних процесів. Усі дії в цих моделях відбуваються на основі наперед заданих правил і в наперед заданих умовах. Проте реальний світ набагато складніший. Результати такого моделювання складно перевірити на практиці, самі ж віртуальні процеси не можна класифікувати як емпіричні дані.

З другого боку, всі суспільні теорії є концептуальними дедуктивними моделями, які так само достатньо прості, проте їх важко перевірити на практиці. Можна припустити, що комп'ютерні моделі здатні покращити якість концептуальних моделей і можуть бути новим способом формулювання й перевірки певних теорій. Комп'ютерні моделі практичніші від концептуальних, вони «швидші» й «компактніші», даючи змогу провести мислинневі експерименти. Деякі моделі дають неочікувані результати, які змушують переосмислювати попередні припущення. АВМ поєднує мікрорівень з макрорівнем, що може дати новий поштовх розвитку нових підходів. Цей метод дає змогу будувати динамічні моделі, а також моделі з величезною кількістю акторів.

Звичайно, прогностичні цінності такого моделювання можуть бути предметом дискусій, проте його результати стають дедалі вагомішими аргументами політичних дискусій.

-
1. *Cederman L.-E., Girardin L.* Exploring geopolitics with agent-based modeling// Режим доступу:http://citrus.c.u-tokyo.ac.jp/mas/achievement/ws2005/ws2005_cederma_paper.pdf
 2. *Schelling T. C.* Micromotives and Macrobehavior.– New York: W. W. Norton & Co Inc, 2006. – 288 p.

ПРИНЦИПИ, ЗАКОНИ ТА КАТЕГОРІЇ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

ПОЛІТИЧНА ЕПІСТЕМОЛОГІЯ: ПЕРСПЕКТИВИ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Олександр Токовенко

Політична епістемологія є одним із пріоритетних напрямів актуалізації вітчизняної політичної науки, зважаючи на нагальну потребу розвитку її концептуального апарату не лише в контексті діяльнісних, інституціональних, поведінкових, антропологічних, соціологічних та інших характеристик, а й з точки зору питань генези, структури, функціонування політичної науки як системи знань.

Оскільки сучасна політична наука сформована на принципах мультипарадигмальності та міждисциплінарності, доцільно розглянути можливі перспективи розвитку політичної епістемології з позицій редукції на її предметне поле евристичного потенціалу споріднених, проте не тотожних епістемологічних напрямів. Зокрема, особливої уваги заслуговують культурно-еволюційна епістемологія та постпозитивістська епістемологічна традиція.

Культурно-еволюційна епістемологія є різновидом еволюційно-епістемологічної проблематики, яка починаючи з 70-х рр. ХХ ст. набула розвитку і в англо-американській аналітичній (Д. Кемпбелл, К. Поппер, У. Бартлі, Д. Радніцкі, Г. Плоткін, Д. Халл та ін.), і в австро-німецькій епістемологічній (К. Лоренц, Р. Ридль, Р. Каспар, Г. Воллмер, Ф. Вукетич, В. Калебаут та інші) традиціях.

Відправною точкою побудови політико-епістемологічної моделі знання в контексті культурно-еволюційних ідей є ідея Джуліана Гекслі про те, що «феноменальна реальність є єдиним процесом, який, власне кажучи, можна назвати еволюцією» [2, с. 61]. Цей загальний процес еволюції, за Г. Спенсером, об'єднує неорганічну (або ж космологічну), органічну (або ж біологічну) та соціальну (або ж культурну) еволюції. Фрагментом культурної еволюції є еволюція специфічної соціокультурної сфери – політосфери.

Така постановка проблеми для політичної епістемології в її еволюційному вимірі набуває ознак актуальності, оскільки її предмет, тобто політико-концептуальна еволюція, поєднує закономірності і органічної (коли йдеться про структуру і функціонування раціоморфічного апарату пізнавальної діяльності), і політико-культурної (стосовно специфіки генезису політичного знання) еволюції.

Специфіка політико-культурної еволюції полягає також у тому, що вона однаково поєднує в собі механізми збереження інформації та її трансляції. Це поєднання є виявом дії нового еволюційного механізму, притаманного культурній еволюції, а саме механізму культурної трансмісії. Це, у свою чергу, свідчить про те, що політико-культурна традиція залежить від комунікації, яка відбувається і екстенсивно – в політичному просторі, і прогресивно - в політичному часі.

У цьому розумінні політична культура складається з результатів ментальної діяльності політикууму, тобто політичних артефактів як об'єктивованих результатів

політичної діяльності, соціфактів, тобто інститутів, що забезпечують структуру політичної єдності, та ментіфактів - конструктів, що зберігають психологічну структуру політичної культури.

Застосування інструментарію постпозитивістської епістемологічної традиції до проблемного поля політичної епістемології дає змогу вирішити низку важливих теоретичних проблем. Це стосується передусім проблеми інтелектуальної та дисциплінарної єдності політичної науки. В сучасній політичній науці парадоксальним чином не існує загальновизнаного підходу щодо цього питання. Але якщо визнавати факт існування політології як наукової дисципліни, то, виходячи із норм постпозитивістської епістемологічної традиції, слід визнати існування специфічно притаманних їй ідеалів науковості, стандартів мисленнєвої діяльності норм, пояснювальних процедур тощо, які дають змогу об'єднати політичних мислителів від Конфуція й Каутільї до Алмонда й Дюверже, в єдину унікальну науку, відмінну від інших за своїми методологічними можливостями та евристичним потенціалом.

За визначенням сучасного методолога науки С. Туліна, ідеали науковості - це «ідеальні уявлення про оточуючий людину світ та межі його пізнавальних здібностей. Подібні уявлення виникають на основі загальних світоглядних установок, сформульованих в культурі певної епохи» [2, с. 154]. Відповідно, в політичній науці під ідеалами науковості слід розуміти ідеальні уявлення про політичну реальність, місце в ній людини та можливості її пояснювальних та розуміючих процедур щодо цієї реальності. Класичним прикладом подібних ідеалів є положення Аристотеля про, те що політика - це наука про засоби досягнення вищого блага для держави і громадянина.

До кола теоретичних проблем, які стоять на порядку денному сучасної політичної епістемології і до вирішення яких доцільно долучати постпозитивістську методологію, слід також віднести проблему визначення сутності політичного світу, природи, цілей, можливостей політологічного дослідження, проблему співвідношення раціональних та ірраціональних складових політичного знання тощо.

-
1. *Тулмин Ст.* Человеческое понимание. – М.: Прогресс, 1984. – 327 с.
 2. *Huxley J.* Evolution, cultural and biological / J. Huxley // *New bottles for new wine: essays.* – London: Chatto and Windus, 1976.

КАТЕГОРІЯ ІНТЕРАКЦІОНІЗМУ В СИСТЕМІ ІНСТРУМЕНТАРІЮ СУЧАСНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Іван Монолатій

Перебіг політичних і соціальних подій останніх десятиріч в новій Європі наочно демонструє, що старий континент і надалі складається з націй та національних держав, а національні ідентичності не так легко звести до єдиного «європейського» знаменника. Ознака легітимації націоналізму простежується й серед учасників європейської інтеграції.

Унаслідок політизації етнонаціональних взаємин упродовж XIX-XX ст. утворилося кілька десятків національних держав і етнонаціональних федерацій, етнонаціональних автономій, відбулася федералізація держав за етнонаціональною ознакою. Етнополітичних викликів не витримали багатонаціональні держави – Австро-Угорщина, Чехословаччина, Югославія та СРСР, які не змогли здійснити трансформації власних політичних систем. Історична доля цих держав засвідчила, що співвідношення етнонаціональної і політичної сфер зумовлює політичні суперечності, етнічні конфлікти та дестабілізацію, з яких необхідно виходити на засадах конструктивного державотворення та оптимізації громадянського суспільства.

Кінець XX ст. продемонстрував, що саме етнічний чинник і надалі залишається джерелом довготривалої напруженості, яку важко подолати силовими методами. Унаслідок цього на уламках старих режимів та імперій виникло декілька десятків молодих держав, громадяни яких опинилися перед фактом серйозних змін своєї цілісної життєвої системи, коли радикально змінилися політичне життя їхніх суспільств та їхні соціально-культурні параметри. Як суб'єкти суспільного життя громадяни нових державних утворень на зламі часу виявилися в сфері конфронтації, а їхні долі в світлі нових політологічних концепцій почали трактувати з урахуванням зміни етнічних процесів в умовах соціально-політичної трансформації, через суперечності й конфлікти в етнополітичній і національно-побутовій сферах.

При спробі означити феномен міжетнічної взаємодії, інтеракціонізму загалом і в зв'язку з феноменом етнонаціональних спільнот, а також окреслити їхнє місце в політичних системах транзитивного періоду виникає низка теоретико-методологічних проблем. Адже в розумінні сутності інтеракції в світовій науковій та суспільно-політичній думці історично склалися декілька шкіл, які суттєво різняться своїм трактуванням понять етносу, нації, націоналізму, а також концептуальними підходами до обґрунтування сутності міжетнічних взаємин, міжетнічної взаємодії, співвідношенням дискурсів взаємодії «своїх» і «чужих», дихотомії «ми»/«вони».

Оскільки принцип інтеракції означає контакти, які відбуваються в рамках тих чи інших міжетнічних тандемів, або ж стосунки поміж більшою кількістю груп, відмінність характеру переживань різностатусних груп, їх відображення в етностатусних ідеологіях визначають феномен етнічного і політичного в національному. Більше невизначеності залишається в підходах до трактування поняття нації і національного, співвідношення етнічного і національного, національного і політичного.

Незважаючи на те, що поняття інтеракціонізму належить до сучасних суспільствознавчих категорій (із 1960-х рр., коли в США розпочався процес етнічного відродження), його передусім можна віднести до форм самоусвідомлення особистості, її суспільно-психологічної авторефлексії, яка виникає щойно з'являється потреба осягнути власну або чужу сутність.

Зрівноваження інтеракціонізму етнонаціональних спільнот можливе через дослідження його змісту, параметрів та тенденцій. Для глибшого розуміння цієї проблеми необхідний її багатоаспектний аналіз. Тут не можна обійтися без комплексного, міждисциплінарного погляду на міжетнічну взаємодію. Остання належить до динамічного процесу збалансування власних сподівань і чужих претензій, в якому особа інтерактивно узгоджує себе з позитивно оцінюваним, відносно стабільним і водночас достатньо гнучким самоописом, який керує її поведінкою. Окрім того, інтеракціонізм може мати індивідуальний і колективний вимір – бути комплексом рефлексивних уявлень окремої особи або ж певної групи осіб за соціальною, релігійною, етнічною, расовою, професійною, статевою чи іншими ознаками. Істотним чинником для життєдіяльності етнонаціональних спільнот та груп є територія як середовище їхньої взаємодії і водночас середовище впливу на процеси міжетнічної взаємодії.

Розширення спектру вивчення інтеракції суб'єктів політичних процесів передбачає вивчення інтеракціонізму етнонаціональних спільнот західноукраїнських земель у транзитивний період імперського простору (1867-1914 рр.), який у досліджуваному хронотопі в його комплексному прочитанні (за участю всіх етнонаціональних спільнот, що проживали у регіоні) є значною лакуною у вітчизняній історіографії етнополітичних процесів.

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПОНЯТТЯ «ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО»

Віра Бурдяк

З початком трансформаційних змін в Україні та постсоціалістичних державах Центрально-Східної Європи вчені звернулись до розробки проблем громадянського суспільства (ГС), під яким зазвичай розуміють особливу сферу добровільної активності громадян, відділену від держави і ринку, що не протистоїть, а своєрідно доповнює їх [1; 2; 3; 4]. Суть ГС – самоорганізація, участь громадян, їхніх об'єднань в обговоренні і вирішенні суспільних проблем, добровільна їх активність, що, зокрема, впливає на державні органи. Проте участь і активність не повинні виходити за межі законів. Система відносин ГС пропонує історично розвинену державно-правову ситуацію, де визнаються права людини, її домагання на вільну самореалізацію в суспільстві і державі. Спочатку вони складаються у суспільній правосвідомості, а згодом уже формулюються і гарантуються в інститутах і законах.

ГС як сфера суспільної взаємодії людей щодо їхніх загальних цілей і завдань виникло не із законів ринку, де кожен діє відокремлено, не з волі влади, а в результаті суспільної ініціативи і самодіяльності громадян чи їх груп. Найважливішим критерієм ГС є існування активної людини чи групи активних людей, передусім активних у суспільно-політичному житті країни. Вони усвідомлюють свої права і реалізують їх на практиці; беруть участь у виборах, мітингах, демонстраціях, акціях протесту; їм небайдуже, як діє влада, відтак вони реагують на її зловживання, відступи від закону.

Для ГС, зазначає польський учений Е. Шацький [6, с. 119], характерна присутність у суспільному житті таких цінностей і явищ, як правда, незалежність мислення, совість, громадянська сміливість, добровільна співпраця, спонтанність, договір, плюралізм, терпимість, свідомо дисципліна тощо. ГС, як невід'ємна частина публічної сфери, рівнобіжне, але відділене від держави, і посідає приватну та публічну сфери; заповнює простір між ринком і державою. Інститути ГС використовують можливості держави і бізнесу в інтересах суспільства, з'єднують воедино державу, приватний сектор і суспільство, знищують бар'єри між ними, сприяють взаємному діалогу.

Зазвичай ГС потерпає як від ринку, так і від держави, але не зводиться до них: останні можуть існувати і без нього. Перехід до ринку і ГС певною мірою – різні завдання. До ринку можна перейти і за допомогою авторитарної влади, тоді як до ГС неможливо. Без громадянського суспільства ринок може бути нецивілізованим, *диким*, а влада – надто бюрократизованою і централізованою. Виникнення і зміцнення інститутів ГС зумовлене і тісно пов'язане з розвитком приватного сектора, зародженням середнього класу тощо. Бізнес відіграє важливу роль у фінансовій підтримці політичних партій, неурядових організацій і ЗМІ. Однак великий капітал, тісно пов'язаний із владою, може і загрожувати основним свободам. Частина інститутів ГС тісно пов'язана зі світом бізнесу. Реальна практика засвідчує, що відсутні чіткі розмежування між неурядовими, некомерційними і комерційними організаціями. Розвиток подій в українському політикумі впродовж останнього року

підтверджує, що в ряді випадків ми маємо справу з проміжними ситуаціями.

ГС не ставить за мету завоювати владу. Воно має бути певною протипагою для політичного класу і бюрократії, змушує їх поважати суспільну волю. Однак влада ніколи не згодиться на повну самоорганізацію суспільства, тобто на появу масової групи тиску, тому що це становить для неї загрозу.

Проявом функціонування ГС вважається лише та діяльність, яка спрямована на захист основних цінностей і вдосконалення інституціональних механізмів демократії. У цьому сенсі ГС є одночасно й політичним. У Чехії деякі політики (В. Клаус) і політологи (Й. Пеге й ін.) протиставляють громадянське і політичне суспільство, водночас вважаючи, що політика і політичні партії – нероздільна частина громадянських структур. В. Гавел наголошував, що там, де громадянське суспільство не має достатнього простору для розвитку, там страждає демократія і з'являється простір для тоталітаризму [5]. ГС чіткіше осмислює власну ідентичність, ніж центральну політику. Частина організацій ГС пов'язана зі сферою політики. Серед керівництва деяких добровільних об'єднань є впливові політики, ці організації прагнуть до встановлення контактів з політиками, доступу до державних і суспільних фондів, дотацій.

Під ГС розуміють і певний якісний стан суспільства, що характеризується самостійністю і відчуттям сили у відносинах із владними структурами, здатністю впливати на органи держави і визначати зміст їх діяльності. ГС, як і глобалізація, універсальне, воно піднімається над національною і культурною специфікою. Тому однакові структури ГС легко приживаються практично у всіх країнах, що йдуть шляхом демократії. ГС формують партії, професійні асоціації, неурядові організації, профспілки, торгівельні палати, культурні товариства, незалежні ЗМІ, церкви й інші релігійні організації, незалежну науку і культуру, недержавну систему освіти й охорони здоров'я, спортивні клуби, місцеве самоврядування тощо. До ГС можна включити також, крім інститутів, прояви неформальної громадської активності і громадську самосвідомість людей.

-
1. Демократическое правовое государство и гражданское общество в странах Центрально-Восточной Европы/ Ин-т международных экономических и политических исследований РАН. – М.: Наука, 2005. – 184 с.
 2. *Зеленько Г.І.* Політична „матриця” громадянського суспільства: Досвід країн Вишеградської групи та України. – К.: Знання України, 2007. – 336 с.
 3. *Карась А.* Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях: Монографія. – Київ; Львів: ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 520 с.
 4. *Кийн Дж.* Гражданского общество. – София: ЛИК, 2002. – 226 с.
 5. *Havel V.* Občanské iniciativy brání vzniku totality // Режим доступу: <http://www.securities.com>
 6. *Szacki J.* Liberalizm po komunizmu. – Kraków: Wydawnictwo Znak, 1994. – 198 s.

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФІЇ ПОЛІТИКИ

Олександр Шишолік

Актуальність теми дослідження зумовлена докорінними зрушеннями в соціально-політичній сфері життя українського суспільства, в прагненні сучасної України не бути осторонь європейського та світового економічного і культурного розвитку. Теоретична політико-філософська перебудова умов становлення громадянського суспільства в нашій державі актуалізується також таким важливим завданням, як подолання посткомуністичної спадщини з властивим їй домінуванням держави над громадянським суспільством і особистістю. Формування ідей та концепцій громадянського суспільства належить до історико-філософської спадщини. Додаткова актуальність дослідження полягає в розгляді проблеми становлення та розвитку громадянського суспільства в нашій країні крізь призму історико-порівняльного методу філософії політики.

Метою цього дослідження є узагальнення і порівняння проблем становлення громадянського суспільства в Україні на основі вітчизняного та зарубіжного наукового досвіду. Ця мета обумовила постановку і розв'язання таких завдань: 1) дослідити особливості формування громадянського суспільства в умовах перехідного суспільства; 2) зробити історико-порівняльний аналіз становлення громадянського суспільства в сучасній Україні в політико-філософській площині; 3) проаналізувати трансформацію політичної сфери життя українського суспільства в наближенні до громадянського. В межах цього дослідження був використаний історико-порівняльний метод.

У рамках результатів роботи заслуговують на особливу увагу дві складові соціально-політичного життя – роз'яснення суспільства як асоціації самоврядних, незалежних індивідів та створення на засадах всебічного дослідження відносин держави та суспільства реальних умов їх співпраці та діалогу.

Більшість дослідників громадянського суспільства згоджуються на тому, що воно має своє ядро інститутів – добровільні асоціації поза межами держави й економіки, церкву, культурницькі об'єднання, спортивні клуби, незалежні ЗМІ, товариства громадян, організації за професією, політичні партії, профспілки. Їхнє завдання – підтримка та щоденне уточнення межі громадянського суспільства з державою шляхом двох процесів: розширення соціальної рівності та свободи, реструктуризації і демократизації інститутів держави.

Нерозвиненість громадянського суспільства є однією з основних причин того кризового стану, в якому опинилися громадяни України передусім з вини власної ж держави. Становлення громадянського суспільства якраз і має на меті поставити державу під контроль суспільства, звести до мінімуму завдану нею шкоду, обмежити свавілля державної влади.

Процеси розвитку громадянського суспільства і розбудови держави мають бути одночасними, однак в Україні державотворення значно випереджає темпи

Олександр Шишолік 2010 р.

становлення громадянського суспільства. Базовим елементом такого розвинутого суспільства має бути середній клас.

В Україні не осмислюються політичні процеси, проблеми розвитку громадянського суспільства на основі методології політичної філософії, яка є частиною загальної філософії і формує базові поняття й систему знань залежно від гносеологічних, онтологічних і антропологічних установок і принципів філософії. Це призведе до формування суспільства, в якому може бути втрачена частина загальнолюдських цінностей.

КАТЕГОРІЯ «НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ» В СИСТЕМІ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Федір Медвідь

Термін „національний інтерес” з’явився ще у XVI столітті. В теорії міжнародних відносин це поняття вживається переважно у сфері зовнішньої політики і сприймається у розумінні „державний, народний, всенародний”. В науковий обіг ця категорія ввійшла порівняно недавно, зокрема лише в 1935 р. була введена до Оксфордської енциклопедії соціальних наук.

В літературі національні інтереси поділяються традиційно на внутрішні і зовнішні. На наш погляд, варто говорити про національні інтереси – як внутрішні, і національно-державні інтереси – як зовнішні. Хоч, зауважимо такий поділ є до певної міри умовний, оскільки будь-який національний чи національно-державний інтерес має, як правило, внутрішні, і зовнішні аспекти. Крім цього проблема дослідження змісту інтересів учасників міжнародних відносин, на думку дослідників сучасної теорії міжнародних відносин, залишається однією з найскладніших, оскільки їх вивчення досі ґрунтується більше на інтуїтивних міркуваннях науковців, ніж на безперечних та доказових аргументах [1, с. 183].

На думку аналітиків Верховної Ради України, „національні інтереси відображають фундаментальні цінності та прагнення Українського народу, його потреби в гідних умовах життєдіяльності, а також цивілізовані шляхи їх створення і способи задоволення. Національні інтереси України та їх пріоритетність обумовлюється конкретною ситуацією, що складається в країні та за її межами” [2, с.150].

Закон України „Про основи національної безпеки України”, що прийнятий у 2003 р., визначає національні інтереси як „життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток” [3].

Аналіз національних і національно-державних інтересів ми розглядаємо з позиції політичної суб’єктності української нації, тобто українська нація постає творцем власної держави, яка використовується нацією як інструмент здійснення внутрішньої і зовнішньої політики. Внутрішня і зовнішня політика держави повинна базуватися на національних і національно-державних інтересах, виходити з них [4, с.].

Науковий підхід до визначення національних і національно-державних інтересів, безперечно, передбачає врахування історичних, соціально-політичних та економіко-географічних чинників функціонування української нації. Вихідними засадами при цьому є чітке розуміння того, що являє собою сучасна українська нація у вузькому значенні, як етнічно однорідна спільнота громадян української національності, що проживають в Україні, та в широкому значенні – як відкрита поліетнічна спільнота, що історично склалася на території України, яка усвідомлює себе українським народом, а її члени – громадянами України, іншими словами мова йде про політичну націю.

Федір Медвідь 2010 р.

Можна погодитися з думкою професора А. Колодій про те, що для нації як етнополітичної спільноти (політичної нації) інтереси зосереджені передусім у сферах політики й культури [5, с. 29]. Тому для нації як політичного суб'єкта найголовнішим є збереження її ідентичності і культурно-мовної самобутності у властивій саме цій нації формі, тобто у формі реалізації національної ідеї [6, с. 37]. В силу цього пріоритетні політичні інтереси нації спрямовані на подальшу консолідацію спільноти, на створення чи збереження власної державності та налагодження відносин з іншими націями-державами.

Національний інтерес, на наш погляд, можна визначити, виходячи саме з суттєвих ознак нації як етносоціальної спільноти. В структуру його (національного інтересу) входить зміцнення економічної могутності на основі своїх внутрішніх ресурсів, примноження і раціональне використання національних багатств, гармонійний розвиток продуктивних сил, що функціонують на національній території, а також забезпечення захисту цілісності території.

До структури національного інтересу входить також розвиток національної культури, мови, підтримання на належному рівні національної самосвідомості, що оберігають і розвивають національну самобутність і національне середовище, формують національне буття спільноти.

Слід зазначити, що структура національного інтересу змінюється залежно від завдань нації, ступеня (етапів) її консолідованості (початковий етап формування, етап національно-визвольної боротьби, розквіт національної спільноти тощо). Що до нації-держави як суб'єкта міжнародного права, то національний інтерес звернений всередину спільноти, до умов її внутрішнього функціонування і прояву її ознак.

Націю-державу як суб'єкт міжнародних відносин, вважаємо, характеризує національно-державний інтерес, який виступає в загальному плані як мотивація зовнішньополітичної діяльності держави.

Національно-державний інтерес України в перехідний період становлення незалежної держави можна охарактеризувати як національне виживання, що повністю підпорядковане завданням стабілізації ситуації в державі і забезпеченню переходу до демократичного суспільства, зорієнтованого на ринкову економіку. Він передбачає формування механізму зовнішніх зносин як основи зміцнення стабільності і відвернення міжнародних конфліктів, цивілізованих входжень у систему колективної та міжнародної безпеки [7, с. 71].

Отже, категорія „національні інтереси” має важливе значення і ще до кінця не осмислене значення для політичної науки, в контексті аналізу і внутрішньої, і зовнішньої політики держави.

1. Мальський М.З., Мацяк М.М. Теорія міжнародних відносин: Підручник. 2-е вид., перероблене і доп. – К.: Кобза, 2003. – 528 с.
2. Концепція (Основи державної політики) національної безпеки України // Відомості Верховної Ради України. – 1997. - № 10.
3. Закон України „Про основи національної безпеки України”// Урядовий кур'єр. – 2003. – 30 липня.
4. Медвідь Ф.М. Політичний менеджмент: організаційно-правові засади управління процесом становлення системи національних інтересів України // Сучасна українська політика: політики і політологи про неї. –К.: Український

- центр політичного менеджменту, 2008. – Спецвипуск: Політичний менеджмент. – С.177-186.
5. Колодій А. Нація як суб'єкт політики. – Львів: Кальварія, 1997. - 55 с.
 6. Медвідь Ф.М. Українська національна ідея як детермінанта державотворчих процесів // Політичний менеджмент. – 2005. - №1. - С.35-43.
 7. Медвідь Ф.М. Політико-правові засади концепції національних інтересів України// Політичний менеджмент. – 2007. - № 6. – С.66-73.

ПАРАДИГМА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ

Ганна Малкіна

Відносини між особою і державою впродовж історії розвивались через визнання державою за особою набутих прав і свобод. На сучасному етапі в конституціях практично всіх держав у тій чи іншій формі закріплено широкий спектр прав і свобод особи як людини і громадянина. Права і свободи особи набули міжнародно-правового визнання. Науковий аналіз рівня розвитку конкретного суспільства, особливо його демократизму, ґрунтується передусім на стані визнання та забезпечення в суспільстві прав і свобод особи. Сформувалась парадигма прав і свобод як дослідницький підхід в аналізі суспільних відносин.

Становище з обов'язками особи, навпаки, склалось цілком відмінне. Обов'язки особи якщо й закріплюються в конституціях, то в незначному обсязі: зазвичай мова йде про обов'язки додержуватись конституції і законів, сплачувати законно встановлені податки і збори та захищати країну.

Історично виправданий наголос на правах і свободах особи і недооцінювання її обов'язків щодо інших людей, суспільства та держави мали наслідком підвищено вимогливе ставлення особи до держави щодо забезпечення її прав і свобод і водночас заниження вимог стосовно виконання власних обов'язків. Це зумовило появу таких негативних соціальних явищ як споживацтво, небажання працювати чи навчатись, нехтування інтересами інших людей, недбайливе ставлення до природи, злочинність тощо.

Права особи нерозривно пов'язані з її обов'язками, а ті, в свою чергу, з відповідальністю за їх виконання. Тому поряд із парадигмою прав і свобод у науці потрібно запроваджувати *парадигму відповідальності* як дослідницький підхід, що полягатиме в аналізі суспільних відносин під кутом зору відповідальності їх суб'єктів. Така парадигма матиме важливе значення і для політичної науки, яка досліджує владні відносини у суспільстві, а отже не може ігнорувати політичну відповідальність, пов'язану зі здійсненням влади. Це важливо з огляду на те, що демократичне здійснення влади без відповідальності неможливе, влада без відповідальності – насилля.

Політична відповідальність є різновидом соціальної відповідальності, визначення якої є предметом соціальної філософії. *“Відповідальність, – зазначається у філософському енциклопедичному словнику, – філософсько-соціологічне поняття, яке характеризує міру відповідності поведінки особи, групи, прошарку, держави наявним вимогам, діючим суспільним нормам, правилам співжиття, правовим законам; співвідношення обов'язку і міри його виконання суб'єктом (особою, людиною, класом)”* [2, с. 87].

Із наведеного визначення видно, що відповідальність є суспільним відношенням залежності, за якого поведінка особи має відповідати вимогам щодо неї з боку інших людей. Такими вимогами є соціальні норми, основними з яких виступають норми моралі і права. Суб'єктами відповідальності можуть бути як

Ганна Малкіна 2010 р.

окремі люди – індивіди, так і їх різноманітні спільноти – соціальні (класові, етнічні, демографічні, професійні, територіальні) та організаційні (держава та її органи, органи місцевого самоврядування, політичні партії, громадські організації тощо).

Залежно від характеру соціальних норм можна виокремити моральну і юридичну відповідальність, а залежно від предмета відповідальності – економічну (матеріальну), соціальну (у вузькому значенні), політичну та соціокультурну (духовну) відповідальність. Моральна відповідальність є предметом етики, юридична – правознавства. У XX ст. в етиці склався окремий напрям – етика відповідальності [1], докладно розроблена проблематика юридичної відповідальності, зокрема конституційно-правової, пов'язаної зі здійсненням публічної влади. Політична наука (за винятком декількох праць) досі залишається осторонь розробки проблематики відповідальності.

Предметом політологічних досліджень має бути політична відповідальність, пов'язана зі здійсненням публічної влади. Відповідно до трактування соціальної відповідальності *політичну відповідальність* можна визначити як міру відповідності поведінки суб'єктів політики суспільним вимогам щодо здійснення публічної влади. Як і соціальна відповідальність загалом, політична за характером норм може бути моральною або юридичною (правовою). Відповідно можна виокремити морально-політичну і політико-правову відповідальність.

Парадигма відповідальності у політичній науці передбачає не просто виокремлення політичної відповідальності як предмета політологічних досліджень, а аналіз усієї багатоманітності політичних відносин під кутом зору відповідальності їх суб'єктів. Такі відносини потрібно досліджувати на різних рівнях: у системі вищих органів державної влади; на місцевому рівні (в адміністративно-територіальних одиницях держави); у громадянському суспільстві; між громадянським суспільством та державою.

-
1. Ермоленко А.Н. Этика ответственности и социальное бытие человека (современная немецкая практическая философия). – К.: Наукова думка, 1994. – 200 с.
 2. Філософський енциклопедичний словник / Ред. кол.: В.І. Шинкарук (голова редкол.), Є.К. Бистрицький, М.О. Булатов та ін. – К.: Абрис, 2002. – 742 с.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ОБ'ЄДНУЮЧИЙ ПРИНЦИП СТРАТЕГІЧНОЇ ТА КОМУНІКАТИВНОЇ РАЦІОНАЛЬНОСТІ У ПОЛІТИЦІ

Софія Буртак

Політичні дії і практики сьогодні мають переважно стратегічний зміст, відтак необхідно із позиції комунікативної філософії визначити поняття стратегічної та комунікативної дії. Можливістю їх розрізнення є дуалізм тіла і душі. Якби не існувало внутрішнього, не було б проблеми виявлення того, що криється поза зовнішньою дією. Образно можна уявити стосунки між двома безтілесними душами, і за таких умов стратегічна дія була б неможливою, а комунікативна – надмірною. В такому разі душі безпосередньо спілкуватимуться одна з одною. Тілесні істоти можуть відкривати свої душі одна перед одною завдяки мові. Звичайно, не існує вільного від впливу мови внутрішнього світу – те, що ми відчуваємо, є також наслідком мовних засобів, якими ми користуємося. Використовуючи мову задля стратегічно-політичної раціональності, знову спостерігаємо цей дуалізм.

Отже, метою нашого дослідження є проілюструвати механізм узгодження стратегічної і комунікативної дії партикулярних політичних систем за допомогою принципу відповідальності.

Упродовж XVI-XVII ст. стратегічна раціональність поволі відокремлюється від моральної раціональності – Макіавеллі відмежує політику від моралі, у Гоббса стратегічна раціональність уже цілковито поглинула простір політичної дії. На початку XX ст. паралельно з автономізацією стратегічної раціональності, зростає потреба у невимушеній, безпосередній комунікації. У політичних відносин здатність створювати довкола себе атмосферу таємничості відіграє важливу роль. І це стосується і тривіальних ситуацій на зразок політичного змагання, коли перевагу отримує той, хто не розголошує своїх планів, і прагнення людей справляти враження більшої значущості, що створює аура політика й збільшує його шанси керувати іншими людьми, оскільки певне відчуття дистанції викликає бажання послуху. Тому для керівника небезпечно усувати дистанцію до підлеглих не з політичних міркувань, а з людської потреби в спілкуванні чи через відчуття самотності. Ситуація ускладнюється тим, що керівництво має викликати довіру – тому суттєве інформація все одно має бути оприлюднена і не повинно залишатися враження, ніби приховується небезпечне. І хоча без стратегічного розуму керувати неможливо, існує межа, за якою такий розум стає непродуктивним – тоді, коли він руйнує довіру. Звичайно, довіру можна викликати за допомогою певних технологій успішного спілкування, проте довіра переважно є побіжним продуктом іншого наміру. І керівництво лише тоді виправдане, коли воно здійснюється в інтересах підлеглих. Потреба в ньому обумовлена відмінністю в розумінні спільного блага, зумовлює межі комунікації, а в умовах зміни морально-політичної парадигми керівник лише тоді досягатиме успіху, коли він розумітиме найголовніші цінності та найнагальніші інтереси підлеглих і відповідно до них розголошуватиме свої наміри. Одночасно така структура містить ризик перетворитися із стратегічної форми мислення на самонавіювання. Як стверджує Вікторіо Гьосле, політика в добу парадигмальних змін

Софія Буртак 2010 р.

завжди небезпечна, проте без неї неможливо обійтися. Вона має за обов'язок створення інституцій, які унеможлилювали б війну «всіх проти всіх» та екстремальні форми стратегічної дії. Однак такі інституції навряд чи можна створити без моральної легітимації стратегічної раціональності. Так само є очевидним, що лише стратегічною раціональністю без взаємної довіри неможливо подолати природний стан – позбутися «війни всіх проти всіх». Довіра з'являється лише тоді, коли в комунікації стратегічні практики опираються на спільний ціннісний фундамент. Готовність сприймати іншого у форматі позитивності, добровільності, персоналізації, конфіденційності, чуйності до різноманітностей є цілком продуктивним принципом політики.

Для об'єднання політичних категорій та практик стратегічної та комунікативної раціональності ми застосуємо поняття *відповідальності*, що також корелює із етикою дискурсу, оскільки "...система цінностей є лише встановленими масштабами нашої діяльності, і жодна система будь-яких цінностей не спроможна зняти з нас відповідальність за цю діяльність, а тим більше за її відсутність"[1, с. 180].

На відміну від поняття обов'язку, на якому ґрунтується категоричний імператив Канта, сенс якого формулюється як «ти повинен», поняття відповідальності охоплює взаємні відносини та вимоги, на які ми покладаємось як на первинні моральні феномени. Коли хтось просто «відповідає», то робить це для інших, іноді не маючи для цього власної внутрішньої потреби. Коли йдеться про відповідальність як таку, то вона є справжньою лише тоді, коли йдеться про внутрішню потребу. Це висловлена іншими словами вимога комунікативного порядку, яка, на наш погляд апелює до принципу добровільності.

«Відповідальність» – це комунікативне поняття, в якому перехрещуються мовні та реальні стосунки особи. «Відповідальним» є кожен, хто вступає в ситуацію промови та відповіді. Наша відповідальність може розповісти нам про межі нашої свободи, оскільки ці поняття взаємопов'язані. Німецький філософ Ханс Йонас у праці «Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації» висуває новий імператив, «принцип відповідальності», який доречний у ситуації людини та людства і звучить так: «Чини так, аби наслідки твоїх вчинків не стали на перешкоді продовженню життя на землі» [2, с. 27]. Відповідальність людини як окремої, самостійної особи за свої дії та вчинки – умова можливості комунікативного ладу, який історично має підґрунтям спільну практику та форми життя. Те, за що людина «відповідає», – це завдання, що впливають зі спільного буття людини як «особи» з іншими людьми. Моральна відповідальність має водночас особисту і соціальну основу і припускає належність до інститутів. Вона полягає не в ігноруванні існуючого стану речей, а в можливому спілкуванні з іншими людьми. Основа визначеної таким чином відповідальності полягає передусім у повазі до людської гідності, а не інститутів. Морально перебирати відповідальність на себе здатен кожен із нас, тобто кожна людина може усвідомлювати себе відповідальною і, в цьому розумінні, вільною. Дійсність відповідальності ґрунтується на можливій для людини свободі. Розуміння межі нашої свободи корелює з розумінням межі нашої відповідальності. Людина не є приреченою на свободу, як вважали екзистенціалісти, радше на те, щоб брати на себе відповідальність. Без відповідальності свобода неможлива. Зокрема в українській мові слово «відповідальність» має два, тісно пов'язані між собою, значення. Це відповідальність «за» щось, когось, і відповідальність «перед» кимось.

Перше значення передбачає відповідальність людини за свої вчинки, за наслідки своєї діяльності і відповідальність за когось, задля когось. У такому розумінні це поняття має монологічний зміст. І друге значення – відповідальність перед кимось: перед іншими людьми, суспільством загалом, перед Богом, тобто мається на увазі комунікативний зміст цього поняття. Відповісти за щось у цьому разі означає нести відповідальність і пропонувати в діалозі з іншими людьми прийнятне підґрунтя для своєї позиції. Така відповідальність передбачає симетричність відносин і рівноправність участі у дискурсі. Хоча перша, монологічна відповідальність, цінність якої відстоює Х. Йонас як відповідальність «за» – людини за людину, за те, щоб людство існувало, також може містити можливу взаємність. Архетипом такої відповідальності є відповідальність за дитину, яка не може аргументувати і обстоювати власні права.

Іншими словами, ми можемо розрізнити два випадки: з одного боку мова йтиме про *особу* чи *юридичну особу* як суб'єкт відповідальності за дії та вчинки. Саме перед нею можна однозначно та впевнено (під загрозою санкцій) поставити питання про відповідальність – за що, перед ким, щодо кого. Як вважає К.-О. Апель, на такому шляху можна втратити далекоюсяжне відповідально-етичне бачення окремого та колективного суб'єктів та окреслити можливі помилки, наприклад, у випадку, коли особа цікавиться відповідально-етичним дискурсом лише для з'ясування тієї межі, де вже не виключений її конфлікт із законом. Ми розглядаємо другий випадок, коли законодавство створює передумови організації колективної відповідальності на основі дискурсу. Окрім суб'єктів відповідальності в сенсі чистої етики дискурсу та правової відповідальності, існує третій тип відповідальності за свої дії окремих та колективних суб'єктів, який здебільшого не обговорюється на філософсько-політичних конференціях і навіть у межах правових відносин не є первинним. Проте саме цей тип може стати сьогодні найважливішим як *суб'єкт стратегічних дій та вчинків*. Його можна охарактеризувати як представника інтересів господарства та політики системи, що самостверджується. Такий суб'єкт іде далі за своїх попередників, котрі лише висловлюються про дискурсивно-етичну та юридично-правову відповідальність. Отже, у взаємозв'язку стратегічної інтеракції та комунікації суб'єкти стратегічних дій та вчинків зустрічаються один з одним як представники системи. З точки зору комунікативної етики відповідальності, важливим є неототожнення цього третього типу суб'єктів відповідальності з типом морально безвідповідальних представників інтересів. Для того, щоб комунікативна організація відповідальності могла існувати, необхідно визнати і стратегічно-раціональні заперуки існування партикулярних систем як форм людської відповідальності, зокрема таких, як індивід, сім'я, спільнота, суспільство, держава.

І все ж, попри загальну риторику стосовно колективної відповідальності за майбутнє, слід звернути увагу на розлад між стратегічно-політичною раціональністю самоствердження партикулярних систем та комунікативною раціональністю в сенсі етики дискурсу. Це можна проілюструвати як розлад у душі політика. Виходячи з цього, необхідно постійно поновлювати дискурсивне посередництво між відповідальністю партикулярних систем суспільства та загальною формою відповідальності, а конкретно – ціннісною системою, які суб'єкт приймає, як член комунікативної спільноти, і які не повинні бути прийняті лише формально.

Отже, однією із вимог етики дискурсу є те, що всі етично значущі проблеми повинні розв'язуватись у практичному дискурсі (згідно визначених цінностей) усіх тих, кого це стосується, аби всі зацікавлені в ньому мали можливість розв'язувати питання у консенсусі та формувати нову аксіологічну якість політичних процесів в гармонійному співвідношенні стратегічної та комунікативної дії, враховуючи статус політичного суб'єкта як відповідального за свої дії та вчинки.

-
1. *Денисенко В.М., Климончук В.Й.* Аксіологія динаміки політичних процесів. Монографія/ В. М. Денисенко, В. Й. Климончук. – Львів: Простір-М, 2005. – 246 с.
 2. *Йонас Г.* Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації/ Ганс Йонас; пер. з нім. А. Єрмоленко, В. Єрмоленко. – К.: Лібра, 2001. – 400 с.

ДО ПИТАННЯ ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПОЛІТИЧНОГО КЛАСУ

Трачук Володимир

Відповідальність як усвідомлення необхідності та здатність передбачати всі можливі наслідки дій, вчинків, рішень, готовність до неухильного, сумлінного виконання обов'язків апіорі повинна бути притаманною будь-якій зрілій та психічно здоровій людині. Стосовно ж еліти, як зазначав Х. Ортега-і-Гасет, це люди, які володіють найвищим почуттям відповідальності [3].

Відповідальність як одна з фундаментальних моральних рис особистості та суспільства побутує в двох іпостасях – правовій та моральній. Правова полягає у добровільній законотворчості та невідворотності покарання за протиправні дії, моральна – у здатності оцінювати все, що відбувається в системі координат добра і зла, виходячи при цьому з прийнятого та визнаного суспільством розуміння сутності вказаних категорій.

Сформоване в умовах радянського соціалізму, котрий був здебільшого системою «колективної безвідповідальності», українське суспільство і в роки незалежності не спромоглося на рівні масової свідомості зрозуміти, що реальне користування правами нерозривно пов'язане з відповідальним ставленням до обов'язку, добробут залежить від кількості та якості праці, стабільність і правопорядок – від неухильного дотримання закону всіма без винятку громадянами.

Потужна інтервенція імморалізму, викликана форсованим руйнуванням і традиційної, і «комуністичної» моралі, призвела до формування в суспільстві покоління «*homo amoralis*», твердо переконаних в тому, що платять податки та виконують закони лише дурні, а борги повертають лише боягузи. В бурхливих 90-х саме його «кращі» представники, скориставшись потужними соціально-політичними потрясіннями, захопили чільні позиції в політиці, економіці, державному управлінні. Відбулося «вертикальне вторгнення варварів» (Ратенау), в яких «вдихнули силу та гонор, але забули про дух» [3, с. 45]. Саме відсутність «аристократичного духу» як усвідомлення того, що «влада є передусім шукання обов'язку та відповідальності, а не прав та привілеїв» [2, с. 199], є на сьогоднішній день однією з визначальних сутнісних характеристик українського політичного класу.

Вітчизняна політична сфера давно стала ареною соціально-класового егоїзму, насилля і прагне поставити під свій контроль суспільну свідомість та морально-етичні засади світогляду, що працює на дискредитацію самої ідеї демократії в очах широкого загалу суспільства і є серйозною загрозою демократичному розвитку та національній безпеці України. Такі загрози характерні для посткомуністичних держав, де в умовах суспільного транзиту неминуха криза політичної системи доповнюється деградацією моралі та ідеологічним вакуумом, що, в свою чергу, породжує «війну всіх проти всіх», а мораль «війни» стає мораллю повсякденного життя. Згідно з цією мораллю існує лише одне правило – відсутність будь-яких правил (як норм поведінки обов'язкових для всіх). З огляду на це, українську політику можна охарактеризувати не як цивілізоване владне змагання, з певним

Володимир Трачук 2010 р.

регламентом, правилами та суддівством, а як «бійку в барі», де всі б'ються з усіма, судді та правила відсутні, бійка триває, зазвичай, до повного виснаження учасників, відповідальність за все, як матеріальну, моральну і правову, несе господар закладу. В цьому контексті досить слушною є думка М. Вебера: «безвідповідальність призводить до насолоди владою як такою поза її змістовою сутністю. Саме тому... немає згубнішого спотворення політичної сили, ніж хизування вискочки владою і пихатим самолюбіванням почуттям влади... Політик лише однієї влади, образ якого у нас прагнуть створити, здатний на потужний вплив, але фактично його дії спрямовані в порожнечу» [1, с.17].

Безвідповідальність українського політикуму поступово формує думку про те, що Україні краще було жити «по поняттям», ніж за тими законами, які політики творять. «Поняття» є простими і водночас ефективними правилами поведінки в екстремальних ситуаціях (сьогодня пересічного українця є суцільним екстримом), коли щодня необхідно боротися за гідне людини життя, коли особисто відповідаєш за кожне слово та вчинок не на словах, а на ділі; ці «прості і ефективні правила» гарантують тому, хто їх дотримується, абсолютну безкарність.

Ситуація політичної та економічної кризи, в якій перебуває суспільство, невідворотно ставить питання посилення відповідальності всіх разом і кожного зокрема. Депутати та державні посадовці мають відповісти перед виборцями, народом, громадою, колективом. Громадянам пора припинити обманювати самих себе, що «ми – люди маленькі, від нас нічого не залежить», а почати порівнювати обіцянки, щедро роздані політиками, з реальними результатами їхньої діяльності, за підсумками якої притягувати їх до відповідальності, що для одних означатиме цілком комфортне політичне життя, а для інших – політичну смерть. Доти, поки поведінка українських можновладців визначатиметься кричущою безвідповідальністю, їх не можна називати політиками.

Можливість формування відповідального політичного класу створюється перспективою дочасних парламентських виборів. Однак вона може бути реалізована лише за умови відповідальності виборців за тих, кого вони привели до влади. Виборці повинні врешті зрозуміти, що відповідальність за всі дії політиків (більшість з яких згідно з чинним законодавством мають характер адміністративних правопорушень, а досить часто і кримінальних злочинів) лежить не на брехливих збанкрутілих вождях, а передусім на них самих. Ера «пробачень та райдужних сподівань» має відійти в небуття.

1. Вебер М. Политика как призвание и профессия // Политология: хрестоматия/ Сост. проф. М. А. Василик, доц. М. С. Вершинин. – М.: Гардарики, 1999. – С. 7-23.

2. Литинський В. Мораль і політична дія// Консерватизм: Антологія/ Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий – К.: Смолоскип, 1998. – С. 196-201.

3. Ортега-і-Гасет Х. Повстання мас// Вибрані твори/ Перекл. з іспанської В. Бурггарта, В. Сахна, О. Товстенко. – К.: Основи, 1994. – 420 с.

МОРАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

Олександр Трухачов

Сучасне українське суспільство за останні п'ятнадцять років стало свідком появи великої кількості політичних партій, які стали важливим компонентом утворення органів влади та активними політичними гравцями.

Суспільство очікує від політичних партій та політиків, яким воно надало право керувати, моральної відповідальності за політичні дії та рішення.

Кожна політична партія постійно перебуває в стані перманентної боротьби за владу, за вплив на державні органи, за «перетягування» електорату на свій бік. Політична боротьба в українських реаліях зорієнтована не на «людську повагу» до конкурентів, а на якомога більше приниження свого супротивника.

Як необхідність постає проблема вирішення політичними партіями моральних дилем, серед яких: керуватися принципами чи прагматичними міркуваннями; зберігати вірність своєму електорату або шукати нових симпатиків; підтримувати постійну активність або визначати свою присутність лише в спеціальних випадках (вибори, розподіл місць в уряді тощо), працювати на «добробут» партії або на державу.

Політика може бути моральною та аморальною, але вона не може бути безморальною, оскільки завжди виражає конкретні інтереси людей, має визначені, оціночні результати, використовує відповідні методи та засоби, здійснюється з різним рівнем професіоналізму.

Дотримання норм моралі залежить передусім від внутрішнього переконання в моральності чи аморальності при прийнятті політичного рішення або політичній дії.

Моральна відповідальність політичної партії зазвичай безпосередньо не пов'язана з певними юридичними наслідками, хоча і не виключає можливості настання наслідків для окремих членів партії за політичну поведінку в тій чи іншій конкретній ситуації.

Суспільство завжди знаходить змогу за допомогою відповідних соціальних санкцій впливати на політичні партії та об'єднання.

Олександр Трухачов 2010 р.

«ПОЛІТИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ» ЯК КАТЕГОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ У ДОСЛІДЖЕННЯХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ УКРАЇНИ

Олександр Новосад

Ефективне функціонування демократії в суспільстві потребує відповідального ставлення до своїх обов'язків суб'єктів політики, що реалізують владні повноваження. В Україні дедалі активнішими в колі суб'єктів, що беруть участь в розподілі та реалізації влади, стають політичні партії.

Посилення ролі партій у політичному житті внаслідок проведення конституційної реформи та запровадження пропорційної виборчої системи покладає на них відповідальність за реалізацію державної і місцевої політики. Тому політична відповідальність партій як суб'єктів політичної влади стала актуальним предметом наукових досліджень.

Метою дослідження є окреслити сутність „політичної відповідальності” як категорії політичної науки і критерії її застосування в політологічних дослідженнях політичних партій України.

Серед вітчизняних науковців у дослідженні й розробці категорії політичної відповідальності досить поширене її трактування як різновиду соціальної відповідальності суб'єктів політики за наслідки їх політичної діяльності [2, с. 503]. До політичних суб'єктів відносять державу, інститути влади, політичних лідерів, партії, громадян. Політична відповідальність вимагає від учасників політики зваженості у висловлюваннях і вчинках, у заявах і рішеннях враховувати сприйняття власної діяльності громадськістю, політичними партнерами і опонентами. Політична відповідальність - це також підзвітність політиків, яка у відкритих суспільствах позначається усталеним поняттям «accountability» [3, с. 47].

Водночас як споріднену категорію в зарубіжній політології використовують поняття «відповідальне врядування» (responsible government), під яким розуміється враховування владою громадської думки, здійснення поміркованої й послідовної політики, а також підзвітність перед представниками виборців [1, с.103].

Одним із класичних механізмів політичної відповідальності є вибори. Досліджуючи особливості функціонування партій, необхідно враховувати, що основні концепції і програми діяльності політичні сили проголошують і декларують у передвиборний період, тому аналіз політичної відповідальності партій слід проводити у взаємозв'язку процесів боротьби за владу та реалізації отриманих повноважень. З'ясувати особливості функціонування партій допомагає контент-аналіз, історико-хронологічний, порівняльний, біхевіористський, діалектичний методи.

Для розгляду специфіки функціонування політичних партій необхідна загальна характеристика їх діяльності та роботи місцевих осередків.

Особливості сучасної виборчої системи України дають змогу диференціювати функціонування партій та їх політичну відповідальність на загальнодержавному і на місцевому рівні.

Олександр Новосад 2010 р.

Реальний стан політичних відносин в Україні зумовлює розгляд політичної відповідальності партій у двох аспектах: 1) колективно-політичному (представники партії є виразниками позиції цієї політичної структури); 2) особистісному (законодавчо закріплені норми й процедури відповідальності виборних або призначуваних осіб від політичних партій до органів влади і місцевого самоврядування).

Для покращення ефективності функціонування політичних партій в Україні необхідне вдосконалення механізмів політичної відповідальності, зокрема більша персоніфікація відповідальності політичних партій, а також чітко впорядкувати, розподілити та конкретизувати колективний та індивідуальний компоненти.

Важливим є аналіз діяльності партій на основі *критеріїв* відповідності прийнятих рішень передвиборним програмам, впливу прийнятих рішень на політичне життя, здійснення комунікації з виборцями, співвідношення загальнодержавних і місцевих політичних цілей у боротьбі за легально-владні повноваження. Стимулюючими чинником підвищення політичної відповідальності партій є проведення моніторингу їх діяльності та ініціативи громадськості про звітування щодо виконаної роботи представниками політичних партій.

-
1. Короткий оксфордський політичний словник/ Пер. з англ.; За ред. *І. Макліна, А. Макмілана*. – К.: Вид-во Соломії Павличко«Основи», 2005.– 789 с.
 2. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник *В.П. Горбатенко*; За ред. *Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка*. – 2-е вид., доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.
 3. *Рябов С.Г.* Політологія: словник понять і термінів. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К.: Видавничий дім „КМ Академія”, 2001. – 256 с.

**МОРАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПОЛІТОЛОГІВ І ПОЛІТИКІВ:
ПРОБЛЕМА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ**

Анна Білоус

Фундаментальною проблемою сучасної політичної науки є встановлення сутності зв'язку між моральною відповідальністю політології та політики. В цьому контексті в нашому дослідженні ми звертаємось до поняття моралі й моральної відповідальності, встановлення сутності зв'язку між мораллю і політичною наукою і відповідно особливостей моральної відповідальності в цій царині. Це дасть змогу з'ясувати зв'язки між мораллю і політикою, оскільки вони є зовсім не «самі собою зрозумілими».

Розглядаючи феномен моралі, до головних її сутнісних характеристик, відносно до її ознак нормативний та потенційний характер, принципову нереалізованість. При цьому дуже вдалою видається теза про те, що метою досліджень у сфері моралі виступає не вивчення її сутності, а наближення до неї в конкретній реальності. Себто люди вивчають мораль, щоб не забути про її існування. В цьому зв'язку можна стверджувати про те, що моральна відповідальність існує в межах моральної оцінки. Для здійснення такої оцінки необхідна постійна підтримка екстерналізованого та інтерналізованого визначення морального обов'язку, тобто того, що ми як суб'єкти моральної поведінки маємо робити. У випадку нашого дослідження відбувається своєрідне поєднання категорій морального обов'язку та професійного обов'язку, і до певної міри постановка проблеми говорить про існування зрозумілої та природної боротьби між ними у конкретних ситуаціях. Проте головне питання, що виникає у нас з приводу моральної відповідальності в розумінні прикладної етики стосується неможливості існування моралі поза моральною свідомістю (колективною чи індивідуальною).

Моральна відповідальність політологів. Науковці загалом несуть моральну відповідальність перед людством, суспільством та власною державою за результати своїх досліджень, винаходів та відкриттів. Щодо фахівців у галузі політичної науки виникає запитання: за що конкретно може нести таку відповідальність дослідник, яким є те знання, за яке він має відповідати? В межах такого широкого поняття як політолог неможливо дати відповідь на нього. Якщо ми говоримо про політичну аналітику, політичні технології, концептуальну політичну науку, то ми маємо на увазі цілком різні знання, різні за сферою впливу та за рівнем впливу, який вони справляють. Проте суть моральної відповідальності широкого кола експертів полягає у прогностичності продукovanого ним знання, у впливі прогнозів на дійсну ситуацію. Проте принциповою відмінністю моральної відповідальності в політичній науці виступає те, що вона замикається на суб'єкті відповідальності, на конкретній особі. Це пов'язано не лише з тим, що у людини існують власні уявлення про життєвий світ і цінності, а й те, що ця відповідальність існує виключно в межах свідомості науковця. Не існує таких умов, за яких вся повнота відповідальності за перебіг певної ситуації могла б бути віднесена до провини виключно дослідника. Особливого значення моральній відповідальності політолога в Україні надає окрім цього ще й

Анна Білоус 2010 р.

відірваність політичної науки від політики загалом, відсутність запити на високопрофесійні політологічні дослідження та фактична відсутність будь-яких фінансових можливостей для проведення таких досліджень.

Моральна відповідальність політиків. Передусім варто пам'ятати, що критерієм моральної поведінки політиків виступає відповідність їх дій принципу оптимальності та ефективності. Це зумовлює певну міру природного релятивізму в розумінні морального обов'язку політиків. Проте цей релятивізм може стримуватись виключно в ситуації, коли суспільна мораль і мораль самих політиків існують в одному дискурсі та загалом керуються певним спільним набором значень. При цьому важливе значення має налагодження комунікації між суспільством та владою, наявність каналів реального впливу громадян на політиків і політичну ситуацію. Себто таке можливо в умовах теоретичного абстрагування від дійсних політичних реалій. Відмінність реальної ситуації та теоретичної моделі при розгляді моральної відповідальності політиків полягає не лише в тому наборі взаємодій, що існують між владою та суспільством, а стосуються ще й додаткового потенціалу релятивізму в моральних оцінках в цій царині. По-перше, різні політики мають різну мораль. По-друге, виборці з різною мораллю відповідно підтримують різних політиків. Але проблема постає в тому, що різні групи виборців оцінюють різні дії політиків, себто прихильники певної політичної сили звертають свою увагу переважно на «неморальну» поведінку їхніх ідейних опонентів і на «моральну» поведінку політиків свого «ідейного табору». Загалом, оцінка дій політиків та їх поведінки різними групами виборців відбувається за різними критеріями, в різних системах цінностей та пріоритетів, що ускладнює існування моральної відповідальності в сфері політики як такої.

З висловленого випливає, що моральна відповідальність політиків може існувати лише в суспільстві, що існує в єдиному континуумі значень, де є загальна згода з приводу встановлення пріоритетів та ієрархії цінностей. Зрозуміло, що такий континуум значень аж ніяк не має встановлюватись під впливом владних структур чи встановлення загальнодержавної ідеології, а має буди «вироблений» через усвідомлення членами спільноти своєї приналежності до неї, спільне існування в межах соціокультурних, історичних, економічних та політичних умов.

Зв'язок між моральною відповідальністю політологів та політиків. Коротко розглянувши сутність моральної відповідальності політиків та політологів, можна з певністю констатувати, що безумовного (в певному сенсі апріорного) зв'язку між ними немає. Себто ми ні в якому разі не можемо стверджувати про те, що низький рівень моральної відповідальності політиків впливає на низький рівень розвитку політологічних досліджень та обмеженість професійного світогляду політологів поточними політичними подіями і таким чином провокує відсутність переживання ними моральної відповідальності за розвиток політичних подій чи політику в країні загалом. І навпаки, якщо починати цей уявний ланцюг взаємозв'язків з моральною відповідальністю політологів, ми так само не в праві вважати його адекватним реаліям.

Проблема полягає у безпосередніх взаємозв'язках між політичною сферою та сферою політичної науки. В ситуації, коли держава ініціює створення спеціалізованих центрів політологічних (чи в широкому сенсі – гуманітарних) досліджень, головне завдання яких полягає у прогнозуванні, забезпечує їх

фінансування та гарантує дотримання принципу невторчання у дослідницький процес задля забезпечення неупередженості результатів, безперечно є сенс говорити про наявність взаємозв'язків між мораллю політологів та політиків. Цікавими в контексті аналізу цієї проблеми є ситуація, коли науковці залучені в процес прийняття політичних рішень, або коли одна особа поєднує в собі два типи самоідентифікацій – сприймає себе як політолога та політика водночас. Проте такі ситуації є не настільки поширеними, аби вести мову про загальні правила (чи принципи) взаємовпливів політичної науки та політики, а відтак і про загальні правила взаємозв'язків моральної відповідальності політологів та політиків.

Загальні висновки. Висловлене дає змогу зробити такі висновки щодо сутності та взаємозв'язку моральної відповідальності політологів та політиків. По-перше, стосовно політичних технологів чи політичних аналітиків така відповідальність наявна у випадку, коли політики (політичні сили) і фахівці взаємодіють як замовник та виконавець послуг. Такий випадок не є складним. Проте зовсім в іншому світлі постає проблема, коли йде мова про стратегічні дослідження політологів та стратегічні дії політиків і їх взаємозв'язок. В сучасній ситуації необхідно налагоджувати зв'язки між політичною наукою та політикою, адже відсутність ефективних каналів комунікацій між ними є загрозливою для обох сторін – політична наука стає та надто абстрактною, а політика – не підкріпленою стратегічним прогнозуванням та моделюванням, відірваною від дійсності та недалекоглядною. По-друге, проблема моральної відповідальності політологів та політиків існує в ситуації, коли вони безпосередньо не взаємодіють між собою, але їх діяльність спрямована на політичну сферу як таку. В такому разі немає передумов для того, аби констатувати наявність взаємозв'язків між моральною відповідальністю політологів та політиків безвідносно до конкретної ситуації, про яку ми ведемо мову.

КУЛЬТУРА СУСПІЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ ЯК СКЛАДОВА ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Ольга Волянук

У сучасній політичній науці дедалі більшого розвитку набуває політико-культурний підхід, що дає змогу осмислити реальні механізми та закономірності реалізації політичних процесів за допомогою вивчення когнітивних, афективних та ціннісних установок людей щодо політичної системи. Проте навіть за означенням фундатора даної концепції Г. Алмонда, політична культура не може пояснити всього, що відбувається у політиці. Адже люди зі схожими цінностями і навиками будуть діяти по-різному, стикаючись з різними можливостями чи проблемами [1, с. 93]. Мабуть, тому ряд дослідників одним із принципів заперечень концепції політичної культури вважають те, що її можна використати, мов «усілякий мотлох», для пояснення всього, чого не можна пояснити жодним іншим чином [2, с. 524].

Було б помилкою вважати, що політична культура незмінна. Новий політичний досвід може змінювати установки індивідів, їхнє ставлення до політичної системи, політичного процесу, результатів та наслідків реалізації політичного курсу. Як компонент політичної культури, політичний досвід пов'язаний насамперед із суспільною пам'яттю. Замовчування або відхід від історичної правди, спотворене, кон'юнктурне тлумачення і сприйняття минулого народу, „переписування” сторінок історії глибоко деформують політичну культуру і політичну свідомість людей.

У цьому відношенні гостро постає проблема культури суспільної пам'яті як однієї з найстійкіших складових політичної культури. Російський політолог Т. Фадеева пропонує розглядати суспільну пам'ять як процес, через який суспільство розуміє, інтерпретує минуле, домовляється стосовно міфів про минуле, через яке можуть бути сформульовані домінуючі культурні інтерпретації „нації”, „народу” тощо [4, с.183]. Ця пам'ять виражається у створенні артефактів, має візуалізацію, конкретні практичні результати – і при цьому є радше діяльністю або ж процесом, ніж власне результатом. Під час такого процесу здійснюється взаємодія держави, еліт і різних соціальних груп.

Така особливість важлива при переході від авторитарних до демократичних політичних режимів і передбачає публічну дискусію, яка виявляє, в якому ціннісно-емоційному ключі суспільство пригадує недавнє минуле. Посилаючись на німецького історика Стефана Требста, при аналізі посткомуністичної культури пам'яті у Центральній та Східній Європі М. Рябчук умовно розділив посткомуністичні суспільства на чотири групи – відповідно до наявної в них «культури пригадування»: 1) суспільства, де існує загальна згода щодо «чужого» характеру комуністичної влади, накинutoї ззовні (Естонія, Латвія та Литва); 2) суспільства, де такої згоди немає, де точаться запеклі політичні дискусії щодо інтерпретації диктаторського минулого (Польща, Угорщина, Україна); 3) суспільства, охоплені апатичною амбівалентністю щодо комуністичного минулого (Румунія, Болгарія, балканські країни); 4) держави з тяглістю авторитарних структур, без виразного відмежування від комуністичної спадщини (Російська Федерація, Білорусь, Молдова) [4, с. 18].

Ольга Волянук 2010 р.

Отже, культура суспільної пам'яті впливає на формування відповідного типу політичної культури. В такий спосіб формується матриця пам'яті, політики та суспільного простору, у якій пам'ять суспільства виступає як ключовий елемент осягнення політичного життя у розрізі часу.

-
1. *Алмонд Г., Пауэлл Дж., Стром К., Далтон Р.* Сравнительная политология сегодня: Мировой обзор / Пер. с англ. А. Богдановского.– М.: Аспект Пресс, 2002. – 537 с.
 2. *Короткий оксфордський словник* / Пер. з англ.; За ред. І. Макліна, А. Макмілана. – К.: Вид-во «Основи», 2005. – 789 с.
 3. *Рябчук М.* Культура пам'яті та політика забуття // Критика. – 2006. – січень-лютий.
 4. *Фадеева Л.А.* Матрица памяти, политики и пространства. О культурах общественной памяти как составной части политических культур // Полис.– 2006. – №1. – с. 183-188.

ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОНЯТТЯ «ПОЛІТИЧНЕ ЛІДЕРСТВО»

Святослав Стець

З'ясування етимології поняття «політичне лідерство» потребує звернутися до витоків формулювання поняття «лідерство». «Лідерство» як поняття з'являється в контексті опису політичної дійсності. Описуючи війни стародавніх епох, Геродот, Плутарх змальовують великих полководців, вождів, відзначаючи їх надзвичайний розум, дух, визначні риси. Такі описи політичних лідерів у Стародавньому світі привертали увагу не лише до особи, яку описували, а й до становища, яке вона займала в державі чи суспільстві. Тоді ж філософи робили перші кроки у дослідженнях політичного устрою, ролі лідера в державі. Засуджуючи діяльність певного лідера, вони пропонують власні способи вирішення державних справ. Вихваляючи лідера, намагалися піднести його політичну діяльність до ідеалу, часто перебільшуючи його особисті якості чи заслуги.

Згодом поряд з описами якостей лідера та історичними описами з'являються аналізи лідерства як поняття, а також праці про типи та форми правління, політичний устрій держави. Теоретичний аспект лідерства та його місця в державі вперше обґрунтовували античні філософи, які в контексті теоретичних роздумів про державу та форми політичного устрою згадували і про лідера – яким він має бути для здійснення управління державою. Так, Сократ стверджував, що керівникові необхідно бути красномовним, уміти управляти. Античні філософи Платон, Арістотель у своїх концепціях держави торкаються питання державної влади та правителя [2]. Саме Платон у праці «Держава» висловив думку, що державний діяч має так само знатися на добробуті держави, як лікар знається на добробуті людини. Так само і ставлення людини до політика Платон бачив як ставлення пацієнта до лікаря. У працях Платона дещо відмінна позиція щодо лідера у політиці. У «Державі» - політичні діячі (лідери) обираються як спеціально навчені представники народу, а їхні дії не обмежуються законом. У «Законах» основну роль відіграє закон, якому підпорядковані і громадяни, і політичні діячі. У праці «Політик» Платон говорить про «царя-філософа», тобто такого політичного лідера, діяльність якого є абсолютною та божественною. Він не робить помилок та несправедливих дій. Згідно Платонових міркувань, правитель повинен не лише вміти впливати на підлеглих примусом, а й бути здатним переконувати людей. Арістотель отримав свої знання як учень Платона, що дало йому поштовх до подальших роздумів над проблемою державної політики та лідерства [2]. Проте його дослідження мали більш прикладний характер, оскільки він був наставником та радником Александра Македонського. Це дозволяло вченому спостерігати за політичним лідером, полководцем, відслідковувати та аналізувати його кроки. Арістотель визначив, що владні діячі, а отже політичні лідери, повинні відповідати таким вимогам: шляхетне походження, добра освіта, вільний час. Також філософ стверджував, що до влади мають допускатися лише «гідні», щоб не допустити правління маси.

Святослав Стець 2010 р.

Такі теорії стали першими описами поняття «лідер», місця лідера у політиці та державі, а античні філософи заклали основу в дослідженнях теорії політичного лідерства, першими звернувшись до питань влади та правління. Їхні розробки в галузі дослідження лідерства були лише першим кроком, проте деякі принципи, обгрунтовані ними, і на сьогоднішній день є дієвими.

Наступним періодом у дослідженні поняття лідерства можна визначити праці західноєвропейських філософів. Макіавеллі акцентував на важливій ролі законодавця у здійсненні державної політики. Державотворець формує закони, правила співжиття і таким чином формує національний характер народу. Державець, за Макіавеллі, це ідеальний лідер, який втілює всі найкращі чесноти та якості [2]. Звичайно, такі погляди є утопічними, проте прагнення до ідеалу не полишало більшості філософів того часу. У теоріях відомих філософів Т. Гобса, Дж. Лока, Ж.-Ж. Руссо, хоча й опосередковано, також згадується проблема політичного лідерства.

Теоретичним проривом у дослідженні поняття «лідерство» можна вважати відому працю Макса Вебера. Саме він описав та обгрунтував типи лідерства, які на сьогодні є базовими у всіх дослідженнях політичного лідерства. Три типи політичного лідера, досліджені Максом Вебером, можна вважати першим теоретичним дослідженням поняття «політичне лідерство». Вчений класифікував лідерство, провів різницю між різними типами правління, висловлюючи свою прихильність чи критикуючи їх. Проте теорія Макса Вебера є односторонньою, оскільки описує лише поведінкові риси лідера, хоча пояснення політичного лідерства через особистісні теорії і досі актуальні. Усі вони виходять із двох базових положень: 1) в основі політичного лідерства лежить наявність в окремих суб'єктів політики певної кількості визначених здатностей (рис, властивостей тощо) індивідуального характеру, які дають їм змогу посісти домінуюче становище в певній групі і реалізовувати політичну владу; 2) стосується моделі стосунків між лідером та масами чи групою. Відповідно до неї лідер є рушієм маси, а маса виконавцем його волі, повне підкорення маси політичному лідеру є основою його діяльності. Серед представників цього підходу можна назвати Д.С. Мілла, Й. Шумпетера.

Поряд з особистісною концепцією політичного лідерства було розроблено й іншу – групову. Її представниками є І. Бентам, Е. Джексон, Ж.-Ж. Руссо, Д. Гемпфіл. Серед сучасних науковців, які розробляли групову теорію політичного лідерства, імена М. Хермана, Т. Парсонса. Основні положення цієї концепції у своїх теоретичних студіях розвинув Р. Стогділл, який спробував описати політичне лідерство в термінах синхронізації взаємних очікувань між членами певної групи, на основі якої виділяється фігура політичного лідера [3]. У цій концепції роль політичного лідера демонструється як формотворча та об'єднавча.

Значний внесок у розвиток концепцій лідерства зробили у XIX ст. Г. Тард та Г. Лебон. Вони вважали, що всі найбільші досягнення людства є результатом діяльності великих особистостей, а послідовники великих людей їх наслідують. Послідовники лідера, за Тардом, це «орба», яка не здатна до самоорганізації, є відсталою і лідер задля прогресу суспільства повинен боротися з відсталістю юрби. Дещо відмінними є судження про відносини лідера та натовпу у Г. Лебона. Він стверджує, що послідовники домінують над лідером, оскільки формують для нього мету, завдання і програму поведінки. Натовп не є постійним, він легко приймає рішення про прихильність до нового лідера, обіцянки якого є привабливішими [3]. Не

заперечуючи цих концепцій, однак треба зазначити, що вони стосуються лише окремих аспектів діяльності лідера та відносин його із прихильниками.

Уже наприкінці XIX ст. з'являється термін «лідер», що характеризував особу, яка здійснює вплив на суспільство за допомогою влади. Введення у науковий вжиток терміну «лідер» знаменувало формалізацію та структурування досліджень, які стосувалися лідерства. Виникають різні теорії лідерства. У наукових дослідженнях широкого вжитку набула теорія рис, за якою лідером може бути особа із особливими рисами характеру, вміннями. Із цього випливає, що лідерами народжуються, тобто лідерство є закладеним у генах. Проте почали з'являтися спростування цієї теорії, які вказували, що якщо особа упродовж значного періоду займає якусь владну посаду, то відповідно лідерські риси у неї утверджуються чи проявляються. Вже у 1948 р. виходить друком праця Р. Стогділа "Особистісний фактор, пов'язаний з лідерством". Вона стала початком ситуативної теорії лідерства, що визначає становлення лідера в силу ситуації, в залежності від обставин місця і часу подій.

Поряд із класичними груповими та особистісними теоріями політичного лідерства існують також теорії, розвиток яких здебільшого обумовлений появою нових концепцій демократії. Відповідно увага політичному лідерству надається в теорії "сильної демократії" Б. Барбера. Саме цей дослідник поєднав в єдину теорію суперечності між особистісними та груповими теоріями політичного лідерства [3]. В результаті отримуємо таку модель опису політичного лідера, яка враховує чинники, що можуть як впливати і на формування політичного лідера, і призводити до занепаду його політичної кар'єри. З'являються дослідження Г. Хоманса, який розглядає лідера як людину, що фокусує на собі основні цінності групи, яка сама вибирає лідера, здатного задовольнити її інтереси, а лідер виступає в ролі певного інструменту при досягненні групою визначеної мети. Ця теорія отримала назву «лідерство як функція групи» Відповідно до неї лідер повинен орієнтуватися на очікування групи і задоволення групових інтересів, він прагне виконати вимоги групи. Згідно з цією теорією, лідер повинен постійно прислухатися до думки послідовників. Проте і теорія «лідерства як функції групи» повною мірою не розкривала усіх особливостей лідера. Саме тому в 60-х роках XX ст. робляться спроби створити нову теорію лідерства, поєднавши всі існуючі на той час концепції. Представниками синтетичної теорії лідерства є Б. Басс, Дж. Джуліан, З. Холландер. Басс описує змінні, які необхідно врахувати при дослідженні лідерства: цілі групи, особистість лідера, чинники, що визначають зміни в груповій поведінці. Холландер і Джуліан зазначають, що лідерство – це відносини впливу між членами групи, які вирішують єдине завдання. Також цікавими є дослідження Ф. Фідлера, що стосуються синтетичної теорії лідерства. Він зазначав, що орієнтований на завдання лідер ефективніший, коли ситуація в групі або дуже сприятлива, або вкрай несприятлива для нього. І навпаки, лідер, орієнтований на взаємини, ефективніший у ситуаціях помірковано сприятливих або помірно несприятливих [3]. Коли перед лідером, орієнтованим на завдання, стоять перешкоди, це підсилює його бажання подолати їх, коли ж перешкод немає взагалі, це підсилює бажання виконати завдання якомога швидше. Для лідера, орієнтованого на взаємини, не є настільки важливим виконання завдання, як відносини усередині групи, тому перешкоди, які можуть з'явитися на шляху до виконання завдань, передусім не повинні позначитися на відносинах із групою.

Синтетична теорія лідерства комплексно та всебічно розглядає лідерство. Вона найповніше забезпечує точність у дослідженнях окремого лідера і дає змогу найповнішим чином його охарактеризувати.

Попри значну кількість наукових праць, що стосуються лідерства, проблемою дослідження поняття «політичне лідерство» є те, що дослідники перебувають під впливом певних зовнішніх чинників чи умов. Як і в давні часи, будь-яке дослідження є реакцією на певну подію чи ситуацію, що склалася в державі чи суспільстві. Аналізуючи політичну ситуацію, сучасні вчені намагаються напрацювати власне вирішення певних проблем чи вдосконалення існуючого політичного ладу. Саме тому більшість досліджень політичного лідерства є ситуаційними, тобто реакцією на певні політичні події, стан чи діяльність.

-
1. Вопросы политического лидерства: информационно-методический сборник / Украинский науч.-исслед. ин-т проблем молодёжи; А.А. Булавин, Н.Ф. Головатый, В.А. Головенько, М.Ю. Пашков, Н.Г. Трегубова. – Киев, 1992. – 158с
 2. Джордж Г. Себайн, Томас Л. Торсон. Історія політичної думки. – К.: Основи. – 1997. – 838с.
 3. Карасев В. И. Феномен политического лидерства. – Воронеж: НПО «МОДЭК» / МПСИ, 2000. – 176с.

КАТЕГОРІЯ «РИТОРИЧНА СПАДЩИНА» В СИСТЕМІ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Алла Медвідь

В умовах національно-духовного відродження українського народу, повернення історичної пам'яті, пробудження національної самосвідомості, гідності й гордості на передній план знову виходить проблема переосмислення без ідеологем національної культурної спадщини, зокрема, й риторичної.

Риторика як наука красномовства, що займала важливе місце поряд з теологією, філософією, логікою, філологією, граматику в державному стандарті освіти Античності, Середньовіччя і особливо епохи Відродження, слугувала вихованню всебічно і гармонійно розвиненої людини – homo novus (лат.) [1, с.6].

Розвиток риторичної теорії в сучасних умовах знаходиться на стику цілого ряду наук: філософії, логіки, психології, мовознавства, теорії мовної діяльності, теорії масової комунікації, політології, зокрема. Риторика - це не замкнуте на собі знання, не тільки академічна дисципліна, предметом вивчення якої є ораторське мистецтво. Це також прикладна дисципліна, що має на меті виховання вмілого промовця. Тому риторика тісно пов'язана з практикою повсякденного красномовства, в тому числі в політичному процесі.

Система вищої освіти є однією з основних форм соціалізації особистості, вона забезпечує фундаментальну, наукову, загальнокультурну, практичну підготовку фахівців, що визначають темп і рівень науково-технічного та соціального прогресу, сприяють утворенню гуманістичних ідеалів, норм співжиття, формуванню інтелектуального потенціалу нації як найвищої цілісності суспільства.

На повен зріст постала проблема підвищення якості освіти, перш за все за рахунок кардинальної зміни у ставленні до базових класичних наук давнього тріумвірату, до якого належала і риторика – наука й мистецтво переконуючої комунікації, що становить фундамент професіоналізму юриста, вчителя, політика і багатьох інших гуманітарних кадрів нової України [2, с.51].

Нині виникла гостра проблема у людях особистісного типу, які вміють самостійно мислити, переконувати живим словом, спонукати до дій в ім'я торжества істини, добра, краси.

Політична культура, як частина загальної культури суспільства, формується і виявляється в процесі політичного життя, як історично і соціально зумовлений продукт політичної життєдіяльності людей, їх політичної творчості, який відбиває процес опанування суспільством, спільнотами та індивідами політичних відносин, а також розвиток їх власної сутності і діяльнісних здатностей як суб'єктів політичного життя [3, с.86].

У спеціальній літературі під поняттям „культура” розуміють рівень розвитку суспільства, виражений у способах організації життя та діяльності людей; систему організованих за допомогою цінностей, що закріпилися в громадській практиці, форм діяльності. На основі цього, можна говорити про політико-правову культуру як окремий „вид культури”, оскільки вона відображає особливості і

специфіку професійної діяльності людей. Вона виступає, на наш погляд, синтезом цих двох видів культури, які разом з іншими складають єдину сукупність – культуру.

Риторична спадщина, на наш погляд, виступає органічною частиною культурної спадщини, що включає сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів матеріальної і духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення. Закон України „Про охорону культурної спадщини” (2000) визначає об'єкти культурної власності. Риторичну спадщину можна осмислювати і через категорію „культурні цінності”.

Риторична спадщина як категорія політичної науки дає змогу глибше осмислити, особливо з виражальної сторони, всю українську політико-правову думку. При аналізі суб'єктів політичного процесу, політичних еліт і лідерів важливо бачити їх зв'язок з українською політико-правовою спадщиною, традицією, а також володінням їх словом.

Нині настав час відродження національної культурної спадщини, зокрема й риторичної, в якій відбито дивовищий українського менталітету й світовідчуття, який подарував світу титанів думки, слова, духу – Петра Могили, Феофана Прокоповича, Григорія Сковороду, Тараса Шевченка, Івана Франка.

В умовах відновлення української державності зростає культурно-просвітницька активність, риторична творчість українського народу, актуалізується проблема духовно-інтелектуального потенціалу творчої особистості. Тому викладання і вивчення риторики на основі пріоритету загальнолюдських цінностей, демократії і гуманізму допоможе студентів оволодіти цінностями цієї спадщини і водночас досягнути надбань національної історії, рідної мови, національної і світової культури, філософії, політології, соціології, релігієзнавства.

1. *Медвідь А.М., Медвідь Ф.М.* Ораторське мистецтво правників: Навчальний посібник. – Київ: Міленіум, 2005. – 336 с.
2. *Медвідь А.М., Медвідь Ф.М.* Риторична спадщина як джерело до вивчення курсу ораторського мистецтва правників // Актуальні питання реформування правової системи України: Зб. наук. ст. за матеріалами III Міжнародної науково-практичної конференції, Луцьк, 2-3 червня 2006 р.: У 2-х т./ Уклад. Т.Д.Климчук, І.М.Якушев. – Луцьк: РВВ „Вежа” Волинського держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. – Т.1.– С.98-109.
3. *Медвідь А.* Риторична спадщина як категорія політичної науки // Дні науки філософського факультету–2008 // Міжнародна наукова конференція (16 – 17 квітня 2008): Матеріали доповідей та виступів. - К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – Ч. П.- С. 86-87.

ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА ОБРАЗ ДЕРЖАВИ: ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ

Олена Щурко

Держави у глобалізованому середовищі сприймаються через історично сформовані образи, які впливають на її поведінку, зовнішньополітичні стратегії, загалом на реакцію на будь-які події та ситуації. Часто сприйняття образу важливіше за саму реальність. Для Української держави, що перебуває у пошуках «себе», конструювання міжнародного образу є важливим чинником реалізації стратегічних завдань, пов'язаних, зокрема, з інтеграцією у регіональні та міжнародні структури. Міжнародний образ держави впливає не лише на зовнішнє сприйняття, а й на самоусвідомлення суспільства, його консолідацію. Це особливо актуально для української спільноти, яка історично розвивалась між європейською та євразійською цивілізаціями, перебувала у складі різних імперських систем, і, як наслідок, має регіональні відмінності культурно-мовного та ментального характеру. Відтак конструювання міжнародного образу України постає як потреба «оформлення» у свідомості громадян сприйняття складних та суперечливих процесів сучасного державотворення. Відсутність позитивного образу держави, аморфність та амбівалентність у політичній свідомості українців уявлень про роль і значення держави в житті суспільства, про її історичну та сучасну роль не відповідають потребам суспільного розвитку.

У міжнародному контексті образ держави виступає ресурсом у проведенні ефективної зовнішньої та міжнародної політики. У взаємозалежному середовищі неможливо постійно й ефективно чинити вплив, що полягає лише на економічній та військовій силі, тобто на «жорсткій» могутності (hard power), тому елементи «м'якої» могутності (soft power) набувають дедалі більшої ваги. Важливим джерелом «м'якої» могутності, поряд із політичною ідеологією та дипломатією, є культурна привабливість суспільства, репрезентована у міжнародному образі держави [4, с. 57].

Міжнародний образ держави, його сприйняття власними громадянами й міжнародним співтовариством формується діяльністю державних і громадських інститутів, а також значною мірою через сприйняття держави у міжнародному середовищі крізь уже сформовані уявлення та стереотипи. В такому контексті міжнародний образ держави є не лише функцією зовнішньої політики, а й відображає взаємозалежність внутрішньої та зовнішньої політики держави, їх скоординованість чи, навпаки, неспівпадання.

Міжнародний образ держави існує передовсім у суспільній свідомості. Він є перцепцією взаємопов'язаних характеристик об'єкта, що визначається динамікою та особливостями взаємодії елементів. Аналіз функціонального аспекту міжнародного образу держави дає змогу вирізнити в ньому ідентифікаційний, рольовий, статусний елементи [2, с. 53].

Елементом, який забезпечує унікальність і впізнаваність держави та її образу, є ідентичність. Ідентичність є «когнітивним фреймом» (Р. Брубейкер), «ідентифікаційним базисом» (Х. Хофмайстер), ядром (Н. Хазратова) образу держави.

Олена Щурко 2010 р.

Вона пов'язана з історією народу чи народів (етносів), що стали основою держави, сформували політичну націю. Викладене дає підстави стверджувати, що ядром міжнародного образу держави є національна ідентичність як різновид колективної ідентичності. Вона виступає основою для самосприйняття, формування Я-образу, дає змогу усвідомлювати та визначати Ми-образ, свою подібність та відмінність з «Іншими». А. Вендт, представник конструктивізму в теорії міжнародних відносин, вважає, що держава може мати властивості, притаманні живій істоті: «держави є реально існуючими акторами, яких ми можемо обумовлено наділити антропоморфними якостями, - бажаннями, переконаннями і намірами» [6, с.197]. Подібну думку висловив польський філософ Л. Колаковський: «питання ідентичності людських колективів... аналогічне до проблеми особистої ідентичності» [3, с.101].

Отже, держави можна розглядати як цілісні утворення, що володіють власним Я, тобто мають власну *індивідуальність*, яка стає основою для єднання багатьох людей, ідентифікаційним базисом для кожного громадянина, фундаментом для знаходження ним змісту буття (5, с.121), а також для вирізнення серед інших держав, які можуть характеризуватися певною схожістю за організаційними та поведінковими ознаками.

Національна ідентичність визначається особливостями географічного становища, організації політичного та економічного життя, суб'єктивними чинниками – архетипами, ментальністю, стереотипами, міфами, характером народу як елементами суспільної свідомості та самосвідомості, а також цінностями, культурою, релігією, ідеалами. Вони, за висловом Х. Хофмайстера, є середовищем, в якому виявляється й визнається своєрідність держав, а отже, їхні особливості, якими держави у своїй індивідуальності різняться одна від одної [5, с. 122]. Л. Колаковський вказує на такі необхідні складники національної ідентичності: «*національний дух*» (Volksgeist), який втілюється у своєрідних формах культурного життя та колективної поведінки; *історична пам'ять*, яка є усвідомлення того, що сучасна екзистенція нації є продовженням її існування в минулому; *передбачення* як здатність мислити в категоріях майбутнього; *тіло*, тобто територія та природне середовище; національна самосвідомість як локалізований у часі початок нації. Ці п'ять складників, на переконання Л. Колаковського, дають змогу розпізнавати державу, що є колективною «особою», як окреме буття, яке зберігає ідентичність у часі [3, с. 104-105].

Міжнародна ідентичність держави формується не лише на основі самоусвідомлення своєї унікальності, а й у процесі взаємодії з іншими державами та учасниками міжнародних відносин. Утвердження національної ідентичності завжди відбувалося через співвіднесення себе з Іншими та протиставлення Чужим, що є об'єктивною характеристикою людської психіки. Усвідомлення «себе» завжди є відмежування від чужого» [1, с. 449]. Конструктивісти, зокрема А. Вендт, М. Феннімор та ін., вказують на ще один вагомий чинник формування ідентичності держави – міжнародну систему та ідеї, цінності та глобальну культуру, які формують інтереси та очікування держави як учасника міжнародних відносин, конструюючи її ідентичність. Ідентичність інтерпретується А. Вендтом як: 1) стійкі очікування суб'єкта відносно самого себе; 2) очікування сформовані на ролях суб'єкта; 3) очікування сформовані в процесі взаємодії з іншими учасниками. Таким чином ідентичності та образи держави є набором смислів, значень, які суб'єкт приписує собі, розглядаючи поведінку інших, тобто самоусвідомлення держави як

колективного Я безпосередньо пов'язано з сприйняттям інших учасників міжнародних відносин, передусім держав.

Самоусвідомлення суспільства, міжнародна ідентичність держави впливає на усвідомлення її місця в структурі міжнародної системи, її вагу у міжнародно-політичних процесах. Отже, ідентичність держави зумовлює її становище в міждержавних відносинах, у міжнародних організаціях, і сукупність ролей, які держава реалізує на міжнародній арені. Пошук «місця» в структурній ієрархії держав, рольового статусу, вибір моделі розвитку та методів взаємодії з «сусідами» зумовлює потребу самовизначення, побудову стратегій державного управління та вибір конкретних орієнтирів для розвитку, тобто окреслення власної ідентичності. Адже всі політичні процеси, як зовнішні, так і внутрішні, можуть виступати однією із функцій пошуку ідентичності в світі, що постійно змінюється, прогресує та глобалізується. Ідентичність та привабливий образ держави пов'язані з реалізацією державою цілого комплексу заходів, які формують у громадян держави відчуття захищеності, впевненості в майбутньому. Це питання особливо актуальне для транзитних держав, які перебувають у процесі формування нової системи цінностей державного управління.

-
1. Історія європейської ментальності/ За ред. *Петера Дінцельбахера*. – Львів: Літопис, 2004. – 720 с.
 2. *Киселев И. Ю.* Образы государств в международных отношениях: механизмы трансформации // *Полис*. – 2003. – № 3(74). – С.50-57.
 3. *Колаковський Л.* Мої правильні погляди на все / Пер. з пол. С. Яковенка. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська акад.», 2005. – 280с.
 4. *Най Дж.* “Мягкая” сила и американо-европейские отношения // *Свободная мысль*. – XXI. – 2004. – № 10. – С 57.
 5. *Хофмайстер Х.* Воля к войне, или Бессилие политики. Философско-политический трактат/ Пер. с нем. – СПб: ИЦ „Гуманитарная академия”, 2006.– 288с.
 6. *Wendt A.* Social Theory of International Politics. – Cambridge: Cambridge University Press. 1999. – 420 с.

**БЕЗПЕКА ОСОБИ В УМОВАХ ТРАНЗИТНОГО СУСПІЛЬСТВА:
ОСОБЛИВОСТІ АНАЛІЗУ**

Віталій Мельник

Сучасне українське суспільство є яскравим прикладом буття людини в умовах транзитного суспільства. Головною характеристикою такого суспільства виступає його багатомірність, поліваріантність та крайній еkleктизм у політичних цінностях, ідеях, економічних, культурно-духовних, правових та інших сферах існування (екзистенції) особи.

Суспільні відносини суспільства транзитного типу поєднують і намагаються функціонувати водночас за всіма чи більшістю типів (парадигм), що існували на його території, як то парадигма традиційних відносин, відносини модерного та постмодерного вимірів (видів) [4, с.18]. Такий тип реалізації взаємодій неминуче призводить до зростання хаосу та кризових явищ, що виявляються періодичними чи перманентними загостреннями суперечностей в еліті (політичній, економічній, культурній тощо) та / або в суспільстві або ж акумулюється в глибоку кризу, що охоплює як суспільство, так і державу на тривалий період. В умовах нестабільності та кризи зникає довіра населення до еліти, регіони все більше залишаються невдоволеними політикою центру, а етнічні та інші меншини – своїм місцем і роллю у функціонуванні насамперед державного механізму.

У стані хаосу та перманентної кризи, своєрідної політико-економічної війни всіх із усіма в боротьбі за задоволення необмежених потреб у сферах, що наповнені обмеженими ресурсами, перестає функціонувати так званий суспільний ліфт і настає «кадровий голод», який не може бути подоланий (оскільки ресурси вже розподілені між певним, обмеженим числом осіб/груп). Такий стан викликає своєрідну «кризу циклічності», коли одні й ті самі люди використовують одну й ту ж риторику, схожу ідеологію, однаково неефективні та стереотипні ідеї та концепції реформ. Це триває значну кількість виборчих циклів. Будь-яка криза циклічності може бути розірвана лише серйозними зрушеннями в суспільній динаміці, інакше кажучи – народними революціями чи елітарними державними переворотами, можливо, серйозними економічними кризами, кризами ідентичності чи зовнішньою загрозою. Будь-яка з цих подій несе загрозу безпечному існуванню особі.

Безпека особи розглядається в цьому дослідженні як комплекс передумов, який є достатнім та необхідним для життя людини в сучасних умовах. Він повинен включати такі складові: базові (виживання та матеріальні) потреби; духовно-інформаційні умови та передумови; повноцінні можливості для реалізації свободи особи та її розвитку (вдосконалення).

Прагнення до реалізації зазначених передумов виявляється в суперечності між запитом на результати змін у суспільстві і реальними діями еліти. Нездатність та в деяких випадках неможливість вивести суспільство із стану транзиту спричинює постійні коливання політичного розвитку від демократії до авторитаризму, і навпаки.

Існує значна кількість теорій, що намагаються розкрити основні особливості та закономірності суспільств транзитного типу, запропонувати шляхи їх подальшого

Віталій Мельник 2010 р.

розвитку. Серед них: 1) теорія модернізації (розвиток суспільства та режиму в напрямі засвоєння так званих західних цінностей і суспільно-економічного устрою – демократії, ринку, ліберальних цінностей); 2) теорія «авторитарного переходу» і близька до неї теорія «власного шляху» (де для повноцінного розвитку особи, суспільства і держави пропонують застосувати, зазвичай із зазначенням тимчасовості даних заходів, авторитарні методи управління. Так звана теорія власного шляху, популярна в Російській Федерації та Китаї, є, по суті, «авторитаризмом з національними особливостями»); 3) теорія соціалістичної модернізації (чи в українському випадку - повернення до соціалізму і державного регулювання економіки та контролю культурно-духовної сфери).

Найпоширенішою в сучасних вітчизняних та зарубіжних дослідженнях є теорія модернізації. Її використовують для опису явищ трансформації (змін) у соціально-економічних та політичних відносинах суспільств (переважно традиційного типу) колишніх колоніальних країн, що одержали після II світової війни та в наступних десятиліттях політичну незалежність і прагнули мати риси сучасних розвинутих суспільств. Серед найвідоміших теоретиків модернізації імена Е. Етціоні, П. Бергера, Ш. Айзенштадта та ін. [8, 9]. Проте результати застосування цієї теорії були не надто вдалим. Поряд з відносно успішними країнами Східної та Південно-Східної Азії (так звані «Азійськими тиграми») дотепер світовою проблемою залишається економіко-політичний та соціальний стан країн Африки, Південної Азії, значної частини Латинської Америки.

Одразу після появи нових незалежних держав та після розпаду Радянського Союзу, Югославії теорія модернізації стала знову популярною, її почали знову застосовувати в інтерпретації засвоєння і задоволення політичних, споживчих і інших стандартів за зразком розвинутих європейських (західних) країн. З багатьох причин заходи, що застосовувались у рамках впровадження концепції модернізації, часто під тиском світового співтовариства, дали цілком протилежні результати – частина постсоціалістичних країн уже зараз є повноправними членами європейського співтовариства, тоді як інша частина досі перебуває у транзитному стані або ж крокує в напрямі авторитаризму чи «власного шляху».

В будь-якому разі процес змін у суспільстві, його перехід від одного суспільно-державного стану до іншого потребує певного часу. Саме коли відбувається трансформація суспільних відносин, період між стабільними формами державного та соціального існування можна вважати транзитним. «Стан межовості має властивість в один той же час набувати рис того стану, від якого процес відходить, й риси того стану, до якого процес переходить. Тобто транзитне суспільство має змішану, не однорідну структуру» - зазначає С. Катаєв [4, с. 28]. Інакше кажучи, транзитне суспільство є суспільством у стані постійних та безперервних змін, причому вектор цих змін може бути як одно-, так і різноспрямованим. Транзитне суспільство – це певний пункт, проміжна ланка, стан, що водночас, і поєднує, і розділяє суміжні суспільства.

Транзитне суспільство перебуває в особливому стані, коли ще не пройдено т. зв. точки біфуркації, етап, звідки повороту немає, а шлях ще не визначений. Транзитний стан – це стан, який треба «пережити, перебути», можливо цілеспрямовано змінювати (але таких центрів сили, що намагаються змінювати напрямок руху суспільства, надто багато, і тому воно зазвичай атомізоване, розірване). Переважно транзитний стан

суспільства не дає уявлення про шлях, який треба пройти, про мету, до якої прагне і рухається соціум.

Розвиток транзитного суспільства здійснюється у вигляді процесу трансформації, яка «розуміється у рамках постмодернізму як сполучення, здавалося б, несумісного: консерватизму і лібералізму, соціалізму і капіталізму, модернізації і традиціоналізму, прогресу і регресу» [4; с. 26].

Проблема розгляду проблем безпеки особи в транзитному суспільстві полягає в тому, що якраз динамічність і багатоваріантність таких суспільств передбачає невизначеність, динамічність їхніх якісних характеристик. Зазвичай, усі основні характеристики цих суспільств виступають комбінацією їх основних рис.

Не розв'язавши всіх проблем модернізації, транзитні країни переходять до вирішення завдань постмодернізації. Інакше кажучи, «в нашому суспільстві вирішуються завдання відразу декількох історичних періодів, включаючи модернізацію і постмодернізацію. Відбувається немов би наповзання одного етапу на другий, здійснюється “збігання” розвитку основних тенденцій» [7, с. 4].

Однією з основних характеристик транзитного суспільства є те, що колишні соціальні зв'язки зламані, система забезпечення безпеки порушена й зі зміною таких умов на поверхні з'явилися нові зв'язки, які розвинулися під впливом системи управління. Відмінність ж між тим чи іншим конкретним суспільством перехідного типу полягає у спрямованості вектора розвитку й мірі прямого державного втручання у соціальні зв'язки та інститути.

Оригінальну думку в контексті розгляду особливостей функціонування транзитного суспільства подає С. Катаєв: «Корупція дає змогу перебороти саботаж державних чиновників у реалізації ринкових відносин. Деякі державні службовці негативно ставляться до нових економічних структур і саботують їхню діяльність. Тільки гроші можуть служити для них аргументом для вирішення проблем. Без корупції взагалі нічого б не було: вона дозволяє залишатися суспільству “на плаву”. Більшість явищ, що ми називаємо негативними, не можна оцінювати в поняттях “добрі-погані”, а краще застосовувати інші терміни: “функціональні або нефункціональні”, тобто визначити, чи дозволяють ці явища суспільству вирішувати проблеми, чи ні» [4, с. 43]. Як зазначає О. Дзьобань, «...відносно стійкі соціальні системи, а за ними й перехідні (транзитивні) суспільства, до нестійкого стану приходять не тому, що хтось припустився помилки, а тому, що за якихось конкретних історичних умов такий тип соціального устрою найбільше відповідає потребам безпеки, виживання, самозбереження суспільства як особливого організму» [2, с. 72].

Трансформаційних змін зазнає не лише суспільство, а й особистість. Для одних – це трагедія, що викликає відчуття життєвого краху, для інших – це природний стан у звичному середовищі, що відповідає потребам та інтересам. В свою чергу, ми розуміємо безпеку особи як стабільний стан надійної захищеності життєво важливих інтересів особи, її прав та цінностей від небезпек, загроз, шкідливих впливів будь-якого виду (фізичного, духовного, майнового, інформаційного, соціального, економічного, політичного, екологічного, військового тощо) за умов збереження і розвитку потенціалу особи та її здатності до ефективної діяльності у всіх сферах.

Основною загрозою для безпеки особи в транзитному суспільстві є загрози не зовнішні, а внутрішні. Комплекс цих загроз включає, з одного боку, загрозу подальшої та остаточної атомізації суспільства, що може призвести до внутрішніх

конфліктів (класового, міжнаціонального характеру тощо) та до громадянської війни включно, з іншого боку, існує реальна загроза встановлення авторитарного політичного режиму на хвилі зневіри більшості населення у можливості звичайними методами вивести країну з кризи, досягнути певного перелому, пройти точку біфуркації у розвитку транзитного суспільства в напрямі стабільного, безпечного стану держави й суспільства.

Упродовж тривалого часу безпека розглядалася вузько, виключно як захист держави від загрози ззовні. Вона розглядалася здебільшого в політичному або військовому аспектах. Проте зараз цього недостатньо, оскільки сучасна держава, особливо в транзитному стані, неспроможна повною мірою реалізувати прагнення особи до безпечної життєдіяльності. Причини цього полягають у нестабільності та мультипарадигмальності розвитку суспільства, нестабільності та невизначеності соціальних процесів, слабкості державної та будь-якої іншої влади й водночас загрозі людини від влади. Будь-яка особа за даних умов залишається переважно віч-на-віч з реаліями життя, що включають значну кількість загроз, небезпек та ризиків у всіх сферах її життєдіяльності. Така ситуація примушує людей до вдосконалення знань та вмій у сфері реалізації власного захисту та основних матеріальних потреб, а також значною мірою активізує прагнення людей до об'єднання зусиль, різних форм політичної участі в намаганні реалізувати право на свободу і самореалізацію.

Підсумовуючи, можна визначити такі риси транзитного суспільства, які характеризують його і визначають особливості реалізації безпеки особи:

1. Нестійкість, нерівномірність та незворотність соціальних процесів, що відбуваються в транзитному суспільстві. Ці процеси розхитують, підсилюють нестійкість старої соціальної системи і сприяють як розвиткові нових, прогресивних, так і негативних елементів суспільних відносин.

2. Транзитне суспільство має тимчасовий характер. Відповідно, і система безпеки особи в цей період не може бути розрахована на період транзиту. Тобто очевидно, що гнучкість механізмів реалізації безпеки особи, їх адаптивність має бути однією з найважливіших характеристик перехідного періоду.

3. Для сучасного транзитного суспільства характерним є розвиток індивідуалізму. Плюралізм думок ставить людину в ситуацію постійного вибору між різними й часто несумісними цінностями, що приводить особу до стану внутрішнього конфлікту та неможливості вибору певної, однієї парадигми, з визначеними механізмами реалізації безпеки особи. Проблемою транзитного суспільства є так само криза ідентичності, тобто особлива ситуація свідомості, коли більшість соціальних категорій і норм, відповідно до яких людина визначала своє місце в суспільстві, здаються такими, що втратили свої межі й цінність.

4. Транзитне суспільство характеризується побутуванням значної кількості міфів, як щодо минулого, так і щодо сучасності й майбутнього, а це, в свою чергу, обмежує можливості адекватного аналізу загроз, небезпек та ризиків у сфері безпеки особи.

Якщо невизначеність, неясність, притаманні транзитному суспільству, розцінювати як хаос, що потребує впорядкування, то для цього необхідно застосовувати авторитарний стиль правління. Якщо ж цю невизначеність тлумачити як природну і внутрішньо іманентну властивість суспільства в цей період, то метою політичного розвитку є вироблення культурних зразків поведінки, які б відповідали

життю в майбутньому постмодерному суспільстві та були здатні вирішувати проблеми демократичним шляхом в умовах культурної невизначеності.

1. Головаха Е.И. Трансформирующееся общество. Опыт социологического мониторинга в Украине. – К.: ИСНАУ, 1996. – 143 с.
2. Дзьобань О.П. Особистість у сучасних умовах трансформації українського суспільства // Наукові записки Харківського військового університету. Соціальна філософія, педагогіка, психологія. – Харків: ХВУ, 2002. – Вип. XIII. – С. 97-102.
3. Злобіна О.Г., Тихонович В.О. Особистість сьогодні: адаптація до суспільної нестабільності. — К.: НАН України, Ін-т соціології, 1996. — 100 с.
4. Катаєв С.Л. Сучасне українське суспільство. – Запоріжжя: ГУ “ЗІДМУ”, 2006. – 119 с.
5. Пригожин А.И. Нововведения: стимулы и препятствия (социальные проблемы инноватики). – М.: Политиздат, 1989. – 346 с.
6. Ручка А. Особенности системной трансформации современного украинского общества // Современное общество. – 1994. – № 4.– С. 6-15.
7. Танчер В., Карась О., Кучеренко О. Політичні партії та рухи у світлі “ситуації постмодерну”. – К.: Фонд „Демократичні ініціативи”, 1997. – 44 с.
8. Eisenstadt S. N. Revolution and the Transformation of Societies. – New York: Free Press, 1978. – 348 p.
9. Etzioni A. The Active Society: A Theory of Societal and Political Processes. – New York: Free Press, 1968 – 698 p.

ІНСТИТУЦІАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ. ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ШКОЛИ

ПОЛІТИЧНА НАУКА В УКРАЇНІ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Алла Фатуллаєва

Поняття *політика*. Чим різняться поняття *політика* і *політологія*? Аби уникнути або зменшити перетворення знань про політику на саму політику, слід розрізнити науку та політику як суспільні явища, наукове й політичне знання.

Останнім часом в наукових колах точиться поживлена дискусія стосовно визначення місця та ролі науки про політику в Україні. Характер цього обговорення посилений, з одного боку, практичною відсутністю адекватного знання про наукові західні школи в системі політичних наук, а з іншого – відкриттям багатой спадщини в царині української політичної думки. Тому існують дві зовсім різні орієнтації щодо специфіки політичної науки в Україні: перша ґрунтується виключно на трансформації західної моделі політичної науки; інша ж характерна виділенням в окрему дисципліну української політології з розшифруванням її як наукового націоналізму.

Обґрунтування першого підходу має в своїй основі базові програми університетів західного світу, мотивуючи це необхідністю включення у загальноцивілізований науковий простір. Що ж до другого підходу, тут є значна спадщина в царині політичної думки, що дала змогу визначити низку допоміжних дисциплін у цій сфері, зокрема націософію, націологію, етногеографію та інші, а також сучасні суміжні дисципліни, як-от етнополітика, етнодержавознавство.

Наголошування українських науковців на проблемі державотворення та врахування прецедентів у системі суспільних наук, коли певна наукова школа набувала характеру окремого наукового напрямку, привело до висновків про необхідність обґрунтування спеціального предмету «українська політологія – науковий націоналізм». Саме визначення української політологічної школи виглядає оптимальним у ситуації, яка потребує вивчення поряд із набутками світової політологічної теорії і порівняльної політики та підходів українських політологів ХІХ-ХХ сторіччя [3].

У цьому випадку розгляд української політологічної школи відбувається через ознайомлення з головними принципами різних концепцій зазначеної школи та систему їх порівняння. Кожна з концепцій розглядається через аналіз головних їх представників та означені базові характеристики. Серед найважливіших концепцій, що відіграли важливу роль в українській політичній думці, розглядаються: лібералізм, консерватизм, націоналізм, народництво та український комунізм.

Сучасний етап розвитку політичної науки в Україні охарактеризується стабільністю. Окреслено предмет політології, визначено проблематику та методи дослідження. Видано низку монографій, присвячених актуальним проблемам політичної науки, підручники, навчальні посібники. Політологія вивчається у вищих

навчальних закладах. Зросла кількість наукових установ, що досліджують політичні проблеми, а також корпус фахівців вищої кваліфікації з політичних наук [2].

Отже, політична наука в Україні поступово посідає належне місце в системі суспільствознавства, дедалі помітніше впливає на реальні політичні процеси встановлення демократичної державності. Про зростаючий інтерес до політології, як і про труднощі її встановлення, свідчать тривалі дискусії з ключових проблем цієї науки.

Передусім стосовно визначення предмету політології. Фахівці дійшли висновку, що політологія є загальною інтеграційною наукою про політику в усіх її проявах. У широкому розумінні політологія є наукою про політику та її взаємини з людиною і суспільством. У вузькому – це наука про політичну владу, її природу і сутність, зміст і механізми здійснення. При цьому політологія як наука і як навчальна дисципліна має свої специфічні властивості. Основне її завдання – безперервний процес пізнання політики на основі узагальнення достовірних фактів, дослідження питань, що потребують відповідей, розмежування уявленого та дійсності.

Політологія як наука досліджує закономірності і сутність політичної сфери, політичної свідомості і культури, політичної системи суспільства, глобальних геополітичних проблем. Як навчальна дисципліна, вона, опираючись на отриманні факти, висвітлює історію політичної думки, надає знання про політичні інститути; права, свободи та обов'язки громадян; суб'єкти і об'єкти політики; політичний маркетинг та політичний менеджмент; участь особи в політичному житті; сучасні політичні доктрини, світовий політичний процес та політичну культуру загалом [1].

У кожній країні політологія часто «прив'язується» до національної специфіки. Проте політологія і як наука, і як навчальна дисципліна має загальний характер, свій предмет, універсальні та специфічні закони розвитку. Тому хибно вважати її як українську науку. Адже тоді ми свідомо відмежуємось від досягнень світової науки про політику.

Теперішній стан політології в Україні пов'язаний із логікою трансформації нашого суспільства та особливостями розвитку наукового знання. Нині спостерігається своєрідний політологічний ренесанс, що криє в собі небезпеку компрометації цієї науки, масового впливу непрофесіоналів, прагнення «приручити» політологію, зробити її зовнішньо респектабельною і вигідною чинній владі. Це зумовлено тим, що ми не маємо традицій незалежної гуманітарної науки. Певні групи науковців зберегли і посилили свою залежність від влади, інші розійшлися по партіях і переймаються виключно їх інтересами.

Водночас є чинники, що сприяють розвитку політології в Україні. Це наявність певної інституціональної бази, чималий корпус висококваліфікованих політологів. Молоде покоління науковців, знайоме з досягненнями світової науки, швидко оволодіває сучасними методами дослідження. Отож, є підстави сподіватися на краще майбутнє.

1. Політична система сучасної України: особливості становлення, тенденції розвитку/ Ред. *Ф.М. Рудич* – К.: Парламентське видавництво, 1998. – 352 с.
2. *Рудич Ф.* Політична наука в Україні: стан і перспективи// Політичний менеджмент. – 2003. – № 1.– С.5-18.
3. *Рябов С., Томенко М.* . Основи теорії політики.– К.: Тандем, 1996.–192 с.

МАНІПУЛЯТИВНІ ПРАКТИКИ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Світлана Лозниця

Поняття «маніпуляція свідомістю» цілком заповнило сучасний дискурс, подаючи ситуацію частково як наслідок нашої тоталітарної спадщини, частково як «усевладність» олігархічних кланів, яким на догоду формують ту чи іншу думку ЗМІ, наголошуючи на «сьогоденності» такого явища, як маніпуляція. Проте радше йдеться про «осучаснення» цього явища й поглиблення можливостей та удосконалення методів і засобів впливу на свідомість людей, із подеколи цинічним підходом до впливу один на одного.

Історико-культурний розвиток людства засвідчує, що воля до владарювання над ідеологічними переконаннями громадян була приманна ще давнім цивілізаціям. Якщо західна культура принаймні позиціонує неморальність подібного підходу до людини, то східна культура розробила систему створення маніпулятивних технологій, які називаються стратагемами. Так, у Китаї побутує думка про позациннісність стратагем: «Стратагеми – це лише засоби. А засоби вирізняє не моральна «благонадійність» чи «неблагонадійність», а «корисність» чи «некорисність» [...]. Не стратагема як така, а лише конкретна мета, якій вона слугує, підлягає моральній оцінці [1, с. 18].

Натомість західна культура не виробила одностайної думки щодо панування однієї людини над іншою через застосування численних маніпулятивних практик; підхід до людини змінювався залежно від культурно-історичної настанови того чи іншого періоду. Втім, навіть поглядам одного мислителя не завжди притаманна одностайність щодо маніпулювання. Так, у Платона поєднується ідеальна держава й примус як засіб втілення, при цьому досконала людина «втискається» у Прокрустове ложе існуючої ідеології. Визнаючи неприйнятність обману для громадян, «виняткове право» він залишає для правителів.

Доба Середньовіччя запроваджує принципово інший підхід до обману, який, за християнським вченням, є гріхом, моральним злом. Дослідження природи, яка є творінням Божим, однаково вважається гріховною справою. Проте подібний погляд на людину зберігатиметься лише за доби Середньовіччя, Відродження усталило інший підхід до людини, яка проголошувалася вінцем, найдосконалішим творінням, оскільки вона наділена розумом.

Доба Просвітництва позначена усталенням раціоналістичних цінностей, що вплинуло на ставлення людини до природи, зокрема необмеженого панування над природою, а також на раціоналізацію взаємин між людьми. Настанова панування над природою, на переконання численних філософів, містить негативні тенденції, які значно вийшли за межі міжособистісних стосунків й стали загрозою для самої сутності людини (М. Гайдеггер), що позначилося на поширенні явища відчуження. Принцип раціоналізації полягає у нічим не обмеженому пануванні над природою і співпадає з принципом волі до влади. Наслідком настанови панувати над природою та

ставлення до людини як до об'єкта стало небезпекою для її буття і призвело до створення маніпулятивних технологій, найповніше втілених у практиці тоталітарних систем.

Однією з суттєвих причин засилля тоталітарних режимів є створення «суспільства мас». Основним принципом впливу на маси є вміння «вгадати» потреби: «натовпом не можна керувати за допомогою правил, що ґрунтуються на суто теоретичній справедливості, а потрібно відшукати те, що може справити вплив та захопити його» [2, с. 154]. Ще одним аспектом впливу на людину є створення атомізованого суспільства, яке, своєю чергою, є сприятливим ґрунтом для появи тоталітарних рухів (Г. Лебон).

Натомість демократичне суспільство використовує так звані методи непрямой дії, тобто надання певним постатям чи товарам якості «бажаних», цим самим привертаючи увагу до тих чи інших ідей. Неодноразове наголошування на позитивності одного й, відповідно, на негативності іншого має своїм наслідком те, що пересічні громадяни сприймають як істинність ті чи інші ідеї й вже з власною переконаністю можуть засвідчувати свою прихильність до політичних переконань, якості товарів та ін.

Запорукою від впливу маніпулятивних технологій постає самостійність мислення, яку І. Кант називає «виходом із стану неповноліття» і «неспроможністю користуватися своїм розумом». Неспроможність покладатися на себе призводить до того, що людина спершу розраховує на своїх близьких чи на більші соціальні групи, а згодом гарантом забезпечення усіх потреб постає держава. Подібна залежність від держави призводить до того, що кожен покладається на когось іншого, замість того, аби покладатися на себе й намагатися власними зусиллями вирішувати ті чи інші питання. Такі люди недостатньо усвідомлюють свою відповідальність за власне самозбереження та моральність того, що відбувається навколо них, і тому можуть опинитися в цілковитій залежності від будь-кого, хто зміг наблизитись до влади. Отже, несамостійність у здійсненні тих чи інших справ призводить до безініціативності та покладання на іншого, наслідком чого є поява суспільства мас. Своєю чергою, суспільство мас може призвести до появи тоталітарного режиму, за якого життя окремої людини знецінюється, натомість значного возвеличення набуває ідея Держави.

Осмилення всіх цих аспектів є надзвичайно важливим завданням для громадськості сучасної України. Побудова громадянського суспільства неможлива поза з'ясуванням чинників, які гальмують процеси побудови справді демократичної держави, серед яких вагомими є маніпулятивні технології.

1. Зенгер Х. фон. Стратегемы. О китайском искусстве жить и выживать.. — М.: Изд.-во Эксмо, Т. 2. — 2004. — 1024 с.
2. Лебон Г. Психология народов и мас. — СПб: Макет, 1995. — 316 с.

РОЛЬ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ В УКРАЇНІ

Володимир Велигорський

Виховання громадянських якостей (громадянськості) є процесом емоційно-почуттєвого прилучення людини до різних форм знання, розуміння, діяльності й поведінки, спрямованих на прояви громадянськості. До громадянських якостей відносять: любов до свого народу, країни, батьківщини, толерантність, демократизм, громадянська самосвідомість та гідність, громадянський обов'язок, відповідальність, мужність, повага до законів держави тощо. Термін «громадянська освіта» трактують по різному — як підготовку громадянина, як виховання в людини вмінь і навичок демократизму або як правову просвіту. Аналізуючи підходи до визначення громадянської освіти, можна їх об'єднати та визначити як комплекс начально-виховних заходів, що формують повноцінного громадянина держави. В практичному розумінні це безперервний освітньо-виховний процес на основі виховних програм, навчальних курсів, тренінгів, розвиваючих студій, які тісно взаємопов'язані між собою. Зарубіжні та вітчизняні науковці стверджують, що громадянська освіта є основним елементом в громадянському вихованні.

Головною метою громадянського виховання є підготовка молоді до життя у громадянському демократичному суспільстві, визнання й прийняття цінностей, що виступають головними, визначальними для даного суспільства. Від формування громадянськості, яка є духовно-моральною цінністю, світоглядно-психологічною характеристикою людини, обумовленою її державною самоідентифікацією, усвідомленням належності до конкретної країни, залежить розвиток громадянського суспільства та функціонування реальної демократії. Громадянська освіта спрямована на формування системи інтегрованого знання, оволодіння яким створює умови для формування та розвитку демократичних цінностей і громадянських навичок особистості, становленню яких в громадянській освіті надається більшого значення, ніж засвоєнню власне професійних знань.

Основними складовими громадянськості визначають моральну й правову культуру (почуття власної гідності, внутрішня свобода особистості, дисциплінованість, повага й довіра до державної влади, готовність виконувати свої громадянські обов'язки) в гармонійному поєднанні з патріотичними, національними та загальнолюдськими почуттями. Моральна культура включає в себе національні й загальнолюдські цінності, а правова культура виступає суб'єктивною основою й передумовою існування правової держави, для якої характерна висока міра актуальності громадянських якостей.

Центральною ідеєю громадянської освіти є поняття невідчужуваних прав людини, а її зміст спрямовується на виховання громадянина демократичного суспільства, патріота, що прагне вільного вибору і буде свою діяльність на основі визнання абсолютної цінності прав людини. У науковій літературі, у сталому взаємозв'язку з інститутами громадянської освіти виділяють три етапи її формування:

Володимир Велигорський 2010 р.

1) дошкільне виховання й початкова освіта; 2) шкільна освіта; 3) вища і професійна освіта; 4) освіта дорослих.

На першому етапі політична освіта здійснюється як епізодичне й фрагментарне включення дитини в освітній процес інформації, цінностей та дій, що стосуються питань громадянства, держави, суспільного порядку тощо. Батьки прищеплюють дитині базові громадянські цінності, елементарні знання про суспільство. На етапі шкільної освіти елементи політичного навчання мають бути інкорпоровані у викладання таких дисциплін, як історія, мови, географія. Під час навчання у школі дитина отримує більш конкретні знання про суспільство, практичні навички своєї життєдіяльності у суспільстві, формується її особистість. На етапі вищого і професійного навчання політична освіта здійснюється у вигляді спеціальних курсів, обсяг і концептуальна глибина яких корелюють з фахом, що освоюється. Зрештою, на рівні освіти дорослих політична освіта знову набуває епізодичного характеру і може забезпечуватися практикою підвищення кваліфікації, самоосвітою за допомогою засобів масової інформації тощо.

Без демократичних перетворень неможливий подальший розвиток української політичної нації. Це потребує розв'язання проблем сучасного українського суспільства з метою громадянської консолідації в Україні. Існуючі проблеми вимагають належного теоретичного осмислення. Це, зокрема, такі ключові концепти як система справедливої співпраці, політичної рівності та справедливості, наявність стійкої юридичної традиції (Конституція), громадянські (релігійні, правові тощо) свободи, вільне ринкове господарювання, чесна конкуренція, чітка структура влади (рівний розподіл повноважень між гілками влади), рівність громадян перед законом, вільний інформаційний простір, незалежні засоби масової інформації, активна соціальна політика, продуктивна взаємодія різних політичних та інтелектуальних позицій тощо. Назріла необхідність зміцнення традиційних для українського суспільства цінностей. Адже тільки завдяки цьому між традиціями та інноваціями, між суперечностями, які породжують конфлікти і конфронтацію, можливий початок політичного, суспільного, духовного синтезу альтернативних ідей, стратегій, теоретичних розробок, а іноді й протилежних ідеологічних напрямків, стає можливою сучасна українська нація, її подальший демократичний розвиток. Важливого значення в таких процесах набудатиме роль особистості, перед якою стоїть складне завдання: утвердження конструктивних, фундаментальних перетворень у житті суспільства.

В Україні громадянська освіта лишається інноваційним напрямком, який проте вже має певні здобутки: завдання громадянської освіти закладені у проекті концепції дванадцятирічної освіти, проходять апробацію перші підручники, у загальноосвітніх школах діють експериментальні майданчики, проводяться наукові конференції і семінари. Певну роль щодо концептуального, кадрового та ресурсного забезпечення громадянської освіти в Україні відіграють підрозділи АПН, зокрема Український інноваційний центр гуманітарної освіти та Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти, громадські організації, преса. В Україні успішно реалізується ряд міжнародних проектів сприяння розвитку громадянської освіти («Освіта для демократії в Україні», «Демократична освіта», «Громадянська освіта»), в тому числі і у вищій школі.

Наступним кроком має стати перехід від локальних експериментів до розбудови загальнонаціональної системи громадянської освіти у вузах. Необхідно,

спираючись на світовий досвід, визначити змістовні, методологічні та інституційні параметри нової освітньої моделі. Оптимальна для України модель впровадження громадянської освіти залишається предметом активного обговорення. Досвід розвинутих демократій у цій сфері не може вважатися універсальним через різницю їх концептуальних підходів до змісту громадянської освіти.

УКРАЇНИ ПОТРІБНА НОВА МОДЕЛЬ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Ганна Рутар

На нинішньому етапі розвитку України в умовах глибокої політичної та економічної кризи, коли політична еліта в рамках чинних політико-правових інститутів демонструє свою неспроможність дати адекватну відповідь на виклики часу, актуальними стають питання розробки сучасної моделі державного управління. В українській політологічній і юридичній літературі ця проблема не знайшла достатнього глибокого концептуального обґрунтування. Це стосується таких важливих аспектів цієї проблеми, як розмежування понять „політичне управління” і „адміністративне управління”; визначення суті та основних атрибутів нинішньої моделі державного управління; сформулювання основних трансформаційних напрямів, які мають забезпечити формування нової ліберально-демократичної моделі державного управління України.

Методологічною основою обґрунтування запропонованої в цій статті концепції стали праці зарубіжних та українських політологів, у яких знайшли відображення теоретичні проблеми аналізу: суті та структури державного управління [3]; функціонування політичних та адміністративних інститутів [2]; взаємодії політичних інститутів державної влади, партійних та виборчих систем під кутом зору забезпечення стабільності та забезпечення ними демократичних та ефективних механізмів політичного управління [4].

Державне управління трактують у спеціальній літературі як цілеспрямований організаційний та регулюючий вплив держави на стан і розвиток суспільних процесів, свідомість, поведінку та діяльність особи і громадянина з метою досягнення цілей та реалізації функцій держави [3, с. 32]. Цю дефініцію не можна вважати повною, оскільки вона не охоплює складові об'єкта державного управління, а також недостатньо точно відображає функції сучасної держави. Державне управління охоплює об'єкти державного сектора – державну власність, державні органи і організації, а також суспільного в межах повноважень, необхідних сучасній державі для забезпечення правових умов сталого економічного зростання, мінімальних соціальних стандартів, гарантій захисту прав і свобод громадян та національних інтересів.

Аналізуючи структуру державного управління, необхідно виділити дві її складові: політичну та адміністративну [5, с. 147]. Якщо політичне державне управління включає інститут глави держави, уряд та представників уряду на регіональному рівні, то адміністративне – секретаріати глави держави, уряду, парламенту, адміністративний апарат міністерств, органи центральної виконавчої влади, які не входять в уряд та регіональні і місцеві державні адміністрації.

Основні відмінності між політичним та адміністративним управлінням полягають в такому: політичне управління здійснюють органами, склад яких формується безпосередньо населенням або представницькими органами, а адміністративне - органами, склад яких формується спеціальними незалежними комісіями або політичними посадовими особами; органи політичного управління

Ганна Рутар 2010 р.

приймають політичні рішення в межах країни, регіону, громади, а органи адміністративного управління забезпечують їх виконання або готують проекти цих рішень; кар'єра політиків, які здійснюють політичне управління, залежить від ступеня та характеру легітимності партії або партій правлячої більшості, а кар'єра працівників адміністрації (чиновників) від належного виконання функцій, відповідно до критеріїв, передбачених адміністративними актами; працівники адміністрації є політично нейтральними, їх призначення на посаду, просування по службовій драбині або позбавлення посади не залежить від партійної приналежності (за винятком патронатної служби).

Необхідно з'ясувати суть та основні атрибути сьогоденної моделі державного управління України, яку можна визначити як перехідну (олігархо-кланову). Ця модель, як засвідчує досвід країн третього світу, ґрунтується на: авторитаризмі державної влади у вигляді надто широких повноважень глави держави або незбалансованості владних повноважень між основними політичними інститутами; нечіткості та розмитості меж компетенцій державних органів, внаслідок чого існує дублювання їх функцій; широких регуляторних функціях владних інститутів; зрощенні політики і бізнесу, а також політики і адміністративної діяльності; централізованому унітаризмі державного устрою; узаконенні привілеїв (подібно до феодално-станових) політичної еліти; патронатно-клієнтельських цінностях і формах взаємодії.

У ході Помаранчевої революції були істотно розхитані підвалини олігархічного ладу внаслідок значного розширення свободи у ЗМІ і пробудження громадської свідомості. Внаслідок проведення політичної реформи ліквідовано монополію президентської влади як ядра авторитарного політичного режиму. Ці дві події започаткували необхідність глибокої трансформації всіх суспільних інститутів і передусім політико-правових. Однак політичні еліти та їхні лідери, які в умовах цього ладу навчилися розподіляти ресурси, виявилися неготовими до ефективного державного управління. Замість проведення реформ, вони по інерції продовжують боротися за розподіл владних повноважень як необхідного доступу до контролю над фінансовими потоками. Навіть в умовах глибокої політичної кризи вони виявилися неспроможними досягти консенсусу щодо вироблення основних антикризових заходів.

Отже, існує настійна необхідність кардинальної трансформації політичних інститутів описаної вище моделі. З цією метою шляхом внесення змін до основного закону необхідно створити збалансовану модель державного управління; узаконити пропорційно-виборчу систему із регіональними відкритими списками; розмежувати політику та бізнес, а також політику і адміністративну діяльність; скасувати привілеї і пільги для політиків і чиновників.

Конституційні зміни мали б насамперед торкнутися обмежень повноважень глави держави (особливо тих, які блокують діяльність уряду) і посилення його відповідальності перед суспільством шляхом спрощення процедури імпічменту. Крім цього, конституційні зміни мають закріпити ефективніший механізм формування уряду, що є необхідною умовою забезпечення політичної стабільності. Такий механізм передбачатиме декілька стадій. На першій стадії президент доручає лідерові найбільшої за кількістю мандатів фракції сформувати уряд протягом тижня, а в разі провалу цієї процедури – лідерам другої та третьої за кількістю мандатів фракцій.

Попередньо сформований уряд має отримати вотум довіри шляхом абсолютної більшості голосів депутатів парламенту при затвердженні урядової програми.

Реформа виборчої системи поряд з реформою інститутів політичної влади є важливим фактором розвитку демократичної політичної системи. Її сприятливий вплив на демократизацію політичної системи виражається передусім у стимулюванні розвитку сильних, конкурентноспроможних партій і жорсткої партійної конкуренції. Тому необхідно узаконити проведення парламентських виборів за регіональними відкритими списками, в рамках яких виборець отримує право обирати не лише партію, а окремого кандидата в партійному списку, а також підняти виборчий бар'єр до 5% для партій і 8% для партійних блоків.

Для відокремлення бізнесу і політики необхідно, з одного боку, запровадити правовий порядок, за яким гарантується право громадян на отримання інформації про доходи і майно посадових осіб, а також передачу ними своєї власності в управління відповідних фінансових інститутів на період виконання ними службових чи депутатських повноважень. З іншого боку, необхідно узаконити прогресивний податок на доходи та майно, що дасть змогу обмежити великі майнові апетити можновладців. Без запровадження механізму жорсткої політичної та кримінальної відповідальності за приховування такої інформації вирішення цієї проблеми практично неможливо.

Відокремлення політики та адміністративної діяльності повинно передбачати: чітке розмежування адміністративної і політичної діяльності; перелік адміністративних посад, які підлягають ротации після парламентських виборів (до них можуть відноситися посадовці патронатної служби, а також керівники адміністративних апаратів уряду, міністерств, центральних органів виконавчої влади, тощо); призначення на адміністративні посади має здійснюватися за результатами публічних конкурсів, які проводять незалежні комісії шляхом використання комп'ютерного спеціалізованого тестування; запровадження інституту державних секретарів як керівників адмін апарату уряду і окремих міністерств, які призначаються урядом за результатами публічних конкурсів; порядок призначення і звільнення чиновників будь-якого рівня мають регулюватися адміністративним кодексом як суб'єктів публічно-правових, а не трудових відносин; ліквідацію всіх бюрократично-номенклатурних привілеїв та створення сучасного гнучкого механізму оплати праці залежно від результатів управлінської діяльності.

Трансформація чинної моделі державного управління буде неповною, якщо законодавчо не закріпити скасування привілеїв для політиків і чиновників у вигляді непомірно високих зарплат та пенсій порівняно з іншими категоріями населення (перевищують в 10-12 разів середню зарплату, тоді як в країнах ЄС – 2-4 раза), додаткових оплат, збереження номенклатурних благ. Отже, реалізація названих напрямів трансформації має на меті забезпечити формування якісно нової, ефективної моделі державного управління.

1. *Гелей С., Рутар С.* Політологія. Навч. посіб. – 7-ме вид., перероб. і доп. – К: Знання, 2008 – 415 с.
2. *Міллер Ж.* Політико-адміністративні системи країн ЄС. – К.: Основи, 1996 – 418 с.

3. *Райт Г.* Державне управління. - К.: Основи, 1994. – 188с.
4. *Романюк А.* Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Західної Європи: Монографія. – Львів: Видавничий Центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – 391 с.

ПОЛІТИЧНА РЕГІОНАЛІЗАЦІЯ УКРАЇНИ

Марія Саврук

Сьогодні Україна вирішує стратегічне завдання зі створення нової моделі держави, яка відповідатиме сучасним політичним і економічним вимогам, новій внутрішній і зовнішній обстановці. Складний процес становлення української державності передусім пов'язаний із міжрегіональними відносинами.

Глобалізація і регіоналізація стали найсуттєвішими ознаками нової політичної реальності – постіндустріального суспільства XXI сторіччя. Україна також не опинилася поза цією реальністю і тому рішуче налаштована на синхронізацію моделі і векторів внутрішнього розвитку відповідно до міжнародних політичних стандартів [3].

Термін “регіоналізація” набув широкого розповсюдження у 90-х рр. XX ст. Залежно від контексту під ним розуміють: а) розвиток, зміцнення економічних, політичних та інших зв'язків між областями або державами, що входять до одного регіону; б) процес виникнення регіональних об'єднань держав [4, с. 216]. в) специфічність, розмаїття напрямів регіональної політики, що проводиться в окремих регіонах; г) економічне районування; д) зовнішньоторговельні привілеї двох країн [1, с. 213].

Політична регіоналізація вимагає від органів державної влади та політичних і громадських організацій усвідомлених, цілеспрямованих зусиль, прийняття відповідних рішень, виявлення політичної волі. Регіоналізація також розглядають як засіб захисту інтересів територіальної спільноти.

Проблема регіоналізму є надзвичайно актуальною для України, передусім з огляду на існування значних економічних, культурних, психологічних відмінностей, що зберігаються між різними регіонами України. Під регіоналізмом слід розуміти громадсько-політичний рух, метою якого є ствердження регіону як суб'єкта політичних відносин або розширення повноважень регіональних органів влади, а також відповідна система політичних орієнтацій. У країнах Західної Європи регіоналізм у широкому значенні розуміється як сукупність соціокультурних і політичних рухів, що спрямовані проти необґрунтованих об'єктивною необхідністю тенденцій уніфікації різних сфер життя народів та держави, або суспільні процеси, які спрямовані на збереження ідентичності.

Методологічне значення регіоналізму в європейському варіанті полягає у погляді на регіональні процеси з точки зору: по-перше, збереження самобутності регіональної спільноти, її ідентичності, яка розуміється в ширшому контексті не лише як етнокультурна єдність, а як паттерн регіонального розвитку (матриця, соціокультурний код, зразок, модель розвитку); по-друге, забезпечення самоврядування регіональних спільнот, врахування інтересів та потреб регіонів у політиці, управлінні та плануванні розвитку [2].

Єдине розуміння регіоналізму як певної ідеології та певної методології не виключає великих розбіжностей у регіональній політиці, які пов'язані, насамперед, з її

інституціональним викладом та відповідними моделями і механізмами регіоналізації країни.

Втілення ідей регіоналізму передбачає встановлення балансу між політичним центром і регіонами країни, територіальними та національними інтересами, державою та місцевою владою. При цьому концепція регіоналізму передбачає посилення ролі регіону, визначення його за людськими культурно-мовними характеристиками, що підтверджується створенням управлінського органу за наявності певної автономії і відображає усвідомлення спільних інтересів і прагнення місцевих громад задовільнити їх.

Із питанням регіоналізації тісно пов'язана складова ознака цього процесу – регіон. Регіон – це відповідна частина території держави, яка за своїми економічними, політичними, культурними ознаками та досвідом історичного розвитку становить певну цілісність і водночас відрізняється за ними від інших частин країни. Регіони України – явище, породжене адміністративним управлінням територією країни. Регіони позбавлені суб'єктності, оскільки ними керує адміністративний апарат центральної влади, а регіональних громад, які тільки і можуть бути суб'єктами самоврядування, не існує в принципі. Як самостійні суб'єкти можна розглядати лише міські громади.

Стосовно регіональної політики, то у 1994 р. указом Президента України були розширені повноваження чотирьох східних областей щодо управління державною власністю, розташованою на їхній території. Крім того, проблема регіоналізму стимулювала розробку у 2001 р. державним керівництвом України Концепції державної регіональної політики, а також спеціальних програм, спрямованих на прискорення розвитку економічно відсталих територій. Зокрема, набула поширення практика запровадження спеціальних економічних зон та територій пріоритетного розвитку в тих регіонах, для політичного процесу в яких явище регіоналізму набуло найбільшого поширення або мало значний потенціал для виникнення.

Об'єднання зусиль регіональних та етнорегіональних об'єднань сприяло демократизації етнонаціональної політики України. Законодавство країни передбачає можливість поступок етнорегіональним рухам, ідеологічною основою яких є культурницький етнорегіоналізм. Межею таких поступок є національно-культурна автономія. Водночас вплив регіоналізму на етнонаціональну політику України зумовив не формування консенсусного варіанту її загальної концепції, а набуття нею рис регіоналізованості та непослідовності. Непослідовність виявляється у відсутності досконалих механізмів реалізації основних задекларованих прав, а також у взаємосуперечностях між різними нормативними актами. Крім того, саме в галузі етнонаціональної політики найчастіше виявляються публічні суперечності між центром та регіонами. Зазначені обставини сприяють відтворенню регіоналізму та етнорегіоналізму в Україні.

На сьогодні наукова спільнота не веде дискусій щодо того, чи слід сучасний стан та перспективи розвитку регіонів України оцінювати у контексті глобалізаційних процесів. Та все ж вплив регіоналізму на політичний процес в Україні ставить державу перед необхідністю здійснення широкого комплексу заходів у етнонаціональній, регіональній, економічній політиці та у галузі розвитку місцевого та регіонального самоврядування. Вони мають бути спрямовані на покращення умов життєдіяльності громадян країни незалежно від етнічного походження та території

проживання, на врегулювання відносин між центром та адміністративними одиницями різних рівнів, а також на формування української політичної нації.

-
1. *Богорад О.Д., Тевелєв О.М., Падалка В.М., Підмогильний М.В.* Регіональна економіка. Словник-довідник. – К., 2004 // Режим доступу: <http://www.eru.org.ua/index.php?page=883>.
 2. *Молодцов О.* Поняття та сутність нової регіоналізації. – Режим доступу // www.municipal.gov.ua/data/loads/statta_molodts_ponatta_nova_regionaliz.doc.
 3. *Семиноженко В.П.* Регіональні імперативи нової державної політики// Режим доступу: www.semynozhenko.net/documents/44/ - 21к.
 4. *Стеченко Д.М.* Управління регіональним розвитком: Навч. посіб. – К.: Вища шк., 2000. – 223 с.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ БОРТЬБИ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІСТИЧНОГО РУХУ В СЕР. ХХ СТ.

Ігор Мамонтов

На сучасному етапі у часи розбудови в Україні громадянського суспільства важливим є дотримання ст. 1 Конституції України, де зазначено характеристику української державності: «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна і правова держава». Відтак важливим завданням для суспільством виступає забезпечення соціально-правової справедливості у країні. У цьому процесі важливе місце займає суспільна оцінка боротьби різних політичних течій і рухів як на сучасному етапі, так і в минулому, коли шлях до державного суверенітету прокладався зі зброєю в руках у надзвичайно екстремальних геополітичних умовах. Прикладом такого етапу є боротьба українського націоналістичного руху у 1920-х – 1950-х рр.

З огляду на це, актуальність даної проблематики зумовлена важливістю вивчення боротьби українських націоналістів з тоталітарними режимами з точки зору співвідношення характеру та спрямованості боротьби з комплексною нормативною регламентацією національно-визвольної боротьби у екстремальних політичних умовах для остаточної політико-правової кваліфікації характеру та спрямованості боротьби українського націоналістичного руху у 1920–1950-х рр. Аргументована належним чином без свідомого підбору фактів політико-правова кваліфікація характерних особливостей боротьби українських націоналістів визначить у науково-практичному розумінні статус українського націоналістичного руху й, зокрема, учасників цього руху досліджуваного періоду. Вивчення цих проблем відіграє важливе значення для законотворців, що займаються проблемами надання чи ненадання статусу ветеранів війни бійцям структур ОУН і підрозділів УПА.

З іншого боку, дослідження політико-правових аспектів боротьби українських націоналістів актуальне з науково-пізнавальної точки зору, передусім через відсутність комплексних наукових досліджень боротьби українського руху опору. Це пояснюється заідеологізованістю наукових підходів радянського періоду, обмеженістю доступу до джерел у науковців діаспори, недостатньою увагою до політико-правових аспектів боротьби українських націоналістів сучасних науковців.

Отже, важливості набуває дослідження основних напрямів методологічних підходів щодо характеру та спрямованості боротьби українського націоналістичного руху з тоталітарними режимами у 1920-1950-х рр. та особливостей правозастосовчої практики антидемократичних режимів у боротьбі з українськими націоналістами в сучасній політичній науці.

У авторському розумінні вбачається ефективним застосування комплексу методів, характерних для історичних, юридичних та політичних наук, їх синтез, що дало змогу сформулювати новий методологічний підхід, що є собою, по суті, політико-правовим аналізом суспільно-політичних течій.

У даному методологічному підході необхідно використовувати комплекс методів політичних, історичних та юридичних наук на прикладі боротьби українських

Ігор Мамонтов 2010 р.

націоналістів у сер. XX ст. у проблемно-хронологічному підході. У процесі реконструкції та інтерпретації подій, пов'язаних з боротьбою українських націоналістів, використовуються загальні методи історизму, аналітичний метод, проблемно-хронологічний та порівняльно-історичний методи. Ці методи дають змогу відтворити і порівняти характерні особливості боротьби українських націоналістів з іншими антитоталітарними рухами Європи, показати загальні тенденції антитоталітарної боротьби. Ключове місце займає політико-правовий аналіз боротьби українських націоналістів, який полягає у співставленні форм і методів боротьби українського націоналістичного руху з нормативною регламентацією прав народів у складі власних держав, проти політичних режимів яких боролися українські націоналісти, а також із міжнародно-правовим комплексом регулювання національно-визвольної боротьби. Водночас у дослідженні боротьби національно-визвольних рухів необхідно використовувати нормативний та природно-правовий методи, що застосовувались у процесі визначення як правової природи, так і складових елементів та етапів розвитку права народів на самовизначення, а також всього іншого комплексу прав, що регламентували правові основи національно-визвольної боротьби. У подальшому, розвиток синтетичних методологічних підходів у дослідженні характеру боротьби національно-визвольних рухів посилить об'єктивізм у наукових дослідженнях таких гострих та заідеологізованих проблем, як національно-визвольні рухи.

КОНСЕРВАТИВНЕ РОЗУМІННЯ ПРИРОДИ ЛЮДИНИ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ПОБУДОВИ ПОЛІТИЧНОЇ ТЕОРІЇ

Михайло Гордієнко

Політичне буття людини в системі суспільних відносин пов'язане з її свідомим, цілеспрямованим ставленням до навколишнього світу, прагненням до перманентного удосконалення соціальної реальності. Вільні громадяни задають вектор демократичного поступу, є творцями історії, носіями життєвих потреб, світоглядних орієнтацій, вербальної комунікації, духовно-культурних цінностей, політичної взаємодії тощо. Відтак людина завжди прямо або опосередковано включається в політичне життя, будучи об'єктом впливу владних структур чи суб'єктом політичної діяльності. Від рівня політичної свідомості, культури, ідеологічних переконань окремих індивідів і соціальних угруповань залежить формат політичної системи суспільства, характер владних відносин, рівень демократії та інші атрибути цивілізації. Тому проблеми вільного розвитку людини, формування її громадянської позиції, виховання патріотичної свідомості, особливо в перехідні етапи розвитку суспільства, підносяться до рангу пріоритетних завдань політики. Метою нашого дослідження є обґрунтування наукового імперативу про те, що політичну особистість, *громадянина відкритого суспільства мають формувати власні національні традиції, вітчизняна культура, духовність, релігія, досвід державотворчих змагань у поєднанні з демократичними цінностями*. Такий алгоритм адекватно відтворює консервативна парадигма, політичні цінності якої забезпечують всебічний розвиток людини на основі власних духовно-ментальних і національно-патріотичних модусів.

Політична діяльність у більшості випадків має доцільний характер і спрямована на досягнення суспільного блага шляхом задоволення інтересів кожної людини. У кінцевому підсумку *благополуччя держави вимірюється соціальною забезпеченістю і комфортними умовами життя окремого індивіда*. Відриваючись від цього алгоритму, політика набуває деструктивного характеру. Те, що людина залежить від суспільства, що вона є політична істота, переконливо доводив ще Арістотель. Виходячи з його логіки людина природою (а у консервативному розумінні – Богом) призначена жити в суспільстві, а за його межами вона стає просто біологічною істотою. На думку Арістотеля, «той, хто в силу своєї природи, а не в наслідок випадкових обставин живе поза державою, – або недорозвинута в моральному сенсі істота, або надлюдина» [1, с. 443]. У цивілізованому світі людина – це істота соціально ієрархізована, що живе відповідно до своєї раціональної природи та морально-етичних настанов.

Досліджуючи політичні особливості формування індивіда, більшість консервативних мислителів вважають, що людина за природою своєю є складним, багатовимірним створінням. Її структура містить біологічні, фізичні, психологічні, інтелектуальні, соціальні і духовні елементи. У межах консервативної доктрини ці природні елементи людини не спрощуються і не узагальнюються, вони швидше

Михайло Гордієнко 2010 р.

набувають *упорядкованості й розглядаються як клітини державного організму, що акумулюють сукупний досвід для ефективного управління*. У цьому контексті англійський політичний діяч і мислитель, основоположник сучасного консерватизму Едмунд Берк пише: «Наука управління є практичною за своєю природою,... яка вимагає досвіду, часом набагато більшого, ніж окремішня людина...; отож необхідно з безмежною осторогою відважуватися на повалення будівлі, яка упродовж століть цілком успішно слугувала загальним цілям суспільства, або ж на її радикальне оновлення, не маючи перед очима моделей чи зразків, корисність яких доведено... Природа людини загадкова; чого прагне суспільство, визначити надзвичайно складно; і тому дуже важко спрямувати дії влади так, щоб вони задовольняли природу людини і її ділові потреби. Коли я чую, що в якійсь новій конституції ця проблема розв'язана просто і її за це вихваляють, то зразу ж приходжу до висновку, що її творці або повні невігласи в цій справі, або зовсім знехтували свій обов'язок» [2, с. 284]. На противагу ліберальній концепції необмеженої свободи індивіда, *консервативна парадигма проголошує, що суспільство ефективно функціонує за умови поступового поліпшення людини засобами виховання, освіти, культури, сім'ї, релігії, історичного досвіду*.

Консерватори вельми песимістично дивляться на людину. Цей песимізм проявляється у трьох вимірах: *по-перше*, людина є істота обмежена, залежна, недосконала, приречена на певні вади і завжди потребує захисту; *по-друге*, вона морально вразлива, егоїстична, жадібна до влади; *по-третє*, раціональність людей не в змозі упоратися із складністю світу, тому *консерватори завжди схильні до прагматизму, намагаються удосконалити як політичні реалії, так і саму людину*. Як зауважує патріарх американського консерватизму Рассел Керк, «людина – істота недосконала, і таким же недосконалим є будь-який суспільний лад, який будь-коли був створений. Внаслідок своєї невгамовності люди схильні до бунтарства під впливом якихось утопій... Пориватися до утопій означає закінчити нещастям; консерватор говорить: ми не створені для досконалих речей. Все, на що ми можемо розумно розраховувати, – це суспільство, в якому порядок, справедливість і свобода є тільки стерпними (tolerably) – суспільство, куди якісь різновиди зла, недоброякісної злагодженості і страждання продовжують приховано проникати. Приділяючи увагу поміркованим реформам, ми здатні зберегти та вдосконалити цей стерпний порядок. Але якщо старі установлення та моральні обереги нації відкидають, то анархічні імпульси в людині вириваються на волю – «ритуал стримування зла зруйновано» [3, с. 80]. Консерватизм є прагматичним у тому сенсі, що він заперечує утопічні ідеї і натомість *пов'язує свої концептуальні імперативи з розсудливістю, поміркованістю, емпіричним досвідом*. Тому на консервативні цінності спираються багато теоретичних концепцій, соціальних проектів, державотворчих парадигм.

Важливим імперативом консерватизму є обґрунтування визначальної ролі *традиції* у формуванні природи людини. Те, що *визначає сутність особи в консервативному вимірі, детермінується переважно досвідом свого народу, його звичаями, традиціями, релігійною вірою, способом політичного устрою держави* тощо. Класик українського консерватизму В. Липинський запевняє: «Кожна суспільна група, що хоче будувати, організувати суспільство, мусить черпати свої сили сама з себе. Тільки її власна внутрішня сила, її удільна вага, рішає про її здатність притягання, про її вплив на ціле суспільство. Для того, крім спільного економічного

інтересу, вона мусить ще мати спільну традицію, тобто певну суму історичного досвіду, здобутого її попередніми поколіннями в боротьбі за існування й переданого «з молоком матері», з вихованням, поколінням слідуючим» [4, с. 70]. Спираючись на ідеї В. Липинського, ми стверджуємо, що за відсутності цілеспрямованого виховання людей на засадах власних традицій, чи в разі їх відчуження від історичної і духовно-культурної спадщини свого народу, відбувається виродження національного організму. Консерватори застерігають: якщо замість органічної любові до своєї Батьківщини і пошани до себе пропагується рабська покірність іншим панам або нав'язується політичний чи мовний сепаратизм, це ознака деградації індивідуальності й загибелі держави.

Узагальнюючи, слід наголосити, що без врахування вищезгаданих аплікацій консервативного розуміння людини, складно побудувати адекватну політичним реаліям теоретичну модель в політології. *Консерватори у своїх поглядах на природу людини поєднують соціальний детермінізм з інстинктивізмом*, тобто вони визнають, що людська свідомість має деякі успадковані тенденції (інстинкти), які визначають характер й волю і окремої людини, і нації загалом. На підставі цих рефлексій можна сформулювати такий *консервативний модус*: визначальні риси людей, що проживали в різні історичні епохи лишаються майже незмінними, оскільки характер їх інстинктів відзначається стабільністю та стійкістю у часі і просторі. Ми схильні вважати, що *фундаментальні ідеї консерватизму є площиною перетину основних політичних контрверсій*. Має рацію Стентон Еванс, коли стверджує: «...практика консерватизму, започаткована глибокою недовірою до людини та людей у всеозброєнні державних атрибутів, може добре прислужитися цілям свободи» [5, с. 297]. Отже, вивчення консервативних складових природи людини має не тільки важливе теоретико-світоглядне значення, а й корисне для оптимізації соціальних відносин в практичній площині політики.

1. *Аристотель*. Політика. / Мыслители Греции. От мифа к логике: Сочинения. – М.: ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс, Харьков: Изд-во Фолио, 1999. – С. 439–699.
2. *Берк Е.* Права людини // КОНСЕРВАТИЗМ: Антологія / Упоряд. *О. Проценко, В. Лісовий*. – Видавництво «Смолоскип», 1998. – С. 281–285.
3. *Керк Р.* Основи і принципи консерватизму // КОНСЕРВАТИЗМ: Антологія. 2-ге вид. / Упоряд. *О. Проценко, В. Лісовий*. – К.: ВД «Простір», «Смолоскип», 2008. – С. 76–88.
4. *Липинський В.* Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму. – Київ; Філадельфія. 1995. – 470 с.
5. *Еванс С.* Проблема людини в консерватизмі // КОНСЕРВАТИЗМ: Антологія. 2-ге вид. / Упоряд. *О. Проценко, В. Лісовий*. – К.: ВД «Простір», «Смолоскип», 2008. – С. 290–297.

ІДЕЯ ДЕМОКРАТІЇ В ПОЛІТИЧНИХ КОНЦЕПЦІЯХ УКРАЇНСЬКОГО ТА ЗАРУБІЖНОГО КОНСЕРВАТИЗМУ

Валерій Майданюк

Сучасна політична й економічна нестабільність, недоліки влади, що позиціонувала себе як демократична, зумовили критику демократії в її сучасній українській моделі, зокрема з боку консерваторів. Це зумовило радикалізацію суспільства та збільшення кількості прихильників «порядку та сильної владної руки» – традиційних консервативних цінностей. Важливим аспектом концепції українського та зарубіжного консерватизму завжди було ставлення до ідеї демократії. В Україні точаться гострі дискусії щодо ментальної схильності українців до авторитарної влади, традиційних цінностей, чи до лібералізму, індивідуалізму, демократизму, свободи. В середовищі українських консерваторів сформувалась думка, що саме надмірна ліберальність та демократія призвели до поразки національно-визвольних змагань, втрати української державності й встановлення в Україні тоталітарного режиму на початку ХХ ст. Надмірна ліберальність та безхарактерна демократія, на їхню думку, й сьогодні загрожують існуванню української держави. Отже, особливості сучасної політичної ситуації в Україні, недостатня наукова розробленість ідеї демократії в концепції українського консерватизму надають актуальності проблемі порівняння західної та української концепції консерватизму.

Становлення консерватизму як цілісної доктрини пов'язують з Великою французькою революцією, яка завдала смертельного удару по феодально-монархічній суспільній системі Франції та стала для європейських народів сигналом до боротьби за рівність, свободу, народовладдя. Після страти короля влада перейшла до революційних мас, які доручили своїм представникам здійснювати соціальні реформи для побудови нового суспільного ладу, що мав бути заснований на принципах свободи та демократії. Однак дуже швидко європейці розчарувалися в нових цінностях. Францію охопив революційний терор та насильство, і ностальгія за втраченими старими та безпечними часами монархії. В суспільстві формувалися настрої, спрямовані проти революційних змін і нових цінностей. Прихильників цих поміркованих ідей стали називати консерваторами.

Консерватизм виник як протидія та альтернатива революційній народній диктатурі, яку тоді називали демократією, і став противником ліберальних ідей у сучасній йому формі. Консерватори намагалися зберегти старі суспільні традиції, не заперечуючи еволюційних змін та реформ. Вони стали першими, хто піддав критичному аналізу ліберально-демократичні ідеї та вказував на їх недоліки.

Утвердження та перемога лібералізму та процеси демократизації в Європі зумовили модифікацію консерваторами своїх поглядів на демократію – від категоричного заперечення демократії на поч. ХІХ ст. до сприйняття демократичної форми правління та визнання багатьох її переваг у ХХ ст. Саме консерваторові В. Черчиллю належить крилатий вислів про те, що демократія - погана форма правління, але кращої поки не вигадали. Європейські та американські консерватори добре

Валерій Майданюк 2010 р.

бачили вади сучасної їм демократичної організації суспільства, проте вже не закликали до повернення монархії та привілеїв дворянства, а намагалися трансформувати демократію на основі традиційних цінностей та інститутів.

Консерватори в різних державах мають свої відмінності у ставленні до демократії та ліберальних цінностей. Так, у Великобританії найдавніша в світі Консервативна партія та її прихильники пишаються своєю демократією в поєднанні з традиційним англійським консерватизмом. Прем'єр-міністр Великобританії та лідер Консервативної партії Б. Дізраелі наприкінці XIX ст. вважав консервативну Англію найдемократичнішою державою, де найкраще забезпечуються права усіх класів, зокрема робітників. «Неможливо запровадити демократичнішу форму врядування, ніж та, що передбачена у нині діючій англійській конституції», - зазначав він [1; с. 115]. Проте розширення ліберально-демократичних прав Б. Дізраелі вважав негативним явищем та застерігав від небезпек демократії: «Якщо ви запроваджуєте демократичний спосіб правління, вам доведеться у належний час пожати плоди демократичного способу правління» [1; с. 355]. Б. Дізраелі застерігав також від підвищення податків, експлуатації громадян в інтересах багатіїв, загрози знецінення власності та урізання свободи, які він пов'язував з ліберальною демократією. Тому найефективнішим для суспільства способом правління він вважав чинну англійську політичну систему з монархом, аристократією, та деякими станами громадян, уповноваженими творити закони: «Країна, в якій участь у законодавчих і навіть виконавчих органах конституційно закріплена кожному її підданому, є демократією, і демократією найшляхетнішого кшталту» [1; с. 278].

Американський філософ-консерватор XIX ст. Орест Бравсон акцентував увагу на потребі узгодження ідей свободи та авторитету. У праці «Американська республіка» (1866 р.) Бравсон наголошував на важливості розділення демократії республіканізму та чистої демократії Просвітництва: «Наш політичний порядок є республіканським, а не демократичним» [1; с. 514]. Як прихильник католицизму, він наголошував на домінуванні християнських цінностей в суспільстві, зокрема загального блага для всіх, а не лише для більшості чи меншості, вирізняв вади демократичної форми правління, політичні невдачі держави пояснював браком християнської віри та демократичною теорією. Бравсон вважав, що ліберали ніколи не боролися за демократію та свободу народу, а прагнули лише власної вигоди і влади. Тому до влади в демократичній країні можуть прийти корисливі та недостойні люди: «Демократія підносить до місць почесні, прибутку та довіри тих людей, які не опинилися б там за жодної іншої форми правління» [1; с. 515]. Однак Бравсон вважав демократію позитивним явищем, якщо її розуміти не як форму правління, а як мету врядування, та зауважував, що громадянам потрібно ще вдосконалювати демократію, аби вона працювала на користь народу.

Інший представник американського консерватизму, державний діяч та президент США (1797-1801 рр.) Джон Адамс був послідовним противником правління більшості та вважав за доцільне забезпечення балансу сил між аристократичною та демократичною палатами парламенту. Визнаючи переваги демократії, він вказував на її недоліки, зокрема проблемні питання народного представництва: «Великий ворог свободи – корупція на виборах» [1; с. 495]. Він наполягав також на зміцненні послуху-субординації та законності в демократичній державі.

Французький політичний діяч та мислитель Алексіс де Токвіль, який дотримувався ліберально-консервативних поглядів, у праці «Демократія в Америці» позитивно відгукується про побачену ним демократію, але зауважує ряд недоліків: «Доба демократії – це доба експериментів, нових ідей та авантур» [1; с. 274]. Громадянам в такій державі, зазначає він, доводиться зазнати чимало важких випробувань. У демократії рівність може призвести не лише до анархії, а й до закріпачення громадян. Відзначаючи високий рівень свободи та індивідуалізму в американській демократії, А. де Токвіль наголошує на замкненості громадян та послабленні соціальних зв'язків. «У демократичних суспільствах приватне життя набуває такої активності, що стає неспокійним, обтяженим бажаннями та турботами, що для політичного життя у людини майже не залишається ані сил, ані вільної години» [1; с. 261]. Він стверджує, що турбота громадян про власний добробут та власність змушують демократичні народи остерігатися соціальних негараздів, і заради власного спокою вони передають центральній владі все більше своїх прав, оскільки вважають, що лише вона захистить їх від анархії, і чим більше дестабілізована ситуація в демократичній країні, тим більше готові громадяни жертвувати свої права в ім'я спокою. На його думку, при демократії рівність та незалежність часто роблять людей беззахисними, що призводить до подальшої централізації влади та виховує у громадян ідею сильного уряду: «У демократичному суспільстві лише центральна влада міцно тримається на своєму місці та є послідовною у своїх діях» [1; с. 274]. Крім того, А. де Токвіль твердить, що в демократичній державі люди з великою ненавистю ставляться до будь-яких привілеїв, що призводить до послідовної концентрації всіх політичних прав у представників держави і зростання привілеїв держави та обмеження прав громадян.

Українським теоретикам консерватизму, так само як і західним, притаманні переважно негативні погляди щодо демократичної ідеї, проте з певними історичними та національними відмінностями. Відомі представники українського консерватизму В. Липинський та С. Томашівський найпріоритетнішою формою правління для України вважали монархію. Хоча її бачення відрізнялося, проте обидва критично ставилися до ліберально-демократичних ідеалів.

В. Липинський негативно сприймав демократію і вважав її непринятною і руйнівною для України, стверджуючи, що демократія стала однією з причин втрати української державності: «Хіба не бунтом демократичних українських патріотів знищили більшовики гетьманську Українську Державу?» [2; с. 249]. Саму демократію Липинський вважав «формою правління при допомозі шахрайств виборчих» [2; с. XXXII] та наголошував, що «ні одна нація не почала і не може почати свого існування від демократії» [2; с. 245] і «ні одна демократія в світі своїми спекуляціями не сотворила нації» [2; с. 255]. Липинський, як і західні консерватори, наголошував, що при демократії владу захоплюють далеко не найкращі громадяни, які свої невдачі, безсилля та нікчемність перекладають на народ. Демократичне суспільство, стверджує Липинський, роздирає конкурентна боротьба взаємно ненавидячих один одного політичних партій і немає внутрішньо узгодженої співпраці класів та соціальних груп. Негативне ставлення В. Липинського до демократії знайшло відображення у дискурсі: «демократична зараза», «хто хоче робити свинства «законно» той мусить стати демократом» [2; с. 241]. Він також зазначав можливість встановлення завдяки демократії диктатури. Категорично заперечуючи

демократію, наголошуючи на її деструктивному впливі, він усе-таки бачить відмінність між демократією наддніпрянською та галицькою, зазначаючи, що остання менш деструктивна, але тому, що зберегла давні консервативні елементи класократії, такі як шляхта, духовенство, традиції.

Критикуючи вади демократії, Липинський не заперечує її взагалі, а лише засуджує її недоліки, що призвели до втрати української державності: «...народ сам ніколи не править. І найлутше народові тоді, коли ним правлять добре: коли енергія і активність вийшовши з його лона нових провідників здержується вірністю, честю, розумом і організаційним досвідом провідників старих. Якщо це називати демократією, то я був завжди, єсть і буду демократом» [2; с. XI].

Критично ставився до демократії і С. Томашівський, вважаючи її малоефективною формою правління, яка переживає кризу чи, можливо, й занепад. Аналізуючи міжнародну ситуацію сер. 20-х років XX ст., Томашівський, зауважує декаданс демократії та парламентаризму у Великобританії і Франції й вважає, що демократичні інституції віджили свій час та стали неефективними: «...новочасне національне життя стало занадто складне, щоб старі законодавні методи з всенародними виборами могли з успіхом кермувати ним» [3]. Розглядаючи складну економічну ситуацію у Франції, пов'язану з девальвацією франка та безсильну пасивність французьких демократичних інститутів, зокрема парламенту, Томашівський констатує: «Все те діється в вітчизні новочасної демократії і показує, як у ній партійні, гурткові й особисті інтереси ціняться вище загальнонародних; як у ній до рішального впливу приходять у першій мірі фінансові кола й свого впливу на свою користь а на руйну загальну уживають; все те – при помочі скорумпованої преси, демагогії і глупоти суверенних народних мас» [4].

До української демократії С. Томашівський також висловлює критичні думки відносно її неефективності й безпорадності, зазначаючи, що демократія в Україні протрималася б набагато менше, ніж гетьманщина, і українська держава загинула б ще влітку 1918 року. Наводячи для України приклад Франції, С. Томашівський зазначає, «що й у країні класичної демократії одним з головних завдань його уряду є – боротьба з демократією» [4]. С.Томашівський застерігав, що демократія внаслідок партійної боротьби може призвести до диктатури.

Отже, як для західного, так і українського консерватизму характерне однаково критичне ставлення до демократії та її цінностей, акцентування на її недоліках, зокрема, некомпетентності та неготовності народу управляти державою, непрофесійності, корисливості та егоїстичній меркантильності демократичних лідерів-демагогів, небезпеках фальсифікацій та корупційності виборчого процесу. Українські та західні консерватори застерігали від загрози встановлення диктатури та обмеження свобод громадян в демократичній країні внаслідок збільшення рівня аполітичності та корисливості людей, і в результаті значної концентрації повноважень центральної влади. Рівність та свобода можуть призвести не лише до анархії, а й до тиранії.

Водночас західноєвропейські та американські консерватори не наполягають на виключно монархічній формі правління, на відмінну від українських, та не заперечують демократії взагалі. Пишаючись її перевагами та здобутками, вони лише прагнуть закріпити традиційні консервативні цінності та чинні повноваження владних

інститутів в державі й не допустити надмірної демократизації, свободи та індивідуалізму.

На переконання українських консерваторів, демократія стала причиною втрати національної державності та встановлення в Україні диктатури, що зумовило еміграцію провідних представників вітчизняного консерватизму за кордон. Демократія в сучасній їй формі була для них неприйнятним явищем, неефективною, анархічною формою правління, що призводить до занепаду та руйнування суспільства. Надаючи перевагу монархії, українські консерватори вбачали у ній єдину правову та стабільну форму влади для молодій державі на протигагу некерованій та залежній від ворожих впливів демократії. Істотною причиною заперечення демократії українських консерваторів є також довголітнє іноземне поневолення України, відсутність демократичних традицій або ж їх забуття в умовах становлення молодій української державі: війна, революції, анархія, окупація та інтервенція, зовнішні загрози, за яких утвердження державності демократичним методом може стати руйнівним або менш ефективним, ніж з допомогою авторитаризму. Проте негативне ставлення до демократії українських консерваторів зумовлене не лише внутрішньо українськими проблемами, а й загальносвітовою кризою ліберальної демократії, її нездатністю вирішувати важливі суспільні проблеми, та появою її потужних противників – соціалізму та фашизму.

1. Консерватизм: Антологія/ Упоряд. *О. Проценко, В. Лісовий*. - К.: Видавництво «Смолоскип», 1998. – 598с.

2. *Литинський В.* «Листи до братів-хліборобів». «Булава», Нью-Йорк, 1954. – 470 с.

3. *Томашівський С.* «У народу дідичної мудрості в політиці». Літопис політики, мистецтв і письменства. Ч.2. 5 січня 1923р.

4. *Томашівський С.* Політична хроніка. Літопис політики, мистецтв і письменства. Ч.11. 15 березня 1924 р.

ІДЕОЛОГІЧНА ЗААНГАЖОВАНІСТЬ ПОЛІТОЛОГІЇ ЯК ОДНА ІЗ ПРИЧИН ГАЛЬМУВАННЯ ЇЇ РОЗВИТКУ ЯК НАУКИ

Леся Парно

Проблема ідеологічної заангажованості політології як науки для України є явищем не випадковим і, можливо, навіть закономірним. Поверховий огляд історії розвитку політології дозволить побачити основні причини цього явища.

В першу чергу мова йде про відсутність наукової традиції, яка би змогла забезпечити тяглість наукового процесу. У світовому масштабі процес формування й виокремлення політології із загальної системи соціальних та гуманітарних наук та її інституціоналізації відбувся в кінці XIX – на початку XX ст. У різних країнах становлення політології відбувалось на базі різних дисциплін (права, державознавства, політичної історії, соціології, економіки). Вже в 1903 р. у США була створена Американська асоціація політичних наук, яка започаткувала подібні асоціації в інших країнах.

Формування політології як навчальної дисципліни йшло паралельно зі становленням її як науки. В США це відбулось ще в середині XIX ст., в Європі дещо пізніше – в середині XX ст. Введення такого курсу в університетах мало на меті сприяння формуванню політичної культури громадян, їх прихильності до демократичних цінностей [2, с.29].

СРСР стояв осторонь процесу становлення та розвитку політології. Це можна пояснити тим, що багато положень, теорій не вписувались в загальний ідеологічний контекст радянського суспільства. Політологія не визнавалась як наука. Дослідження політики відбувались в рамках наукового комунізму, історичного матеріалізму, політичної економії тощо.

Перетворення України на незалежну державу було явищем раптовим. І як показала згодом практика не було програм реформування різних сфер суспільного життя, освітянської також. Політологія проте почала впроваджуватись як навчальна дисципліна у вищих навчальних закладах. В структурі деяких ВНЗ з'явилися політологічні гуртки, школи. Активно захищають кандидатські, докторські дисертації. Проте це лише формальний бік питання. Попри формальне визнання політології й створення умов для її розвитку, ми маємо ряд проблем щодо змістовного наповнення.

Проблема ідеологічної заангажованості політології, одразу загострює питання про існування в Україні ідеології як такої. Дискусій на цю тему відбувається немало. Проте, на мою думку, така постановка питання є дещо не коректною. У свідомості наших громадян, на жаль, так і залишився логічний ланцюжок: «ідеологія партії дорівнює пануючій ідеології в суспільстві»; а, отже, як партії мають «розмиті» ідеології, то й суспільству відповідно не пропонується чітко визначених ідеологічних позицій. Проте потрібно врешті до кінця усвідомити та прийняти ситуацію, що склалася в XXI ст., і характеризується плюралізмом позицій та їх рівноцінністю. Це виключає тотальність та всеохопність ідеологій, як це було в XX ст.

Леся Парно 2010 р.

В такому контексті ідеологічна заангажованість політології означає не намагання вписати політологію як науку в загальну ідеологічну картину суспільного розвитку, яку малює конкретна партія. Якщо раніше дослідження перетворювались в підбір цитат із «класиків» марксизму та підтасовуванні фактів під ті ж марксистські схеми, то зараз мова йде про дещо іншу ідеологізацію. Наразі це «прислужництво» окремих політологів окремим партіям та політикам, що дає змогу говорити про так званих «кишенькових політологів», функції яких є мінімальними – допомогти політику «прихопити» якомога більше електорату.

Ідеологічна заангажованість сучасної української політології розвивається не в площині загальновідомих ідеологій (лібералізму, консерватизму, соціал-демократизму), а радше в залежності від ідеології партії, якій прислужує конкретний політолог, що відповідно потім «впливається» в його наукових позиціях. В цьому їх суттєва відмінність від західних політологів. Звичайно, за підходами, установками, симпатіями їх можна характеризувати як приналежних до тієї чи іншої ідеологічної традиції (демократи, ліберали тощо), проте тут радше йдеться про ствердження плюралізму ідейно-політичних течій, підходів, методологічних принципів, їх співіснування.

Варто підкреслити, що проблему ідеологічної заангажованості політології і як науки, і як навчальної дисципліни не варто розглядати лише в ключі пропагування нею цінностей, що сповідаються політичною верхівкою суспільства. Це не радянська апологетика (це хоча б виховувало громадян у дусі патріотизму), це радше тотальне прислужництво, яке тягне за собою інші серйозні наслідки. Наразі складається ситуація, коли більшість політологів-науковців прагне стати політологами-практиками: політконсультантами, політтехнологами, радниками і т.д. Проте в Україні, де політика перетворилась на такий собі перформанс, політологи стають не більше аніж риториками чи прислужниками конкретних політиків. Їхнє завдання – розробити технології, які б дозволи обдурити якомога більше населення на чергових (чи позачергових) виборах, вішати кліше на суперників.

Потрібно таки пам'ятати, що підлаштування науки, й політології також, під чийсь смаки та інтереси неодмінно призводить до виродження науки. Саме байдужість фахівців призводить до того, що ми вже досить довгий час перебуваємо лише на етапі опанування світових досягнень. Ілюзія того, що політологічні знання є простими, а аналіз політичних явищ можна звести лише до прогнозування, якою буде коаліція, сприяє тому, що політологи-практики займаються лише фіксацією наявних фактів.

Не варто забувати, що суспільство, яке крутиться в такому замкненому колі, відривається від реального світу, втікаючи в світ ілюзій та брехні, не висуває нових концепцій та теорій, які б дозволили зрозуміти процеси, що відбуваються у власній країні та світі. Таке суспільство безнадійно відстає в гуманітарному плані від загального світового розвитку.

Ідеологізація науки – це найбільше та найнебезпечніше джерело розвитку псевдонауки. Саме це ми зараз і спостерігаємо. Політологія як наука перестала виконувати свою головну функцію – продукування нового знання; на даному етапі вона просто репродукує вже наявне. Як би це не звучало прикро, але фактично те, чим займається сучасна українська політологія можна охрестити «товкотнею води в ступі».

Насправді ситуація, що склалась є досить серйозною і певним чином небезпечною. Однією із найважливіших функцій політології є теоретична функція, на яку покладається розробка нових теорій, концепцій, гіпотез, які описують і пояснюють багатоманітні явища суспільно-політичного життя. Іншою, не менш важливою, є функція прогностична, яка зорієнтована на передбачення, прогнозування перспективи розвитку політичних процесів, завчасне проведення наукових експертиз політичних рішень на предмет реальності очікуваного від них ефекту. Незаперечним є факт, що прогностична функція опирається на теоретичну, тож без належного здійснення останньої неможливе повноцінне здійснення прогнозу.

На жаль, політологічні прогнози досить часто не мають серйозного наукового підґрунтя. Як правило, вони (прогнози) спираються лише на якісну методологію. Використання кількісних методів не набуло поширення в українській політологічній науці. А це, до речі, є ще одним наслідком ідеологізації політології: ідеологізація не сприяє розвитку методології науки. Хоча з огляду на те, чим є політика в Україні і яке місце займають в ній політологи, використання кількісної методології є утрудненим. Власне, варто сказати, що це є однією із найразючіших відмінностей між політологією на пострадянському просторі від політичної науки в Західній Європі [1].

Отже, сучасний стан розвитку політології є вкрай складним. По-перше, політологія перетворилась із самостійної науки в інструмент маніпулювання, яким користуються наші політики, і це врешті матиме передбачувано негативні наслідки для розвитку суспільства. По-друге, український політологічний дискурс ще більше дистанціюється від західноєвропейського. А це, звичайно ж, утруднить наближення України до Європи. По-третє, за таких умов політологія як наука та політологи як її представники дискредитують себе в очах населення. Навряд комусь зараз спаде на думку повірити словам бодай одного політолога, адже їхні погляди продиктовані приналежністю до певної політичної сили. Фактично складається ситуація, коли наука аж ніяк не служить інтересам суспільства, а кошти платників податків йдуть не за цільовим призначенням. Проте ситуація не є безвихідною. Прийняття конкретних нагальних заходів (в першу чергу йдеться про підняття престижу роботи науковця шляхом матеріального заохочення; переформатування певних стандартів наукової діяльності, щоб свобода науковця не закінчувалась «академічною свободою»), позитивно вплине на подальший розвиток політології.

-
1. Рудич Ф.М. Политология: теоретический аспект и прикладной контекст// Социально-политический журнал. – 1996. – №5. – С.53-64.
 2. Шляхтун П.П. Політологія (теорія та історія політичної науки): Підручник. – К.: Либідь, 2002. – 576 с

ПОЛІТИЧНА ДЕІДЕОЛОГІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ ЯК ЧИННИК НЕМОЖЛИВОСТІ ІДЕОЛОГІЧНОЇ ЗААНГАЖОВАНОСТІ ПОЛІТОЛОГІЇ

Данило Галико

Останні вибори в Україні свідчать про іполітичну деідеологізацію в державі. Критерієм голосування громадян є ніяк не ідеологія, а політичний лідер тієї, чи іншої сили. У свою чергу партії все частіше змінюють назви на прізвища їх лідерів. Послаблення ролі ідеології (або деідеологізація) обумовлюється як правило двома чинниками: 1) масовістю політичної участі; 2) індивідуалізацію. Інтелектуальний результат ідеологічного процесу починає втрачати спроможність до мобілізації поведінки на основі завчасно сформульованих ідей. Одночасно відбувається деідеологізація партій і доктрин, а отже, маргіналізація ідеології. Якщо розглядати ідеологію лише як етап розвитку політики, то виникає питання, що слугує наступною віхою? А. Соловйов стверджує, що на зміну ідеології приходять те, що „збереже комунікацію масового суб'єкта із владою – маркетингові конструкції, політична рекламістика” [1].

Головним системоутворюючим конструктом у новій матриці суспільного впливу є імідж – спрямований на збереження вільного вибору. На зміну страти ідеологів приходять страта технологів. Таким чином набуває своєї реалізації думка про трансгресію демократії в інфократію.

В процесі дослідження цієї теми, я спробував порівняти ідеології „останніх” парламентських партій України на основі вивчення програм і дійшов висновку, що деідеологізація в Україні відбувається і серед суспільства, і серед потенційних носіїв ідеології. Наприклад, Народна партія Литвина вигадала собі „народну ідеологію”, яка за назвою має прилаштовувати її до соціально-демократичної доктрини. Якщо прочитати уважно програми Партії регіонів, БЮТ і НУНС, то можна об'єднати їх ліберальною ідеологією. Однак проблема в тому, що вони самі не проголошують чітко свою політичну ідентичність. Партія регіонів взагалі відкидає поняття ідеології, і зазначає, що ладна співпрацювати із партіями інших ідеологій. Напрошується висновок, що ігнорування ідеологій з боку Партії регіонів – це також ідеологія. Не дивлячись на ліберальну програму, багато хто небезпідставно закидає БЮТу їх схильність до соціал-демократичної, лівої ідеології. Значно простіше з КПУ – вони належить до марксистсько-ленінського спрямування і частіше за всіх згадують у своїй програмі поняття ідеології (НУНС, наприклад, жодного разу).

То чи можна вести мову про ідеологічну заангажованість політології в Україні, якщо ідеологій як таких не існує?

1. Соловьев А.И. Политическая идеология: логика исторической эволюции // Политические исследования. – 2001. – №2. – С.5-23.

НАШІ АВТОРИ

1. **Анісімович-Шевчук О.З.**, здобувач кафедри політології Львівського національного університету ім. Івана Франка
2. **Білоус А.Ю.**, студентка філософського факультету Київського національного університету імені Т. Шевченка
3. **Буник М.З.**, доцент кафедри політичних наук і філософії Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України.
4. **Бурдяк В.І.**, професор кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.
5. **Буртак С.Г.**, аспірант кафедри історії та теорії культури Львівського національного університету імені Івана Франка.
6. **Велигорський В.Ф.**, магістрант філософського факультету Київського Національного університету імені Тараса Шевченка.
7. **Веренько В.І.**, аспірант кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.
8. **Воляннюк О.Я.**, аспірант кафедри політичних наук Національного педагогічного університету імені Михайла Драгоманова.
9. **Галико Д.І.**, студент філософського факультету Київського Національного університету імені Тараса Шевченка.
10. **Глод О.О.**, здобувач кафедри політології Львівського національного університету імені Івана Франка.
11. **Голось М.**, доцент кафедри політології Волинського національного університету імені Лесі Українки.
12. **Горбай Б.**, магістрант філософського факультету Львівського національного університету імені Івана Франка
13. **Гордієнко М.Г.**, доцент кафедри філософії та політології Національного університету ДПС України
14. **Ключкович А.Ю.**, доцент кафедри політології Ужгородського національного університету.
15. **Косьмій Ю.В.**, аспірант кафедри політології філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
16. **Лозниця С.А.**, вчений секретар Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України.
17. **Майданюк В.М.**, аспірант кафедри теорії та історії політичної науки Львівського національного університету імені Івана Франка.
18. **Малкіна Г.М.**, асистент кафедри політичних наук Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
19. **Мамонтов І.О.**, асистент кафедри політичних наук Київського національного університету будівництва і архітектури.
20. **Маруховська О.О.**, професор, заступник завідувача кафедри суспільних наук Університету економіки та права «КРОК».

21. **Медвідь А.М.**, доцент кафедри української словесності і культури Національного університету ДПС України.
22. **Медвідь Ф.М.**, доцент, заст. завідувача кафедри господарсько-правових дисциплін з наукової та фахової роботи Національного університету Державної податкової служби України
23. **Мельник В.І.**, аспірант кафедри теорії та історії політичної науки Львівського національного університету ім. Івана Франка.
24. **Миколаєнко І.М.**, доцент кафедри філософії та політології Національного університету Державної податкової служби України
25. **Монолатій І.С.**, доцент кафедри політології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
26. **Новосад О.А.**, аспірант кафедри політології Волинського національного університету імені Лесі Українки.
27. **Остапенко М.А.**, докторант кафедри політичних наук Інституту політології та права Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова
28. **Парно Л.**, студентка філософського факультету Київського Національного університету імені Тараса Шевченка.
29. **Пробийголова Н.В.**, доцент кафедри політології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.
30. **Радь Т.І.**, аспірант кафедри теорії та історії політичної науки Львівського національного університету ім. Івана Франка
31. **Рутар Г.І.**, старший викладач кафедри іноземних мов Львівської державної фінансової академії.
32. **Саврук М.В.**, аспірант факультету міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка.
33. **Стець С.С.**, аспірант кафедри теорії та історії політичної науки Львівського національного університету імені Івана Франка
34. **Сурніна-Далекорей О.А.**, викладач кафедри політології Ужгородського національного університету.
35. **Токовенко О.С.**, декан соціально-гуманітарного факультету Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.
36. **Трачук В.О.**, старший викладач кафедри філософії та політології Національного університету державної податкової служби України.
37. **Трухачов О.І.**, асистент кафедри міжнародної інформації університету економіки та права „КРОК”, аспірант кафедри міжнародної журналістики Київського національного університету імені Т. Шевченка.
38. **Угрин Л.Я.**, доцент кафедри теорії та історії політичної науки Львівського національного університету імені Івана Франка.
39. **Фатулласва А.М.**, аспірант факультету міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка.
40. **Шишолік О.П.**, аспірант кафедри філософії Волинського національного університету імені Лесі Українки.
41. **Шнайдер О.В.**, аспірант кафедри теорії та історії політичної науки Львівського національного університету імені Івана Франка.
42. **Щурко О.М.**, викладач Львівського військового інституту сухопутних військ Національного університету «Львівська політехніка».

43. **Ярош Б.О.**, завідувач кафедри політології Волинського національного університету імені Лесі Українки.
44. **Ярош О.Б.**, доцент кафедри політичних інститутів і процесів Волинського національного університету імені Лесі Українки.

МЕТОДОЛОГІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

**Матеріали Всеукраїнської наукової конференції
(Львів, 19 грудня 2008 р.)**

Перші методологічні читання

Укладачі:

**Валерій Денисенко
Леся Угрин**

Редагування:

Роман Гамада

**Львівський національний університет,
Львів, вул. Університетська, 1/204.**